

Hävityksen ja paon kuvaukset

Lapin sodan sekä sodan evakoiden käsittely suomalaisessa
lehdistössä 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla

Tapio Väänänen

Pro gradu -tutkielma

Suomen historia

Kevät 2017

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Tapio Väänänen	
Työn nimi – Title Hävityksen ja paon kuvakset - Lapin sodan sekä sodan evakoiden käsittely suomalaisessa lehdistössä 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 97
Tiivistelmä – Abstract <p>Pro gradu -tutkielmani tarkastelee Lapin sodan käsittelyä kahdeksassa suomalaisessa lehdessä 1950-luvulta 1990-luvulle saakka ajanjaksoina, jolloin sodan merkittäviä tapahtumista oli kulunut pyöreitä vuosia. Tarkastelen työssäni sodalle annettua palstatilaa erilaisten luokittelujen avulla selvittääkseni ensinnäkin sitä, millä tavoin tapahtunut ylipäänsä näkyy lehtien sivuilla. Tämän lisäksi teen vertailua eri lehtien ja aikakausien välillä sekä selvitän syitä, jotka ovat vaikuttaneet lehtien sotaa koskevaan kirjoitteluun.</p> <p>Pohjoissuomalaisissa sanomalehdissä Lapin sota näkyy runsaasti. Näiden lehtien pääsääntöiset ilmestymisalueet ovat niitä, joissa sotatapahtumat koettiin konkreettisesti. Numeroiden lukumäärässä mitattuna sotaa on kuitenkin käsitelty eniten Helsingin Sanomissa johtuen etenkin 1990-luvulla lehdessä julkaistuista lyhyitä takaumista. Samasta syystä Lapin sodan numerokohtainen käsittely on ylivoimaisesti laajinta 1990-luvulla, mutta toisaalta tämä kehitys on muutenkin nouseva siirryttäessä lähemmäksi nykyaikaa. Olen mitannut sodan käsittelyn laajuutta lisäksi sivumääräisen koon mukaan.</p> <p>Tutkimukseni rungon muodostaa Lapin sotaa koskevan uutisoinnin jaottelu neljään eri teemaan: evakoihin, taisteluihin, hävityksiin sekä aiheisiin, jotka eivät varsinaisesti liity mihinkään edellä mainituista. Takaumissa usein käsiteltyjen taisteluiden vuoksi kyseinen teema on selvästi yleisin, mutta esimerkiksi lappilaisissa lehdissä evakkoaihe esiintyy useimmin. Olen luokitellut aineistoani myös julkaisutyyppeiden perusteella.</p> <p>Työhöni sisältyy lisäksi alueellinen näkökulma, jonka avulla pystyy toteamaan niin pohjoissuomalaisten lehtien keskimääräistä vahvemman kiinnostuksen oman levikkialueensa tapahtumiin kuin myös yhteydet lehtikirjoittelun ja sotatapahtumien välillä. Esimerkiksi hävitysten käsittely painottuu vahvasti Rovaniemen seudun kohdalle, ja onhan Lapin pääkaupungin palo hyvin mieleen jäänyt tapahtuma. Eri vuoden- ja kuukaudenaikojen käsittelyä tulkittaessa on puolestaan tullut havaittua, että uutisointi seuraa melko uskollisesti todellisten sotatapahtumien ajallista kulkua.</p>	
Asiasanat – Keywords Lapin sota, lehdistöhistoria, Suomi, 1900-luku, evakot, taistelut, hävitykset, uutisointi, muistelu	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kirjasto, JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

Sisältö

1 Johdanto.....	1
1.1 Taustaa.....	1
1.2 Aikaisempi tutkimus.....	2
1.3 Tutkimuksen tehtävä ja tavoitteet.....	4
1.4 Lähdeaineisto.....	6
1.5 Metodologia.....	9
1.6 Ajan poliittinen ja kulttuurinen kehikko.....	11
2 Lehdistön eri muodot.....	14
2.1 Sanomalehdistö.....	15
2.2 Paikallislehdistö.....	17
2.3 Aikakauslehdistö.....	18
2.4 Yleiskuvaus tutkimukseni lehdistä.....	19
2.4.1 Lappilainen lehdistö.....	19
2.4.2 Kaleva.....	23
2.4.3 Keski- ja eteläsuomalainen sanomalehdistö.....	24
2.4.4 Suomen Kuvalehti.....	28
3 Lapin sota suomalaisessa lehdistössä.....	30
3.1 Evakot.....	32
3.2 Taistelut.....	43
3.3 Hävitykset.....	54
3.4 Sota yleisesti.....	60

4 Johtopäätökset.....	65
4.1 Erot ja yhtäläisyydet eri lehtien välillä.....	65
4.2 Erot ja yhtäläisyydet eri aikakausien välillä.....	71
4.3 Luokkien välisistä suhteista.....	76
4.4 Alueellinen näkökulma.....	78
5 Lopuksi.....	88
LÄHTEET.....	92

1 Johdanto

1.1 Taustaa

Vuosina 1944–1945 sodittu Lapin sota oli pohjoisen asukkaiden elämään merkittävästi vaikuttanut tapahtuma, jonka vuoksi lukuisat heistä joutuivat lähtemään evakkoon. Sieltä palattuaan nämä oman aikansa pakolaiset saattoivat huomata kotikylästään olevan jäljellä ainoastaan entisten aseveljien, saksalaisten, jättämät rauniot. Tutkielmassani tarkastelen sitä, miten Lapin sotaa sekä sodan vuoksi evakuoitujen ihmisten kohtaloa on jälkikäteen käsitelty eri lehdissä eri vuosikymmeninä 1950-luvulta 1990-luvulle saakka. Aikavälin ollessa näinkin laaja voi työtäni kutsua pitkittäistutkimukseksi.

Aihe on itselleni henkilökohtaisesti läheinen, sillä olen kotoisin Rovaniemeltä ja isovanhempani olivat Lapin sodan evakoita. Tapahtunut näkyy yhä kotikaupunkini katukuvassa, sillä se jouduttiin rakentamaan käytännössä täysin uudelleen ja rakennukset ajalta ennen sotaa ovat harvinaisuuksia. Lisäksi evakoiden kohtalo on osin rinnastettavissa 2010-luvun puolivälissä vahvasti esiin nousseeseen pakolaisaiheeseen, molemmissa tapauksissahan ihmiset ovat paenneet kotiseuduiltaan sodan takia. Nämä seikat luonnollisesti lisäävät aiheeseen tuntemaani mielenkiintoa, mikä on tutkimusta tehtäessä olennainen seikka.

Syyt sodalle juontuvat kesäkuussa 1941 käydyistä neuvotteluista, joiden seurauksena saksalainen 20. vuoristoarmeija tuli Pohjois-Suomeen. Pian tämän jälkeen puhkesi jatkosota, jonka aikana Saksa ja Suomi taistelivat yhdessä Neuvostoliittoa vastaan. Pohjois-Suomi kuului tällöin sotilaallisesti Saksan vastuualueeseen, joten Lapissa oli runsaasti saksalaisia sotilaita.¹ Syyskuun alussa 1944 tapahtui kuitenkin suuri muutos, sillä Suomi solmi Neuvostoliiton kanssa erillisrauhan jonka myötä se katkaisi diplomaattisuhteet Saksaan sekä vaati tätä vetämään joukkonsa pois maasta.²

¹ Martikainen 2005, 19.

² Martikainen 2005, 29.

Aluksi suomalaiset ja saksalaiset neuvottelivat Neuvostoliiton tietämättä syysmanöövereistä eli valesodasta, jonka aikana jälkimmäiset poistuisivat maasta. Tätä ehdittiin kuitenkin toteuttaa ainoastaan muutaman päivän ajan, kunnes saksalaiset nousivat suomalaisten tietämättä maihin Suomenlahden Suursaassa syyskuun 14. ja 15. päivän välisenä yönä. Tätä voidaan pitää Lapin sodan ensimmäisenä varsinaisena sotatoimena, vaikka se sijoittui toiselle puolelle maata.³ Tapahtuneen jälkeenkin valesota pohjoisessa jatkui ja yhteenottoja vältettiin⁴, mutta lopulta itänaapurin painostus todellisten sotatoimien aloittamiseksi kävi kuun loppua kohden Suomen sotilasjohdossa liian suureksi⁵.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Aiheeseeni liittyvästä lehdistötutkimuksesta ei ole runsaudenpulaa, mutten kuitenkaan ole varsinainen uranuurtaja: esimerkkinä lähellä omaa työtäni olevasta gradusta voi mainita Jukka Pasasen työn *Sanomalehdistön näkökulmia Lapin sotaan: Helsingin Sanomien, Uuden Suomen, Ilkan ja Pohjolan Sanomien kirjoittelu Lapin sodasta 1944–45* vuodelta 2004. Hänen tärkeimpinä tutkimuskysymyksinään on tehdä vertailua eri lehtien kesken sekä lehtiartikkelien ja aiheesta myöhemmin julkaistun kirjallisuuden välillä. Tämän lisäksi Pasanen on tarkastellut gradussaan lehdistön saksalaisista luomaa viholliskuvaa.⁶

Kuten oma tutkimukseni, myös Pasasen gradu sisältää maantieteellisesti laajan, joskin suppeamman otannan eri lehtiä. Hänelläkin Pohjolan Sanomat on mukana tuomassa lappilaista näkökulmaa. Tarkasteltavan alkuperäisaineiston aikarajaus tuo kuitenkin selvän eron tutkimusten välille: siinä missä Pasasen alkuperäisaineistona ovat olleet Lapin sodan aikaiset lehdet, itse tutkin lehdistöä sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Lisäksi oma työni

³ Ahto 1980, 107–111.

⁴ Martikainen 2005, 35.

⁵ Ahto 1980, 128–130.

⁶ Pasanen 2004, 4.

rakentuu temaattisesti Pasasen valittua kronologisen käsittelyjärjestyksen. Hän kuitenkin käsittelee eräässä luvussa erikseen sodan evakoita, mikä on yksi omista teemoistani.⁷

Toinen lehdistöä lähteenä hyödyntävä pro gradu -työ on Tuomas Rimpiläisen *Aseveljistä Lapin polttajiksi - Saksalaiset suomenkielisessä lehdistössä Lapin sodan aikana 1944 – 1945*. Kyseinen tutkimus käsittelee lehdistön suhtautumista saksalaisiin Lapin sodan aikana, ja siinä Rimpiläinen kuvaa myös sitä miten lehdistö pystyi äkilliseen asennemuutokseen saksalaisia kohtaan syyskuussa 1944 solmitun välirauhan jälkeen.⁸ Tämä työ on kuitenkin jo hieman kauempana omasta tutkimuskohteestani kuin Pasasen gradu.

Lapin sotaa tutkivia väitöskirjojakin on julkaistu ainakin kaksi kappaletta. Maria Lähteenmäen väitöksessä *Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja: Lappilaisten sotakokemuksia 1939-1945* käsitellään koko sotien aikaista aikaväliä, mutta on Lapin sodallekin varattu kolme lukua pääpainon ollessa evakoissa.⁹ Tämä ei ole ihme, sillä Lähteenmäkeä on tutkimuksessa kiinnostanut Lappi asumisen ja olemisen paikkana.¹⁰ Hävityksetkin ovat saaneet hänen tutkimuksessaan tilaa, olihan oman kodin menetys lappilaiselle masentava takaisku.¹¹ Selkeästi tätä teemaa avaa puolestaan Matti Ursinin väitöskirja *Pohjois-Suomen tuhot ja jälleenrakennus saksalaissodan 1944-1945 jälkeen*.

Lehdistöhistoriallisia tutkimuksia on tehty niin suuri määrä, että niiden luetteloiminen ei olisi mielekästä. Lapin sota ei kuitenkaan ole aiheena ollut graduissakaan erityisen yleinen, mutta esimerkkejä siitä tehdystä tutkimuksesta muuten kuin lehdistön näkökulmasta ovat esimerkiksi Matti Tuovisen *Lapin sota 1944–1945*, Martti Peltosen *Ilmavoimien toiminta Lapin sodassa 1944–1945* tai Markus Lahden *6. divisioonan huollon johtaminen Lapin sodassa*, jossa Lahti käsittelee divisioonan huollon johtamista huoltopäällikön näkökulmasta.¹²

⁷ Pasanen 2004, 1.

⁸ <http://www.sshs.fi/gradupalkinto/palkitut/>

⁹ Lähteenmäki 1999, 5.

¹⁰ Lähteenmäki 1999, 7.

¹¹ Lähteenmäki 1999, 203.

¹² <http://www.doria.fi/handle/10024/97114>

Lapin sodan evakoihin keskittyvää tutkimusta ei ole runsaasti tarjolla, mutta Tuomo Niemelän *Lapin sodan evakoiden henkinen huolto ja kirkollinen jälleenrakennus Oulun hiippakunnassa 1944–1947* on siitä yksi esimerkki. Kyseisessä kirkkohistorian pro-gradu -tutkielmassa tarkastellaan muun muassa sitä, millä tavoin papit tarjosivat seurakuntalaisilleen sielunhoitoa alueilla joille nämä oli evakuoitu.¹³ Se seikka, että Lapin sotaan liittyvässä tutkimuksessa evakkoteema on jäänyt vähälle huomiolle, herätti hieman mietteitä. Syitä voivat olla esimerkiksi varsinaisten sotatapahtumien näkeminen kiinnostavampana tutkimuskohteena tai Karjalan evakoiden hallitseva asema evakoihin liittyvässä keskustelussa. Kenties teemaan vahvasti linkittyvä mikrohistoriallinen puolikaan ei ole kiinnostanut tutkijoita.

1.3 Tutkimuksen tehtävä ja tavoitteet

Lapin sota oli paikallisesti merkittävä tapahtuma herättäen yhä mielenkiintoa etenkin Lapissa. Tämän todistaa se, että pohdintaan esimerkiksi Rovaniemen polttamisesta olen törmännyt lähiaikoina useaan otteeseen sekä lehdistöstä että ihmisten puheista. Koska nämä toisen maailmansodan loppuvaiheen tapahtumat ovat kuitenkin muun muassa historiankirjoituksessa ja kouluopetuksessa jääneet talvi- ja jatkosodan jalkoihin, koen tutkimusaiheeni olevan tarpeellinen ja perusteltu. Syitä tähän sivurooliin jäämiseen voivat olla tapahtumakentän kaukaisuus eteläisestä Suomesta katsottuna tai edeltävien sotien kaltaisen Daavid vastaan Goljat -asetelmasta syntyneen kansallisen sankaritarinan puute. Tavoitteenani on avata Lapin sodan lehtikirjoittelusta puolia, jotka ovat aiemmin olleet hämärän peitossa.

Tutkimukseni voidaan lukea kulttuurihistorian piiriin, sillä sotaan liittyvät lehtiartikkelit aihe- ja näkökulmavalintoineen ilmentävät kulttuurisia seikkoja. Lisäksi teen selkoa siitä, miten erilaiset tekijät, joista monia voi pitää kulttuurisidonnaisina, ovat vaikuttaneet Lapin sodan kuvaamiseen. Nämä tekijät voivat olla riippuvaisia ajasta, paikasta tai julkaisijasta.

¹³ Niemelä 2015.

Tutkimuksen tarkoituksena on tutkia aineistoani useasta näkökulmasta seuraavin tutkimuskysymyksin:

1. Miten Lapin sota on suomalaisessa lehdistössä jälkikäteen kuvattu?
2. Mitä eroja ja yhtäläisyyksiä on Lapin sodan sekä sodan evakoiden käsittelyssä eri lehtien ja ajanjaksojen välillä?
3. Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet yllä mainituista kysymyksistä saatuihin vastauksiin?

Näistä kysymyksistä kaksi ensimmäistä ovat kartoittavia, joihin löytyy vastaus alkuperäisaineistoon perehtymällä. Selvittämisen arvoisia seikkoja ovat ainakin aiheen käsittelyn laajuus sekä erilaiset sotaan liittyvät teemat ja näkökulmat. Tutkimuskysymyksistä ensimmäiseen voi vastata lähinnä kuvailulla, ja toisessa tehdään vertailua eri lehtien sekä aikakausien, kuten vuosikymmenten ja vuoden/kuukaudenaikojen välillä.

Kolmas on monimutkaisempi ja siksi erityisen mielenkiintoinen. Sen avulla pyrin tekemään selkoa muun muassa siitä, minkä vuoksi jossain lehdessä Lapin sodasta nostetaan samana ajankohtana pinnalle erilaisia aiheita kuin toisessa. Oletuksena onkin löytää selkeitä eroavaisuuksia pohjoissuomalaisten ja muiden alueiden lehtien välillä, sillä sota vaikutti etenkin Lapissa tuntuvasti ihmisten elämään. On hyvä pohtia, miksi jotain sotaan liittyvää aihepiiriä on jonain aikana käsitelty runsaasti ja toisena taas ei juuri ollenkaan. Tässä tehtävässä on tärkeää olla tietoinen kuinkin aikakauden kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta kontekstista sekä selvittää lehdistön kehitystä vuosikymmenten kuluessa. Näistä tehtävistä jälkimmäisessä Päiviö Tommilan toimittama *Suomen Lehdistön historia* -kirjasarja toimii arvokkaana lähdeaineistona.

Koska useat alkuperäisaineistoni artikkelista sisältävät ihmisten muistelua sota-ajan tapahtumista, sivuaa tutkimukseni muistitietohistoriaa. Se on suhteellisen tuore historiantutkimuksen ala, joka perustuu subjektiivisiin ja kerronnallisiin aineistoihin. Muistitietohistoria tutkii muistamisen ja tiedon tuottamisen funktioita sekä kattaa eri tieteenaloilla tehtävän tutkimuksen, joka käyttää muistitietoa lähteenään tai kohteenaan ja

jonka tunnusomaisena piirteenä on kertojan ajattelutavan kunnioittaminen.¹⁴ On siis hyödyllistä muistaa, että ihmiset kertovat vaikkapa evakkomatkoistaan omiin kokemuksiinsa ja muistoihinsa perustuen eivätkä välttämättä muista kaikkea tapahtunutta täsmällisesti tai edes oikein. Kansainvälisessä muistitiedontutkimuksessa onkin kiinnitetty runsaasti huomiota muun muassa väärinmuistamiseen. Toisaalta etenkin sotien osalta muistitieto voi tuoda esille seikkoja, jotka ovat jääneet valikoidun virallisen tiedon syrjäyttämäksi. On myös otettava huomioon, että aiheiden julkinen käsittely virkistää henkilökohtaista muistia.¹⁵

1.4 Lähdeaineisto

Alkuperäislähteikseni olen valinnut kahdeksan eri lehteä. Lapin alueen lehdistä tarkastelen yleislappilaista *Lapin Kansaa* sekä Kemi-Tornion alueella ilmestyvää *Pohjolan Sanomia* kuin myös Kemijärven seudun *Koillis-Lappia*¹⁶, joka vaihtoi vuonna 2012 nimensä *Koti-Lapiksi*. Näistä kaksi ensin mainittua ovat Lapin maakunnan merkittävimmät sanomalehdet, kun taas kolmas on paikallislehti eikä sen ilmestymistiheyskään ole koskaan yltänyt Lapin Kansan tai Pohjolan Sanomien tasolle. Kyseisistä Lapissa ilmestyneistä lehdistä on syytä odottaa runsaasti hedelmällistä aineistoa tutkimuksen kannalta, olihan Lappi sekä sodan pääasiallinen taistelutanner että alue joka evakuoitiin kokonaisuudessaan.

Oulun seudulla ilmestyvä *Kalevakin* edustaa tutkimuksen pohjoissuomalaista lehdistöä. Tulee muistaa, että Lapin sodan alkuvaiheessa yhteenottoja ja hävitystä koetettiin Oulun läänissä, jonka itäosan asukkaita tuli evakuoituksikin. *Keskisuomalaisen* taas valitsin siksi, että mukana olisi paikallisesti profiloitunut lehti jonka ilmestymisalueella Lapin sota ei suoranaisesti vaikuttanut. Tutkimuksessa ovat lisäksi mukana Suomen suurin sanomalehti *Helsingin Sanomat* sekä ruotsinkielistä näkökulmaa edustava *Hufvudstadsbladet*.

¹⁴ Rossi 2012, 50.

¹⁵ Latvala 2013, 74–75.

¹⁶ Koillis-Lappi ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1956, joten vuodet 1954–1955 puuttuvat kyseisen lehden osalta.

Sanomalehtipainotteisen aineiston joukkoon valitsin tutkittavaksi myös *Suomen Kuvalehden*, joka edustaa aikakauslehtien asiallista linjaa ajankohtaisine artikkeleineen.

Aineistoni lehdistä jokainen lukuun ottamatta paikallislehti Koillis-Lappia ja aikakauslehti Suomen Kuvalehteä ovat sanomalehtiä, joita voi yleisesti ottaen pitää melko luotettavina lähteinä. Sanomalehtien suuren osuuden vuoksi artikkeleiden aiheissa on odotettavissa jonkun verran päällekkäisyyttä, etenkin Lapin alueella ilmestyvien lehtien kohdalla. Juuri tämän seikan vuoksi Suomen Kuvalehden välittämät artikkelit erottuvat oletettavasti kaikkein eniten muista lehdistä. Lähdekriittisesti ajateltuna pidän Suomen Kuvalehteä kuitenkin luotettavana julkaisuna, joka perustaa tietonsa faktoihin ja on pikemminkin asiallinen kuin sensaatiohakuinen. Sanomalehtiä tutkiessa tulee ottaa huomioon niiden paikallisuus ja sen vaikutus, sillä niistä käytännössä kaikki Hufvudstadsbladeta lukuun ottamatta ovat oman alueensa edustajia. Näin myös Helsingin Sanomien kohdalla, vaikka sen helposti mieltää valtakunnalliseksi julkaisuksi. Lisäksi on hyvä tunnistaa se seikka, että monet nykyaikana riippumattomiksi mielletyt sanomalehdet olivat aiemmin puoluepoliittisesti sitoutuneita mikä vaikuttaa niiden sisältöön ja näkökulmiin.

Koska viiden vuosikymmenen aikavälin jokaisen lehden läpikäyminen olisi epätarkoituksenmukaista ja veisi suunnattomasti aikaa, rajoittuu tarkasteluni kuukausille, jolloin sodasta on kulunut pyöreitä vuosia. Lapin sodan alkamispäivämäärän tarkka määrittäminen syksyllä 1944 on tapahtumien monivivahteisen kulun vuoksi ongelmallinen seikka. Sen voi määrittää näkökulmasta riippuen esimerkiksi 15.9. Suursaarella tapahtuneeseen suomalaisten ja saksalaisten ensimmäiseen yhteydenottoon tai vasta 1.10. Lapin alueen ensimmäisen todellisen sotilaallisen toimenpiteen, Tornion maihinnousun, yhteyteen.¹⁷ Olen joka tapauksessa sisältänyt aikarajaukseen koko syyskuun, sillä toimenpiteet evakuointia varten käynnistettiin jo kyseisen kuukauden ensimmäisinä päivinä¹⁸. Sota päättyi puolestaan 27.4.1945, jolloin kaikki saksalaiset oli ajettu Suomesta.¹⁹

¹⁷ Ahto 1980, 150.

¹⁸ Ahto 1980, 103.

¹⁹ Kulju 2013, 341.

Koska 29.11. alkoi sodan päättymiseen saakka kestänyt Käsivarren asemasotavaihe²⁰, jonka aikana ei huhtikuuta lukuun ottamatta tapahtunut juurikaan merkittäviä asioita, olen jättänyt välin joulu-maaliskuu pois aineistostani. Täten tutkittavakseni jäävät syys-, loka, marras- ja huhtikuu. Lapin Kansasta ja Pohjolan Sanomista tarkastelussa ovat lisäksi Puolustusvoimain lippupäivänä 4.6. ja tästä seuraavana päivänä ilmestyneet lehdet vuosittain sekä Lapin varuskuntien perustamispäivät ja näiden jälkeiset päivät. On perusteltua olettaa, että edellä mainittuina päivinä Lapin sodan teema nousee huomattavasti tavanomaista todennäköisemmin esille.

Alkuperäisaineiston keräämisen toteutin lehtiä selaamalla, sillä digiarkistoista ei löydy riittävän uusia lehtiä. Olen selannut edellisessä kappaleessa mainitun aikavälin kunkin sanomalehden sekä Koillis-Lapin osalta mikrofilmeiltä ja Suomen Kuvalehden tapauksessa fyysisinä kappaleina. Vaikka aineiston keruu onkin suoritettu huolellisesti, ei tällä tavoin laajaa aineistoa kerätessä tietenkään voida välttyä täysin siltä mahdollisuudelta, että jokin pieni artikkeli olisi etenkin mikrofilmien osalta jäänyt huomaamatta. Mikäli näin on käynyt, se tuskin vaikuttaa merkittävästi tutkimukseni tulokseen materiaalin laajuuden vuoksi.

Työni vaatii lisäksi usean erityyppisen tutkimuskirjallisuuden huomioon ottamista. Ensinnäkin tulee tuntee itse sotaa käsittelevä kirjallisuus, jotta voi peilata lehtiartikkeleiden sisältöä suhteessa siihen. Tähän tehtävään vaadittavia teoksia on tarjolla runsaasti sekä varsinaisten sotatapahtumien että evakkomatkojen osalta. Osassa näistä sodan kokeneet kertovat itse tarinaansa, toiset taas on kirjoitettu objektiivisemmasta näkökulmasta. Olen tutustunut metodikirjallisuuteen pystyäkseen perustelemaan paremmin tutkimukseni menetelmiä sekä lehdistötutkimuksen teoreettisia käytäntöjä. Tutkimuksessa käyttämäni lehdistä sekä niiden historiasta kertovat teokset kuuluvat myös joukkoon.

Haastavin tehtäväni sekä itse työn että tutkimuskirjallisuuden osalta on kyetä jälkimmäisen avulla ymmärtämään sitä, miksi eri lehdet ovat eri vuosikymmeninä kirjoittaneet Lapin sodasta niin kuin ovat. Tässä alueellisten erojen ymmärtämisessä sekä ajan kulttuurisen kehikon luomisessa auttavat Suomen sisä- ja ulkopolitiikkaa 1900-luvun jälkimmäisellä

²⁰ Kulju 2013, 328–337.

puolella selittävät teokset, johon voi löytää vastauksia varsinaisten poliittisten teosten lisäksi muun muassa ylioppilaskuntien historiikeista.

1.5 Metodologia

Käytän aineistoni analysoimiseen sisällönanalyysia. Se sopii lehdistöhistorian tutkimuksen ammattilaisen Päiviö Tommilan mielestä hyvin luokitteluun, jota tulen käyttämään tutkimuksessani merkittävästi.²¹ Tästä menetelmästä voin hyödyntää sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista puolta, ja Tommilankin mielestä nämä kaksi lähestymistapaa täydentävät toisiaan.²² Sisällönanalyysin voi siis jaotella tarkemmin kvantitatiiviseen sisällön erittelyyn sekä kvalitatiiviseen varsinaisen sisällönanalyysiin.²³ Koska alkuperäismateriaalini ovat kiistatta dokumentteja, tukee Veikko Pietilän näkökulma sisällön erittelyä yhtenä tutkimukseni menetelmänä. Hänen mukaansa tutkimuksen rakentuessa dokumenttiaineiston pohjalle se on toimiva tiedon keruun ja havaintojen teon menetelmä.²⁴

Kvantitatiivisia eli määrällisiä menetelmiä aion käyttää selvittääkseni sitä, kuinka paljon Lapin sotaan ja evakoihin liittyviä artikkeleja ja siihen liittyviä erilaisia teemoja löytyy kustakin lehdestä tai ajankohdasta. Tämähän tarjoaa jo osittaisen vastauksen kahteen tutkimuskysymyksistäni. Kyseistä tehtävää varten tutkielmani tulee sisältämään useita kuvaajia, jotta erot, yhdenmukaisuudet sekä riippuvuussuhteet ovat selkeämmin esillä. On kuitenkin otettava huomioon, että tilastollisesti merkittävät erot ja riippuvuudet eivät itsessään vielä takaa niiden yhteiskunnallista merkittävyyttä.²⁵

Hedelmällisimmät vastaukset kysymyksiini, etenkin niistä kolmanteen, odotan kuitenkin löytäväni laadullisella menetelmällä. Kyseistä kvalitatiivista sisällönanalyysia onkin yleisesti käytetty sanomalahtitekstin analysointiin. Tulee kuitenkin ottaa huomioon, että tällä tavoin

²¹ Tommila 1974, 39.

²² Tommila 1980, 63.

²³ http://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-09-24_006.html?s=3

²⁴ Pietilä 1976, 55.

²⁵ Erätuuli, Leino & Yliluoma 1996, 74.

kerätty vasta aineisto ikään kuin tuottaa raaka-aineet johtopäätösten tekoa varten, mutta itse johtopäätösten täytyy syntyä oman ajattelun keinoin. Sisällönanalyysiin onkin mahdollista saada syvyyttä kontekstianalyysin avulla, jolloin tarkastellaan myös laajempaa kuvaa jossa asiat esiintyvät.²⁶ Olinkin jo aiemmin maininnut, että kutakin julkaisua tulee tarkastella omassa kontekstissaan, jolloin pystyn perustellusti vastaamaan siihen mistä erot ja yhtäläisyydet eri julkaisuiden välillä johtuvat.

Kvalitatiivista metodia käytettäessä tulee kiinnittää erityistä huomiota tutkimuksen validiteetin osoittamiseen. Sisäinen validiteetti rakentuu teoreettisen viitekehyksen kautta; toisin sanoen johtopäätösten, käsitteiden ja hypoteesien tulee olla johdonmukaisia ja niiden suhde toisiinsa looginen. Tässä tapauksessa tutkijan oma osaaminen ja tieteellisten käytänteiden hallitseminen korostuvat.²⁷

Ulkoinen validiteetti taas on riippuvainen lähteiden antamasta informaatiosta. Martti Grönforsin teoksessa kirjoittaja on käyttänyt esimerkkinä haastatteluja, mutta sama pätee myös lehdistötutkimukseen sillä ei voi olla varma, että menneisyyttä kuvaavat artikkelit antaisivat tapahtumista todenmukaisen ja objektiivisen kuvan. Tämänkin vuoksi historiantutkijalle eli tässä tapauksessa itselleni on tärkeää olla perillä lehtikirjoitusten sisältöön vaikuttavista tekijöistä sekä siitä, mitä todella tapahtui. Grönfors tiivistääkin hyvin:

”Havainnointitutkimukseen saadaan ulkoista validiteettia silloin, kun tutkija on niin syvällä tutkittavassa kulttuurissa, että voidaan perustellusti olettaa hänen tietävän kaiken tarpeellisen tutkittavasta yhteisöstä voidakseen tehdä sellaisia johtopäätöksiä, että niitä ei esimerkiksi uusintatutkimuksen keinoin voida muuksi muuttaa”²⁸

Komparatiivinen menetelmä lukeutuu luonnollisesti tutkimuskysymysten kautta metodeihini, onhan sen tärkein päämäärä osoittaa asioiden välisiä eroja ja

²⁶ Grönfors 1985, 161.

²⁷ Grönfors 1982, 173–174.

²⁸ Grönfors 1982, 174–175.

samankaltaisuutta. Tätä vertailevaa tutkimusta tehdessä on tarpeen käyttää sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista otetta. Sosiologi Erik Allardt onkin todennut ensin mainitun sopivan hyvin tutkimuksen kartoitusvaiheeseen, kun taas jälkimmäinen soveltuu parhaiten laajempaa ymmärrystä ja tulkintaa vaativaan loppuvaiheeseen.²⁹ Samankaltaisen järjestyksen olen havainnot omassa tutkimuksenteossakin: alkuvaiheessa käytän enemmän mekaanista aineiston erittelyä ja syväluotaavamman laadullisen analyysin aika koittaa tämän jälkeen.

Koska tutkimukseni sisältää monia eri lehtiä useilta vuosikymmeniltä, on niiden kesken luontevaa tehdä vertailua mikä näkyikin jo tutkimuskysymyksissäni. Niitä tarkastellessa on perusteellista väittää, että komparatiivinen menetelmä muodostaa tutkimukseni selkärangan. Tulee kuitenkin muistaa, ettei vertailu ole ikinä täydellistä vaan luokittelussa joudutaan tekemään kompromisseja jotka asettavat toisistaan hieman poikkeavat muuttujat samaan tilastointiluokkaan. Eikä vertailusta saa tulla graduni ainoa tarkoitus, vaan sisällölle itsessäänkin on annettava arvoa.

En käytä diskurssianalyysia aktiivisesti, sillä lehtiartikkeleiden kielenkäytön ja diskurssien tutkiminen ei ole tutkimukseni varsinainen tehtävä. En kuitenkaan pysty kokonaan sivuuttamaan diskursseja, joita analysoimalla pystyy syventämään näkemystä siitä, miten Lapin sotaa on valitsemisani lehdissä käsitelty. Tämä voi näkyä esimerkiksi artikkelien tyyli- tai kielivalinnoissa sotatapahtumista tai evakoista kerrottaessa. Itselleni diskurssien hyödyllisyys ilmenee makrotason kautta, jolloin kielenkäyttö suhteutetaan osaksi laajempaa aika- ja tilannejatkumoa.³⁰

1.6 Ajan poliittinen ja kulttuurinen kehikko

Lehtien kirjoittelua Lapin sodasta on syytä peilata kunkin aikakauden kulttuurisiin ja poliittisiin virtauksiin, oli kyse sitten sisä- tai ulkopoliitikasta. Neuvostoliiton kanssa

²⁹ http://www.academia.edu/1058233/Vertaileva_tutkimus_-_yhteiskunnan_peili, 3.

³⁰ Pynnönen 2013, 5.

19.9.1944 solmittu välirauha merkitsi etenkin jälkimmäisen osalta suurta murrosta. Tätä ennen kommunistisen valtion suhteen oltiin tarkoituksellakin haettu vastakkainasettelua.³¹ Täyskäännös idänsuhteissa tapahtui siis aivan Lapin sodan alkuvaiheissa asian ollessa ylipäänsä merkittävä tekijä koko sotaan. Oli tärkeää luoda itänaapuriin luottamukselliset välit, mikä onnistui ottamalla huomioon Neuvostoliiton turvallisuusnäkökohdat jolloin Suomen itsenäisyydenkin olisi taattu.³² Amerikkalainen valtiotieteilijä James N. Rosenau on kuvannut tilannetta esimerkkinä alistuvaksi sopeutumiseksi, jossa yhteiskunta mukautuu ulkoisen tekijän vaatimuksiin.³³ Vuodesta 1948 eteenpäin maiden välisiä suhteita määrittä virallisella tasolla YYA-sopimus, mutta sai Suomi liikkumatilaa länteenkin liittymällä YK:hon sekä Pohjoismaiden Neuvostoon 1950-luvulla.³⁴

Tämä tuore, Paasikiven linjanakin tunnettu ulkopoliittinen suuntaus, ei merkittävästi muuttunut Urho Kekkosen noustua presidentiksi vuonna 1956. Vaalitulokset otettiin itänaapurissa tyytyväisenä vastaan.³⁵ Maan sisäinen ilmapiiri oli Suomessa heti sotien jälkeen arka, mutta 1950-luvulla tilanne hellitti antaen antikommunisteille jälleen enemmän liikkumavaraa.³⁶ 1950- ja 1960-lukujen taitteeseen ajoittuneet yöpakkaset ja noottikriisi osoittivat, että Neuvostoliitto halusi yhä kontrolloida Suomen sisäisiäkin asioita rajoittamalla esimerkiksi painovapautta. Noottikriisin ratkaisun ansiosta Kekkosen merkitys idänsuhteiden takaajana vahvistui sekä suomalaisten että neuvostoliittolaisten näkökulmasta, mikä päätti maamme sisäisen poliittisen kamppailun Kekkosen eduksi.³⁷ Tapahtuma vahvisti Suomen Pohjoismaihin sekä muuallekin Eurooppaan suuntautuvaa politiikkaa.³⁸

1960-luvun puolivälissä politisoitunut opiskelijaradikalismi jätti oman vivahteen ajallensa.³⁹ Siinä oli kyse reaktiosta jo aiemmin kyseisellä vuosikymmenellä käynnistyneeseen

³¹ Jansson 1968, 109.

³² Jansson 1968, 116.

³³ Möttölä 1993, 84.

³⁴ Jansson 1968, 117–119.

³⁵ Meinander 2012, 323–325.

³⁶ Kortti 2013, 178.

³⁷ Meinander 2012, 342–344.

³⁸ Rusi & Salovaara 1993, 141.

³⁹ Kortti 2013, 295.

muutokseen.⁴⁰ Sukupolvien välinen asetelma kärjistyi tavalla, jossa nuoret ärsyttivät vanhoja ja haastoivat näiden maailmankuvaa esimerkiksi pilkkaamalla kristinuskoa tai käsittelemällä seksuaalisuutta varsin avoimesti.⁴¹ Uusi tilanne vaikutti merkittävästi kulttuurielämään, ja tätä myötä muun muassa kotimainen kirjallisuus ja siihen liittyvät yhteiskunnalliset paljon keskustelua herättäneet teemat kohosivat uudelle tasolle.⁴² Ylioppilaiden liikehdinnästä syntynyt taistolainen suuntaus oli voimissaan 1960- ja 1970-lukujen taitteessa hiipuen jälkimmäisen vuosikymmenen loppua kohden.⁴³

1970-luvun alussa Suomi viritteli diplomaattisuhteita sekä Länsi- että Itä-Saksan kanssa, eikä samalla voitu välttyä ehdotuksesta jonka mukaan nämä korvaisivat Saksan Lapin sodassa aiheuttamat vahingot sekä tunnustaisivat Suomen puolueettomuuden. Poliittinen tilanne oli kuitenkin liian arka tunnustukseen, ja Länsi-Saksa ei halunnut taloudellisista syistä maksaa korvauksia itäisen naapurin kieltäessä vastuunsa kokonaan. Suhteet saatiin lopulta sovittua, vaikka tavoitteista jäätiin.⁴⁴ Samoihin aikoihin Suomi solmi vapaakauppasopimuksen EEC:n kanssa, minkä ansiosta maan taloudellinen yhteistyö Länsi-Euroopan suuntaan syveni. Vastapainoksi itäblokin maille tuli kuitenkin antaa samankaltaisia etuja.⁴⁵ Vuonna 1975 pidetty ETYK oli presidentti Kekkoselle merkittävä virstanpylväs, mutta joutuessaan taistelemaan idän ja lännen ristitulella hänen piti valita sanansa tarkoin. Puheet Suomen puolueettomuudesta eivät miellyttäneet neuvostojohtajia, ja suomettumisen leima oli lännessä vahva.⁴⁶ Itsesensuurin ja hienotunteisuuden Neuvostoliittoa kohtaan onkin katsottu olevan kyseisellä vuosikymmenellä vahvimmillaan.⁴⁷

Mauno Koiviston noustua presidentiksi vuonna 1982 alkoi uudenlainen suuntaus näkyä: suomalaiset tunsivat ylpeyttä valitessaan valtionpäämiehen ilman itänaapurin painostusta

⁴⁰ Meinander 2012, 384.

⁴¹ Kortti 2013, 301–302.

⁴² Meinander 2012, 384.

⁴³ Kortti 2013, 356–358

⁴⁴ Meinander 2012, 431–432.

⁴⁵ Meinander 2012, 428.

⁴⁶ Meinander 2012, 434–435.

⁴⁷ Kortti 2013, 357–358.

mikä vahvasti uskoa maan poliittiseen järjestelmään, vaikkakin Koivisto oli luvannut jatkaa Paasikiven-Kekkonen linjalla. Suomen liittyminen EFTA:aan kysymättä Neuvostoliiton mielipidettä 1980-luvun puolivälissä oli merkki siitä, että sen valta maamme sisäisiin asioihin väheni uudistusmielisen Gorbatšovin astuttua valtaan itänaapurissa.⁴⁸ Merkittäväksi seikaksi painovapauden kannalta voi katsoa sen, ettei hän esittänyt Suomelle epäluottamusta Paasikiven päiväkirjojen tullessa julki syksyllä 1985. Ne nimittäin sisälsivät paljon aineistoa, jossa presidentti paljasti epäluulonsa Neuvostoliittoa kohtaan.⁴⁹

Kylmän sodan asetelma ei kuitenkaan ollut vielä hävinnyt, ja Suomen voi katsoa kuuluneen Neuvostoliiton etupiiriin aina suurvallan olemassaolon päättymiseen eli 1990-luvun alkuun saakka.⁵⁰ Kyseisen tapahtuman seurauksena Suomen ulkopolitiikkaa vuosikymmeniä määrittellyt YYA-sopimus lakkautettiin. Yllättäen koittanut poliittisesti vapaampi ajanjakso sai Suomen luopumaan puolueettomuusparadigmastaan sekä liittymään EU:hun varsin pian tämän suuren murroksen jälkeen.⁵¹ Koivistolle oli kuitenkin Suomen uudesta länsisuuntauksesta huolimatta tärkeää pitää yllä hyviä suhteita itänaapuriin presidenttikautensa loppuun eli vuoteen 1994 saakka, olipa tämä sitten mikä tahansa.⁵² Kulttuurin osalta 1900-luvun jälkimmäisen puoliskon aikana tapahtunut murros oli suuri, sillä media-alalla syntyi vähitellen uusia toimijoita valtiollisten tahojen rinnalle minkä vuoksi kansallinen yhtenäiskulttuuri ei enää 1990-luvulla ollut yhtä voimakas kuin aiempina vuosikymmeninä.⁵³

2 Lehdistön eri muodot

Tutkimukseni ollessa lehdistöhistoriallinen on aluksi hyvä sisäistää se, miten lehdistötutkimus Päiviö Tommilan sanoin eroaa lehdistöhistoriasta:

⁴⁸ Meinander 2012, 453–454.

⁴⁹ Meinander 2012, 464–465.

⁵⁰ Rusi & Salovaara 1993, 143.

⁵¹ Forsberg & Vaahtoranta 1993, 9–10.

⁵² Meinander 2012, 478.

⁵³ Meinander 2012, 505–507.

”Edellisen kohteena on lähinnä lehtien ilmiöiden ja -sisällön selvittäminen. Se tutkii siis lehteä sinänsä, sille lehti on riittävä ilmiö. Historiantutkijan kannalta asia ei ole aivan näin yksiselitteinen. Hänelle lähde ei ole koskaan asia sinänsä, vaan se on todiste siitä, että tietty asia on joskus esiintynyt. Se ei ole myöskään aines, joka yksin riittää välittämään kuvan koko tapahtumisesta. Lähde on sijoitettava paikalleen sen laatijan, sen itsensä ja todellisen tapahtumisen kenttään.”⁵⁴

Toisin sanoen historiallista näkökulmaa ei saa unohtaa, ja omassa tapauksessa Lapin sodan todelliset tapahtumat tulee lehtiartikkeleiden ohella ottaa huomioon. Tämän vuoksi sotaan liittyvän tutkimuskirjallisuuden käyttö on tarpeellista. Toki Tommilan ja Keräsen teos, kuten muutamat muutkin käyttämäni metodikirjat, ovat vuosikymmeniä vanhoja minkä vuoksi niihin tulee suhtautua uudempaa kirjallisuutta kriittisemmin. Tästä huolimatta niiden sanomaa on tuskin kuitenkaan mielekästä kyseenalaistaa.

2.1 Sanomalehdistö

Tutkimukseni perustuu hyvin pitkälti sanomalehtiaineistolle, joten siihen liittyviin kysymyksiin on erityisen tärkeä kiinnittää huomiota. Päiviö Tommila on eritellyt neljä keskeistä vaatimusta sanomalehdille: publisiteetti, periodisiteetti, universaliteetti sekä aktualiteetti. Ensimmäisellä tarkoitetaan lehden julkisuutta, toisella säännöllistä ilmestymistiheyttä, kolmannella tapahtumisen moninaisuuden järjestämistä sekä selittämistä ja viimeisellä lehden ajankohtaisuutta.⁵⁵ Pystynkin tunnistamaan nämä seikat aineistoni sanomalehdistä.

Sanomalehtien uutisointi ei silti kerro asioista ja tapahtumista absoluuttisen tarkasti ja puolueettomasti, vaan kuvaa aikansa tapahtumatodellisuutta. Sanomalehdistön

⁵⁴ Tommila 1974, 11.

⁵⁵ Tommila 1974, 8.

vahvuutena on joka tapauksessa laajuus ja monipuolisuus, minkä vuoksi lehti heijastaa käytännössä kokonaiskuvaa ajastaan. Tätä se taas tekee sekä tapahtumatodellisuutta kuvaavien uutisten että näitä koskevien kannanottojen eli kommenttien kautta. Koska tällaisia kannanottoja saattaa esiintyä uutisten sisälläkin, voi sanomalehteä pitää selkeänä mielipidelähteenä.⁵⁶

Huomioitavaa on sekin, että lukuisat merkittävät sanomalehdet ovat olleet jonkin puolueen äänenkannattajia. Tämän vuoksi uutisointi on vaihdellut lehtien välillä riippuen siitä, mitä seikkoja on haluttu korostaa ja mitä kenties häivyttää täysin näkymättömiin.⁵⁷ Esimerkiksi Maalaisliiton äänenkannattajana toimineessa Pohjolan Sanomissa hehkutettiin ennen lokakuun 1964 kunnallisvaaleja lehden omaa puoluetta useaan otteeseen esimerkiksi sivun alalaidassa sijaitsevalle lausahduksella ”Kansalaiskunniasi vuoksi käytä äänioikeuttasi!”⁵⁸. Etenkin kannattamattomat lehdet joutuivat rahapulassa turvautumaan taustaryhmiinsä, jotka tukivat poliittista syistä kannattamattomiakin lehtiä. Tilanne helpottui 1970-luvun alussa, jolloin valtio alkoi tukea taloudellisissa vaikeuksissa olevia lehtiä. Tämän ansiosta kotimainen sanomalehdistö on pysynyt huomattavasti runsaslukuisempana ja moniarvoisempana kuin se olisi ilman tukea.⁵⁹

Sotien jälkeen sanomalehtien puoluesidonnaisuus on kuitenkin ollut laskussa. Vasemmisto jäi tässä kamppailussa alun alkaenkin porvarillisen puolen jalkoihin, sillä jälkimmäisillä oli vahvempi asema ilmoitusmarkkinoista ja ne omasivat uudemman painokaluston. Vasemmistolehdet olivat pitkälti liian poliittisia toimiakseen yleislehtinä, kun taas porvarillisessa lehdistössä ymmärrettiin häivyttää puoluetunnuksia, jotta laajemmat massat voisivat ottaa lehdet omakseen. Luonnollisena seurauksena tästä porvarillisten valtalehtien ja puolueiden väliset suhteet heikentyivät tai jopa katkesivat. Alueidensa ykköslehdet eivät siis ole sotien jälkeen voineet olla vahvasti puoluesidonnaisia, toisin kuin tyypillisesti vasemmistolaiset kakkoslehdet, joita tosin on toimitettukin vain omille.⁶⁰

⁵⁶ Tommila 1974, 11–12.

⁵⁷ Tommila 1982, 13.

⁵⁸ Pohjolan Sanomat 2.10.1964.

⁵⁹ Tommila 1988, 499.

⁶⁰ Tommila 1988, 499.

Vapaus puoluesidonnaisuudesta ei sekään tarkoita vapautta kaikista sidonnaisuuksista. Sanomalehti on aina kytkeytynyt muun muassa taustavoimiinsa, toimitukseensa sekä tavoitteisiinsa.⁶¹ Aluesidonnaisuuttakin on tarkasteltava, sillä lehtien vaikutusalue rajautuu tyypillisesti maakuntaan tai sitäkin rajatumpaan paikallistasoon.⁶² Mikäli lehti ei ota lukijakuntansa mielenkiinnon kohteita ja intressejä huomioon, ei sille voi povata suurta menestystä.

Tutkimukseni aikarajaus on siinä mielessä mielenkiintoinen, että viestinnän rooli sekä informaation määrä ovat kasvaneet huomattavasti 1950-luvulta lähtien.⁶³ Tämän huomaamiselta ei voinutkaan välttyä alkuperäisaineistoa tutkiessa: lehtien sivumäärät ovat paisuneet muutamassa vuosikymmenessä moninkertaiseksi. Sanomalehtien keskimääräinen ilmestymistiheyskin kasvoi kyseisenä ajanjaksona, ja 1980-luvun loppupuolella lukuisat lehdet ilmestyivät seitsemän kertaa viikossa.⁶⁴ Selkein muutos kaupallisen lehdistön kaudeksi kutsutulla 1900-luvun loppupuoliskolla tapahtui 1970-luvun alussa suurten teknisten muutosten sekä poliittisen ilmapiirin vaihtelun vuoksi.⁶⁵

2.2 Paikallislehdistö

Eräs erityinen lehtityyppi on paikallislehti, jolle on tyypillistä ettei siinä juuri käsitellä valtakunnallisia saati maailmanlaajuisia tapahtumia, elleivät ne liity lehden toimialueeseen.⁶⁶ Tämä alue, jota voi pääsääntöiseksi levikkialueeksi kutsua ja jonka asioita paikallislehti käsittelee, vaihtelee muutamasta kunnasta yhteen kaupunginosaan. Alueellisen suppeuden lisäksi erona sanomalehtiin on se, että paikallislehdet eivät ole minkään poliittisen puolueen äänenkannattajia. Lisäksi niiden ilmestymistiheys on harvempi: se vaihtelee yhdestä kerrasta kuussa useaan kertaan viikossa.⁶⁷

⁶¹ Tommila 1982, 21.

⁶² Tommila 1982, 38.

⁶³ Tommila 1988, 486.

⁶⁴ Löyttyniemi 1988, 321.

⁶⁵ Tommila 1988, 486–487.

⁶⁶ Tommila 1982, 52.

⁶⁷ Aalto & Santonen 1985, 14.

Sanomalehdistön tapaan paikallislehdistökin on ollut murroksessa tutkimukseni aikarajauksen sisällä. Vuodesta 1950 vuoteen 1980 lehtien lukumäärä kolminkertaistui 170 eri julkaisuun ja levikki viisinkertaistui lähes miljoonaan, mihin on osin vaikuttanut pysyvän levikin saama jalansija lehtien varsinaisten toiminta-alueiden ulkopuolella. Ilmestymistiheys kasvoi samalla aikajaksolla siten, että kun vuonna 1950 vain harva lehti ilmestyi joka viikko, niin kolmekymmentä vuotta myöhemmin joka kolmas julkaisu jaettiin useamman kerran viikossa. Paikallislehtien sivumäärätkin ovat lisääntyneet huomattavasti tarkastellulla aikavälillä johtuen pitkälti ilmoitusten kasvaneesta määrästä.⁶⁸

Vielä 1950- ja 1960-luvuilla Suomessa oli paikallislehdistön osalta aukkoja, joihin pystyi perustamaan uusia julkaisuja puutteellisellakin osaamisella. Tämä ajanjakso oli tällaiselle toiminnalle otollista johtuen myös siitä, että yleislehdistö uutisoi runsaasti ulkomaantapahtumista. Täten paikallislehtiä tarvittiin täyttämään lukijoiden tiedonjano lähimmästä elinympäristöstään. 1970-luvulla uuden lehden perustaja joutui yleensä kilpailemaan jo olemassa olevan alueellisen toimijan kanssa, ja näitä vakiintuneita paikallislehtiä ei ollut helppo syrjäyttää. Konkreettisenä esimerkkinä tästä mainittakoon se, että vuonna 1950 toimineesta 60 paikallislehdestä oli vuonna 1980 pystyssä edelleen 51.⁶⁹

2.3 Aikakauslehdistö

Vaikka aikakauslehdistön tutkimiseen pätevät pitkälti samat lainalaisuudet kuin sanomalehdistön kohdalla, löytyy näiden kahden väliltä merkittäviä eroja. Aikakauslehdet nimittäin eivät käsittele aiheita universaalisesti, vaan ovat yleensä keskittyneet tiettyjen kysymysten ja aihepiirien ympärille.⁷⁰ Niiden voi siis sanoa kirjoittavan nimenomaan kohdennetulle lukijakunnalleen, esimerkiksi urheilusta tai puutarhan hoidosta kiinnostuneille.

⁶⁸ Santonen 1985, 233–234.

⁶⁹ Santonen 1985, 233–234.

⁷⁰ Tommila 1974, 9.

Toisen maailmansodan jälkeen suomalainen aikakauslehdistö koki voimakkaan kasvukauden. Tämä taloudellisen kasvun sekä kansalaisten lukuinnokkuuden aiheuttama myyntimenestys kasvatti luonnollisesti lehtien määrää lisäten sotien jälkeen puuttunutta kilpailua eri kustantajien välillä. 1950-luvulla alkanut painotekninen kehityskin vauhditti aikakauslehtien uudistumista, ja niiden tyyli vaihtui juttujen muututtua aiempaa viihteellisempään suuntaan. Samalla vuosikymmenellä kustantajat pelkäsivät käynnistyneen televisiotoiminnan houkuttelevan asiakkaat lehtien selailusta ruudun ääreen, mutta lopulta tv:n synnyttämät julkkikset olivat voitto myös aikakauslehdistöille näiden pystytyttyä syventymään julkisuuden henkilöiden elämään tarkemmin.⁷¹

1960-luvun aatteellinen murros asetti vanhat arvot kyseenalaisiksi, mikä näkyi toki lehdistössäkin. Samalla vuosikymmenellä sensaatiojournalismin linjaksi ottaneen *Hymyn* suosio muovasi aikakauslehdistön kenttää. 1970-luvulla Neuvostoliittoa kritisoineet lehdet joutuivat suomettumisen johdosta vaikeuksiin. Näillä kahdella vuosikymmenellä lehtiä kuoli ja syntyi paljon sekä omistajanvaihdoksia tapahtui runsaasti. 1980-luvulla poliittinen ja henkinen ilmasto eivät olleet niin kireitä johtuen presidentin vaihdoksesta sekä Neuvostoliiton poliittisen järjestelmän murenemisestä. Kautta vuosikymmenten aikakauslehdistö on seurannut ajan virtauksia sekä ajankohtaisia asioita unohtamatta kuitenkin viihdyttää ja virkistää lukijoitaan.⁷²

2.4 Yleiskuvaus tutkimuksen lehdistä

2.4.1 Lappilainen lehdistö

Lappilaiset lehdet ovat tutkimuksen kannalta hedelmällisintä aineistoa johtuen luonnollisesti Lapin sodan merkittävästä vaikutuksesta niiden levikkialueilla. Paikallislehti *Koillis-Lappi* on korostetusti Kemijärven seudun oma julkaisu, kun taas *Pohjolan Sanomat* sekä *Lapin Kansa* ovat maakunnallisesti merkittäviä sanomalehtiä eli ne käsittelevät koko

⁷¹ Kallio 1992, 291–292.

⁷² Kallio 1992, 292–294.

Lapin asioita sekä kansallisesti ja kansainvälisesti tärkeitä uutisia. Karkeasti arvioituna sanomalehdistä ensin mainittu on ollut vahva maakunnan länsi- sekä lounaisosissa ja jälkimmäinen muilla alueilla. Vuonna 1960 Pohjolan Sanomien peitto oli omalla alueellaan vain 60% kotitalouksista, ja Lapin Kansalla tämä luku oli vielä vuonna 1970 ainoastaan 64,5%. Vuonna 1980 lukemat olivat jo 83,5% ja 88,9%, mitkä jäivät nekin kauas ilmestymispaikkakuntiansa peittoprosentista: Pohjolan Sanomilla se oli Kemissä noin 96 ja Lapin Kansalla Rovaniemellä peräti 100.⁷³

Pohjolan Sanomat, joka perustettiin Kemissä vuonna 1915, on lappilaisista lehdistä pitkäikäisin. Vaikka se on koko historiansa ajan toiminut Peräpohjolasta eli Kemi-Tornion seudulta käsin, on lehti pyrkinyt vaikuttamaan koko Lapin nykyisen maakunnan alueella. Kolme vuotta perustamisensa jälkeen Pohjolan Sanomista tuli Maalaisliiton⁷⁴ äänenkannattaja alueensa poliittisen maaperän ollessa tälle otollinen⁷⁵. 1930-luvulla lehti joutui toden teolla taistelemaan elintilastaan uutta kilpailijaa Lapin Kansaa vastaan selviten tästä ja ollakseen näin riittävän vahva kestämään sota-ajan ja etenkin Lapin sodan aiheuttamat mullistukset.⁷⁶ Sotien jälkeisen Pohjolan Sanomien aatteellisen pohjan loivat ”maakunnan asioihin keskittyminen, laillisuuden ja kansanvallan puolustaminen sekä vähävaraisten edun ajaminen”.⁷⁷

1960-luvun lopulla Suomi koki ennen näkemättömän voimakkaan maaseutua tyhjentävän muuttoliikkeen, millä oli luonnollisesti valtava merkitys Lapin syrjäseuduille. Pohjolan Sanomat sai tällöin maakuntiin suuntautuneena lehtenä vahvaa vastakaikua aluepoliittisille näkemyksilleen. 1960- ja 1970-luvut olivatkin sen kulta-aikaa, mutta niiden jälkeen lehti joutui luopumaan suunnitelmistaan olla voimakas tekijä koko Lapin alueella, mikä näkyi aluetoimistojen karsimisena.⁷⁸ Sitoutumattomaksi julkaisu muuttui verrattain myöhään, vuonna 2001. Lehti oli silloisen päätoimittajan mukaan ollut riippumattomuuden tiellä jo

⁷³ Löyttyniemi 1988, 366.

⁷⁴ Sittemmin puolueen nimi vaihtui Keskustapuolueeksi josta myöhemmin vielä Suomen Keskustaksi

⁷⁵ Jussila 2005, 242.

⁷⁶ Jussila 2005, 243.

⁷⁷ Salminen 1988, 199.

⁷⁸ Jussila 2005, 243.

jonkun aikaa, mutta vasta vuosituhaten vaihteen jälkeen asia virallistettiin.⁷⁹ Pohjolan Sanomat ilmestyi varsin pitkään eli vuodesta 1918 alkaen kuutena päivänä viikossa⁸⁰ muuttuakseen vuonna 1980 seitsemänpäiväiseksi⁸¹.

Lapin Kansan taival käynnistyi vuonna 1928 Rovaniemellä.⁸² Se nimesi alusta alkaen itsensä sekä Lapin että Peräpohjolan⁸³ väestön äänenkannattajaksi haastaen näin Pohjolan Sanomat koko maakunnan herruudesta. Lehden taival alkoi hyvin, mutta sen tulevaisuus näytti Pohjolan Sanomien tapaan 1930-luvun alkupuolella epävarmalta. Tästä se selvisi, ja seuraavaksi vuorossa oli nousukausi.⁸⁴ Lapin sodan puhjetessa Lapin Kansa muutti evakkoon Kokkolaan, samoille seuduille kuin iso osa maakunnan asukkaistakin. Suurten ponnistusten ansoista lehti ilmestyi tällöinkin käytännössä katkeamatta.⁸⁵

Kuten suurin kilpailijansa, Lapin Kansakin oli kolme ensimmäistä vuosikymmentään Maalaisliiton äänenkannattaja.⁸⁶ 1950-luvulla se edusti taustapuolueensa kommunisminvastaista linjaa, ja tämä oikeistolainen suuntaus jatkui eduskuntavaaleissa 1958 lehden tukieissa yleisporvarillista vaaliliittoa. Tämä ei Maalaisliiton johtoa miellyttänyt, minkä vuoksi lehti erotettiin puolueen Sanomakeskuksen jäsenyydestä. Jo syksyllä 1951 maalaisliittolaiset olivat valitelleet puolueen lehdistön kulkevan liiaksi omia teitään.⁸⁷ Lapin Kansan johtokunnan kertomuksen mukaan Maalaisliiton Lapin piiri oli puolestaan useamman vuoden ajan yrittänyt tukahduttaa lehden toimintaa, minkä vuoksi siitä tuli vuonna 1958 puolueista riippumaton joskin porvarillinen julkaisu.⁸⁸ Kyseisen välirikon seurauksena puolueen ja lehden suhteet romuttuivat täysin, mutta 1960-luvulla niitä alettiin viritellä uudestaan jälkimmäisen sitoutumattomuudesta kuitenkin luopumatta.⁸⁹

⁷⁹ Lehto 2006, 307.

⁸⁰ Jussila 2005, 60.

⁸¹ Jussila 2005, 228.

⁸² Autio 1988, 14.

⁸³ Tuohon aikaan Lappi ja Peräpohjola nähtiin selkeämmin erillisinä alueina kuin nykyään. Lapin Lääni, johon molemmat kuuluivat, erotettiin Oulun läänistä vuonna 1938.

⁸⁴ Ruonaniemi 1978, 18–19.

⁸⁵ Autio 1988, 23.

⁸⁶ Autio 1988, 5.

⁸⁷ Salminen 1988, 164.

⁸⁸ Ruonaniemi 1978, 47–48.

⁸⁹ Salminen 1988, 165.

Kyseinen toimenpide ei vaikuttanut huomattavasti Lapin Kansan levikkiin, mutta ilmoituskanta sen sijaan kasvoi.⁹⁰

Syrjäseutuja tyhjentäneestä muuttoliikkeestä huolimatta lehden levikki kasvoi, sillä lukuisat Ruotsiin muuttaneet lappilaiset jatkoivat sen tilaamista. Kutakuinkin näihin aikoihin vuonna 1970 sivumäärältään Lapin suurimmaksi lehdeksi noussut Lapin Kansa⁹¹, joka myös muuttui kuusipäiväisestä seitsenpäiväiseksi vuonna 1980⁹², otti paikkansa maakunnan ykköslehtenä Pohjolan Sanomien laajemman alueellisen vaikutuksen kutistuessa⁹³. 1970-luvun periaateohjelmassaan lehti mainitsee pyrkivänsä kohtelemaan eri puolueita tasapuolisesti ja ajavansa Lapin sekä Lapin ihmisten etua keskittyen myös koko Pohjoiskalotin alueeseen Ruotsin ja Norjan puolella olevia lukijoita ajatellen.⁹⁴

Kemijärvellä vuonna 1957 perustetun Koillis-Lapin vertaaminen edellä mainittuihin suuriin sanomalehtiin ei ole tarkoituksenmukaista sen intressien ollessa käytännössä ainoastaan Itä-Lapissa, tarkemmin sanottuna Kemijärven, Pelkosenniemen, Sallan ja Savukosken kuntien alueilla.⁹⁵ Lehden merkitystä ei kuitenkaan sovi vähätellä, sillä se oli 1970-luvun alussa Suomen viidenneksi suurin paikallislehti.⁹⁶ Vuoden 1982 ohjelmajulistuksessa tämä kaksi kertaa viikossa ilmestyvä lehti määrittelee itsensä riippumattomaksi ja sitoutumattomaksi kotiseutulehdeksi. Julistuksessa Koillis-Lappia kuvataan muun muassa alueensa etujen puolustajana sekä tehokkaana ilmoituslehtenä, jossa esimerkiksi kauppiaat voivat mainostaa tarjouksiaan.⁹⁷

⁹⁰ Autio 1988, 33.

⁹¹ Autio 1988, 46.

⁹² Autio 1988, 61.

⁹³ Jussila 2005, 243.

⁹⁴ Salminen 1988, 165.

⁹⁵ Rautio 1990, 233.

⁹⁶ Rautio 1990, 90.

⁹⁷ Rautio 1990, 230.

Taulukko 1: Lappilaisten lehtien levikki

Lehden levikki	Pohjolan Sanomat	Lapin Kansa	Koillis-Lappi
1950	n. 12 000	n. 10 000	---
1970	30 778	23 782	7 597
1985	38 123	39 942	8 965
1992	42 105	42 344	n. 8000
2004	22 082	34 289	n. 4500

Lähteet: Pohjolan Sanomat & Lapin Kansa 1950: (Salminen 1988, 190.), 1970 & 1985: (Lehto 2006, 197.), 1992 & 2004: (Lehto 2006, 300.), Koillis-Lappi 1970 & 1985: (Rautio 1990, 226.), 1992 & 2004: (Koti-Lapin päätoimittaja Sami Kasurinen 22.4.2016.)

2.4.2 Kaleva

Tutkittavista sanomalehdistäni *Kaleva* sijoittuu eräänlaiseen välimaastoon sen ollessa pohjoissuomalainen muttei kuitenkaan lappilainen. Aineistoa kerätessä tuli kuitenkin huomattua lehden käsittelevän koko Pohjois-Suomen eli myös Lapin asioita. Kaleva perustettiin Oulussa vuonna 1899, eivätkä alkuvuodet olleet helppoja: lehti jopa lakkautettiin kolmeksi kuukaudeksi syksyllä 1901 sen otettua venäläistämistoimia vastustavan perustuslaillisen linjan. Se kuitenkin pelastui uuden omistajan myötä muuttuen nuorsuomalaisten puoluelehdeksi vuonna 1906 ja tästä edelleen Kansallisen edistyspuolueen äänenkannattajaksi Suomen itsenäistymisen jälkeen vuonna 1918. Maailmansotien välisenä aikana lehden linjaan kuului kaikenlaisten ääriliikkeiden vastustaminen.⁹⁸

1950-luvulle tultaessa Kaleva oli noussut levikiltään selvästi suurimmaksi lehdeksi Oulun alueella. Kehitys ei tähän pysähtynyt, sillä kun vuonna 1960 Kalevaa tilasi markkinointialueellaan vain 53,4% ruokakunnista niin kaksikymmentä vuotta myöhemmin luku oli 79,2%. Oulun kaupungin osalta osuus oli vuonna 1960 53,4% ja vuonna 1980 97,5%.⁹⁹ Kokonaislevikin osalta lukemat olivat näinä vuosina 25 600 ja 76 700.¹⁰⁰ Vuonna

⁹⁸ Suistola 1999, 471–474.

⁹⁹ Löyttyniemi 1988, 364.

¹⁰⁰ Salminen 1988, 151.

1951 lehdestä tuli poliittisesti sitoutumaton Edistyspuolueen lakattua olemasta, ja jo neljä vuotta myöhemmin julkaisu kolahti tilaajiensa postiluukusta seitsemänä päivänä viikossa.¹⁰¹ Samalla vuosikymmenellä Kalevasta olikin tullut ”pohjoissuomalainen instituutio”, mikä näkyi etenkin sen suuressa vaikutusvallassa Oulun yliopiston sijoituspaikkaan.¹⁰² 1980-luvulle saakka lehden leviämistä koko Pohjois-Suomeen edesauttoi sen asema ainoana seitsemän kertaa ilmestyvänä sanomalehtenä kyseisellä alueella.¹⁰³

Kylmä sota vaikutti Kalevan linjaan, vaikka se pyrki välttämään liiallista suomettumista muun muassa viittaamalla Suomeen puolueettomana valtiona sekä kritisoimalla kommunismia. Lehti ei hyväksynyt neuvostomyönteisiä tulkintoja sotiemme historiasta, vaikka vasemmistokolumnistit muuten saivat yhteiskunnallisten ja poliittisten virtausten myötä Kalevassakin tilaa suomettumisen ollessa voimakkaimmillaan 1970-luvun alussa. Lehti kuitenkin pyrki pitämään yllä hyviä Neuvostosuhteita aina 1980-luvun loppuun saakka. Tämä näkyi etenkin siinä, että vaikka se olisikin kriisien kuten Prahan kevään aikana ottanut kriittisen linjan Neuvostoliittoon niin tilanteen laannuttua suhtautuminen itänaapuriin palautui ymmärtäväiseksi.¹⁰⁴

2.4.3 Keski- ja eteläsuomalainen sanomalehdistö

Pohjoisempiin verrokkeihinsa nähden keski- ja eteläsuomalaisen lehdistön suhde Lapin sotaan ei ole ollut yhtä läheinen, sillä niiden ydinalueella tapahtumat eivät olleet samalla tavalla arkipäivän todellisuutta kuin pohjoisessa. Näidenkin lehtien toki voi olettaa olevan kiinnostunut sodasta. Keski-Suomessa vaikuttavan *Keskisuomalaisen* edeltäjä *Keski-Suomi* perustettiin Jyväskylässä jo vuonna 1871.¹⁰⁵ Levikkialueen suomenkielisyys näkyi lehden linjassa, ja vuonna 1885 se siitä tuli maan ensimmäinen Nuorsuomalaisten äänenkannattaja.¹⁰⁶ *Keskisuomalaisen* nimellä julkaisu alkoi ilmestyä vuoden 1918

¹⁰¹ Löyttyniemi 1988, 364.

¹⁰² Suistola 1999, 477.

¹⁰³ Löyttyniemi 1988, 364.

¹⁰⁴ Suistola 1999, 477–479.

¹⁰⁵ Landgren 1988, 325.

¹⁰⁶ Landgren 1988, 336.

alkupuolella, kun Keski-Suomi oli yhdistynyt vanhasuomalaisen *Suomalaisen* kanssa.¹⁰⁷ Puoluepoliittisesti lehti koki tämän jälkeenkin nopeita muutoksia, sillä taustalla vaikutti ensin Edistyspuolue minkä jälkeen maalaisliittolaiset ostivat sen vuonna 1932. Viimeisemmän muutoksen ansiosta myös sosiaalidemokraatit tilasivat lehteä ennen toista maailmansotaa.¹⁰⁸

Keskisuomalainen muuttui seitsenpäiväiseksi verrattain varhain, 1940-luvulla.¹⁰⁹ Ennen sotia lehden maakunnallinen ykkösasema ei vielä ollut selviö, toisin kuin niiden jälkeen. 1970-luvulle tultaessa viimeinenkin kilpailija oli joutunut lopettamaan, ja jo vuonna 1960 markkinointialueellaan 69,8% peiton saavuttanutta lehteä tilasi vuonna 1980 80,1% ruokakunnista luvun ollessa Jyväskylän kaupungissa peräti 99,2%. M. E. Juuselan päätoimittajakaudella vuodesta 1947 aina 1970-luvun puoliväliin Keskisuomalainen otti tavoitteekseen ”väljän keskustalinjan”, jossa monipuolisuus ja pyrkimys tasapuolisuuteen olivat tärkeitä periaatteita. Työväestön ja toimihenkilöiden määrä lukijakunnassa kasvoikin tänä aikana maanviljelijöiden kustannuksella, vaikkakin 1960- ja 1970-lukujen vaihteen vasemmistosuuntauksen aikana lehti sai kritiikkiä kaupallisuudestaan. 1980-luvulle tultaessa Keskisuomalainen halusi samaistua nimenomaan maakuntaansa, mihin nähden sitoutumattomaksi keskustalehdeksi julistautuminen vuonna 1986 oli johdonmukaista.¹¹⁰

Helsingin Sanomia edeltäneen *Päivälehd*en ensimmäinen numero ilmestyi vuonna 1889. Lehti otti alusta pitäen venäläistämistä vastustavan nuorsuomalaisen linjan, minkä vuoksi se lakkautettiin vuonna 1904 alkaen parin kuukauden päästä ilmestyä *Helsingin Sanomien* nimellä.¹¹¹ Seitsemänä päivänä lehteä on julkaistu jo vuodesta 1914.¹¹² Maamme itsenäistymisen jälkeen liberaalin lehden oli luontevaa siirtyä Edistyspuolueen kannattajaksi. Tämä ei kuitenkaan ollut pitkäaikainen ratkaisu, sillä samaan aikaan kun 1920-luvun kuluessa *Helsingin Sanomat* vahvisti asemiaan Suomen suurimpana

¹⁰⁷ Salokangas 1987, 174.

¹⁰⁸ Salokangas 1987, 404.

¹⁰⁹ Perko 1988, 80.

¹¹⁰ Salminen 1988, 196–197.

¹¹¹ Klemola 1981, 17–18.

¹¹² <http://www.hs.fi/paivanlehti/05012014/a1388812645255>

sanomalehtenä, osoitti Edistyspuolueen käyrä päinvastaiseen suuntaan. Täten lehti, joka halusi korostaa itsenäistä valtaansa, julistautui vuonna 1932 sitoutumattomaksi¹¹³ vaikkeivat siteet puolueeseen vielä tuolloin lopullisesti katkenneetkaan¹¹⁴.

Kuten useat muutkin nykyajan valtalehdet, Helsingin Sanomat vahvisti asemaansa sotien jälkeisenä aikana.¹¹⁵ Lehden merkittävään asemaan vaikutti sen pääasiallisen markkina-alueen eli lähinnä Uudenmaan jo valmiiksi suuren väkiluvun nopea kasvu. Helsingin Sanomien peitto oli kuitenkin omalla alueellaan suhteellisen vaatimaton: 1960 68,9%, 1970 59% ja 1981 73,7%. Tilapäinen notkahdus johtuu pitkälti suuresta muuttoliikkeestä, sillä uudet asukkaat eivät heti oppineet tilaamaan lehteä. On kuitenkin huomioitava, että vuonna 1981 peräti kymmenellä muulla markkinointialueella Helsingin Sanomia tilasi vähintään joka kymmenes talous ja samalla vuosikymmenellä siitä tuli pohjoismaiden suurin aamulehti.¹¹⁶ Vaikka valtakunnallisen luonteen omaavan lehden tavoitteena olikin 1950-luvulla kilpailla eri maakuntalehtiä vastaan, alkoi se 1960-luvun lopusta eteenpäin keskittyä etenkin oman ydinalueensa asioihin.¹¹⁷

Sotien jälkeen lopullisesti sitoutumattomaksi muuttunut Helsingin Sanomat säilytti liberaalin vapaamielisen linjansa. Vaikka lehti oltiinkin opittu tuntemaan porvarillisena, otti se 1950-luvulla askeleen vasemmalle suhtautuessaan myönteisesti työväenliikkeeseen ja sosiaalidemokraatteihin. Eri yhteiskuntaluokkien näkökantojen huomioon ottaminen viitoitti muillekin lehdille tietä tasapuoliseen uutispalveluun. Konkreettisena esimerkkinä tästä voi mainita sen, kuinka Helsingin Sanomien kannattaessa 1960-luvun lopulla laajaa hallituspohjaa useat oikeistopuolueiden äänenkannattajat vähensivät kommunismin vastaisuutta ja hakivat kansallista yksimielisyyttä. Samoihin aikoihin uusi hallinnollinen päätoimittaja Aatos Erkko kehitti jo yli satasivuiseksi paisunutta lehteä muun muassa perustamalla toimittajakoulun sekä luomalla teemaosioita kuten sunnuntaisivut ja taloustiistai. Ajan kuvan mukaan Helsingin Sanomatkin palkkasi 1960- ja 1970-lukujen

¹¹³ Klemola 1981, 19–22.

¹¹⁴ Salminen 1988, 156.

¹¹⁵ Salminen 1988, 154.

¹¹⁶ Löyttyniemi 1988, 338–340.

¹¹⁷ Salminen 1988, 154.

vaihteessa vasemmistolaisia kolumnisteja, osan jopa rajan takaa. Lukuisista muutoksista huolimatta lehden aatteellisena selkärankana olivat yhä 1980-luvullakin liberaalit länsimaisuutta ja yksilön arvoa korostavat nuorsuomalaiset arvot.¹¹⁸

Ruotsinkielinen *Hufvudstadsbladet* on tutkimukseni lehdistä pitkäikäisin. Tämä suurelle yleisölle tarkoitettu virallisesti puolueeton mutta silti liberaalisävytteinen lehti ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1864. Lukuisista muista Helsingin sanomalehdistä poiketen se keskittyi ainoastaan paikallisiin asioihin eikä täten pyrkinyt koko maan valloitukseen. Seitsemipäiväisyyden aika koitti niinkin aikaisin kuin vuonna 1890,¹¹⁹ ja 1800- ja 1900-lukujen taitteessa *Hufvudstadsbladet* oli noussut levikiltään maamme suurimmaksi sanomalehdeksi. Vaikka lehti tunsikin sympatiaa Ruotsalaista puoluetta kohtaan, ei se suhtautunut siihen kriitikittömästi mikä loi suosiota suomenmielistenkin keskuudessa.¹²⁰ Maailmansotien välisenä aikana *Hufvudstadsbladet* ei ollut virallisesti sitoutunut Ruotsalaiseen Kansanpuolueeseen, mutta henkisiä ja henkilökohtaisia siteitä oli silti olemassa ja lehteä saattoi kutsua porvarilliseksi.¹²¹

Kielikysymyksen vähentynyt merkitys sekä pääkaupunkiseudun ruotsinkielisten asukkaiden siirtyminen kaksikielisyyteen asettivat haasteita ruotsinkieliselle lehdistölle, jonka piti nyt toden teolla kiinnittää huomiotaan uutispalvelun laatuun pystyäkseen taistelemaan suuria suomenkielisiä kilpailijoitaan vastaan.¹²² *Hufvudstadsbladet* on pystynyt pitämään asemansa: vuonna 1980 sitä luki säännöllisesti 53% kaikista maamme ruotsinkielisistä talouksista. Vaikka lehti onkin ollut omassa kieliryhmässään ainoa valtakunnallisesti levinyt lehti, on sen levikistä 72% suuntautunut 1980-luvullakin pääkaupunkiseudulle.¹²³ Samalla vuosikymmenellä *Hufvudstadsbladet* oli kaikkien helsinkiläisten lehtien

¹¹⁸ Salminen 1988, 156–158.

¹¹⁹ Landgren 1988, 300–302.

¹²⁰ Leino-Kaukiainen 1988, 500–503.

¹²¹ Salokangas 1987, 312–313.

¹²² Salminen 1988, 213–214.

¹²³ Löyttyniemi 1988, 341.

levikkivertailussa kolmostilalla suomenkielisten tilaajien osuuden ollessa peräti 20–30%. Tämä lukema oli heti sotien jälkeen vielä käytännössä olematon.¹²⁴

Hufvudstadsbladetin virallisesti sitoutumaton, mutta käytännössä RKP -mielinen linja säilyi toisen maailmansodan jälkeen. Lehteä on pidetty ”ruotsinkielisten omana instituutiona”, jolla on vahva merkitys kielivähemmistön mielipiteen muodostumisessa. Se vaikuttaa kiellensä ansiosta siihenkin, millainen kuva Suomen tapahtumista välittyy länsinaapuriimme. Hufvudstadsbladet on lisäksi ottanut vaikutteita Ruotsista ja heijastanut Ruotsin mielipidettä suomalaisille. Ulkopoliittisesti lehti seurasi Paasikiven–Kekkonen linjaa kritiikkiä unohtamatta, mutta kielipoliittinen asema pelasti sen niin kotimaisilta kuin itänaapurista tulleilta arvosteluilta. Saman aseman vuoksi 1960- ja 1970-lukujen taitteen radikalismi vaikutti lehden poikkeuksellisen vähän, joskin suomenruotsalainen vasemmisto arvosteli lehteä liian oikeistolaisena. Vuonna 1971 julkaistussa ohjelmassaan Hufvudstadsbladet määritteli itsensä edelleen sitoutumattomaksi sekä porvarilliseksi ja liberaaliksi. Viimeinen kohta on ristiriitainen, sillä lehdessä vaikutti tuolloin konservatiivisia voimia päätoimittajaa myöten.¹²⁵

Taulukko 2: Keski- ja eteläsuomalaisten sanomalehtien levikki

Lehden levikki	Keskisuomalainen	Helsingin Sanomat	Hufvudstadsbladet
1950	n. 37 800	n. 168 200	n. 66 000
1980	n. 68 400	n. 393 700	n. 63 900

Lähteet: Keskisuomalainen: (Salminen 1988, 190.), Helsingin Sanomat: (Salminen 1988, 151.), Hufvudstadsbladet: (Salminen 1988, 207.)

2.4.4 Suomen Kuvalehti

Suomen Kuvalehti on varsin iäkäs aikakauslehti, sillä se perustettiin ensimmäisen maailmansodan aikana vuonna 1916 konkurssikypsän *Helsingin Kaiun* pohjalta.¹²⁶ Nimensä mukaisesti lehti oli kuvallinen viikkolehti tehtävänänsä ”näyttää kullekin omin silmin, mitä

¹²⁴ Salminen 1988, 209–210.

¹²⁵ Salminen 1988, 210–213.

¹²⁶ Uino 1991, 32.

maassa ja maailmassa tapahtuu”. Toisin kuin tutkimukseni sanomalehdet, Suomen Kuvalehden periaatteena oli alusta asti olla puolueisiin sitoutumaton. Lehti otti heti alkuvuosinaan niin vahvan aseman omassa ryhmässään, ettei kilpailijoille jäänyt markkinarakoa. Oikeanlaiset kehitysratkaisut tukivat levikin kasvua sekä ilmoitussivujen paisumista, vaikka 1930-luvun lama vaikutti myös siihen.¹²⁷

Suomen Kuvalehden asema pysyi vahvana yli sotien, vaikka kilpailijoita oli pikkuhiljaa ilmestynyt markkinoille. Sen linjassa ei 1950-luvulle saakka tapahtunut suuria muutoksia, ja käsiteltävien aiheiden kirjo oli laaja sisältäen muun muassa kulttuuria, urheilua, tiedettä sekä sisä- ja ulkopoliittikkaa. Lehti ei ollut erityisen helsinkikeskeinen vaan käytti hyödykseen esimerkiksi maaseutukirjeenvaihtajia.¹²⁸ 1960-luvulle tultaessa Suomen Kuvalehden asema oli erittäin vahva levikin kattaessa uskollisen lukijakunnan myötä 112 000 tilaajaa vuosina 1960–62.¹²⁹

Kyseisen vuosikymmenen kulttuuriselta murrokselta ei tämä ryhmänsä valtalehtikään voinut suojautua. Televisio oli elävine kuvineen noussut vakavasti otettavaksi uhaksi, ja kilpailevat lehdet alkoivat leimata Suomen Kuvalehteä paikallaan junnaavaksi sekä konservatiiviseksi julkaisuksi. Tämän seurauksena lehden linja uudistui ja liikahti hiukan vasemmalle, mikä ei ilahduttanut vanhoillisimpia lukijoita.¹³⁰ Tämä muutos kuvalehdestä yleisaikakauslehden suuntaan olikin jossain määrin onnistunut, sillä 1970-luvulle tultaessa Suomen Kuvalehti oli jälleen ottanut etumatkaa kilpailijoihinsa. Tämä johtui kuitenkin pääasiassa niiden heikosta menestyksestä, sillä vuonna 1972 levikki oli romahtanut 70 000 kappaleen tuntumaan. Ongelmana oli pitkälti se, ettei sekä vanhempia että nuorempia lukijoita voinut miellyttää samaan aikaan. Lehti oli asiallisuutensa ja luotettavuutensa varjopuolena saanut jälkimmäisten keskuudessa kuivakan maineen, joten uudistuminen ulkoasua myöten oli jälleen paikallaan.¹³¹ Vaikuttaakin siis ilmeiseltä, että aikakauslehtiin kohdistuu sanomalehtiä suuremmat muutospaineet.

¹²⁷ Uino 1991, 81–82.

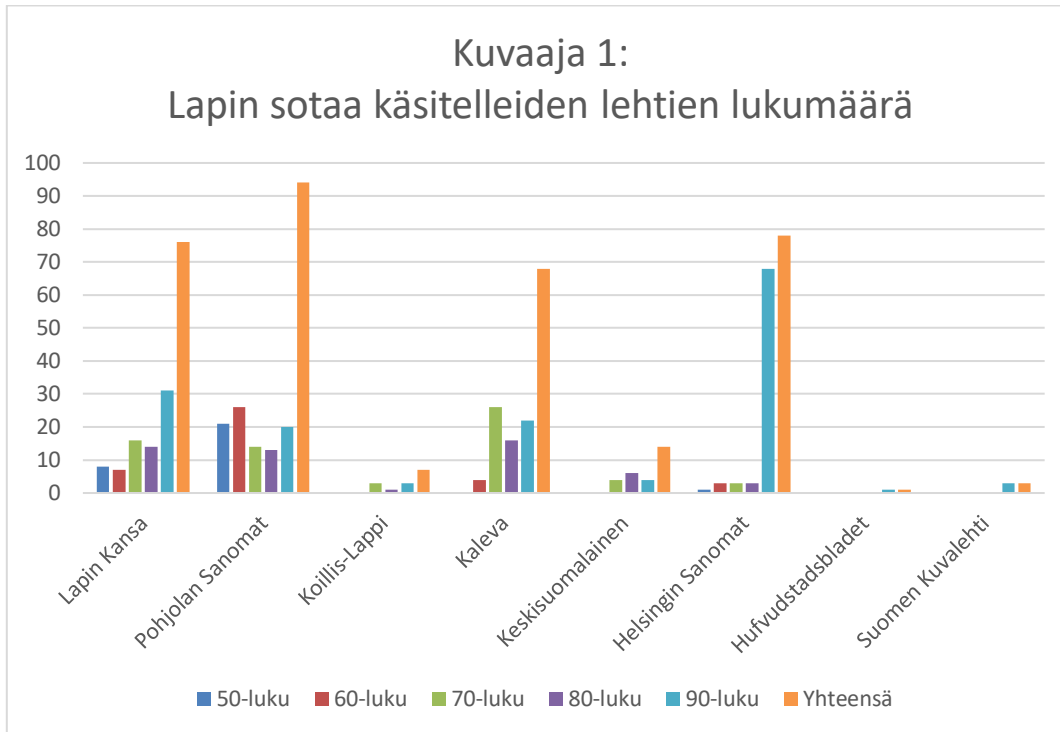
¹²⁸ Malmberg 1991, 138–139.

¹²⁹ Malmberg, 1991 156–157.

¹³⁰ Malmberg 1991, 157.

¹³¹ Malmberg 1991, 173–177.

3 Lapin sota suomalaisessa lehdistössä

Tämän luvun tarkoituksena on luoda laaja kuvaus alkuperäisaineiston tarjontaan, eli toisin sanoen vastata kuinka paljon, millä tavoin ja mistä näkökulmasta tutkimukseni lehdet ovat Lapin sotaa käsitelleet. Tämän havainnollistamisessa auttavat erilaiset kuvaajat. Olen jaotellut aineistoani kvantitatiivisesti tilastoimalla ensinnäkin sitä, mihin vuoden/kuukaudenaikaan uutisointi on kunkin lehden kohdalla painottunut. Tämän ansiosta on helppo kuukauden kolmanneksen tarkkuudella nähdä, kuinka monessa kunkin lehden numerossa Lapin sota on milloinkin ollut esillä.¹³² Lisäksi olen tilastoinut sitä, kuinka runsaasti palstatilaa sota sai kussakin lehdessä, jossa sitä on käsitelty. Jälkimmäisessä tyypittelyssä luokat vaihtelevat useamman sivun kokoisesta uutisoinnista aina alle kahdeksasosasisivun laajuisiin pienartikkeleihin. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole luokitella yksittäisten juttujen laajuutta vaan tarkastella kokonaista lehteä kerrallaan. Sisällysluettelon kaltaisessa osiossa olevaa Lapin sotaa koskevaa mainintaa en ole sisällyttänyt palstatilaan.

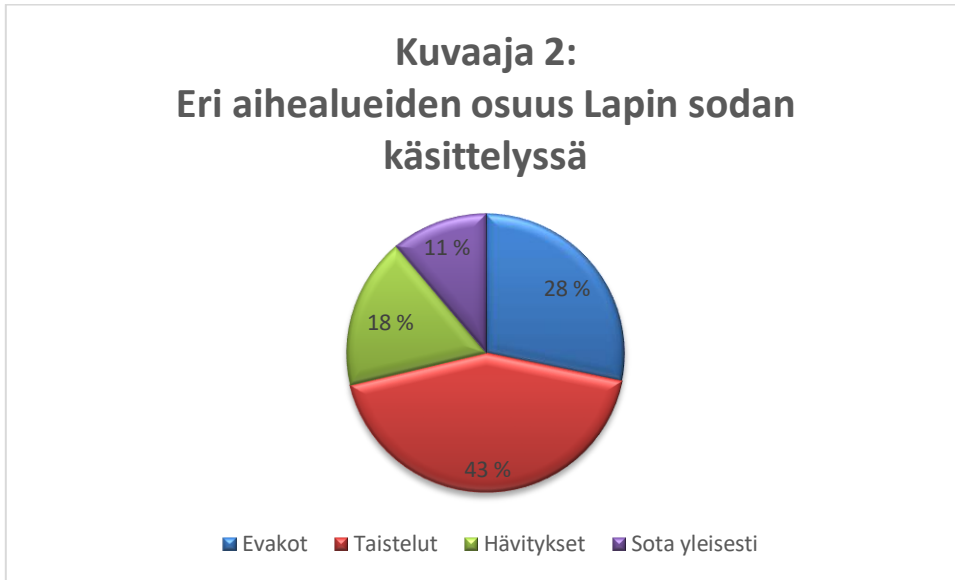
¹³² Alku = 1.–10. päivä, Keski = 11.–20. päivä, Loppu = 21.–31. päivä

Vastakohtana yllä mainituille luokittelutavoille olen käyttänyt artikkelien tyypeihin huomiota kiinnittävää kvalitatiivista erittelyä, josta selviää Lapin sotaa käsittelevän sisällön luonne. Eräs näistä luokista on *henkilökohtainen kokemus/mielipide*, jollaista ilmentää esimerkiksi muistelmia jossa toimittajan ääni ei kuulu. Tähän tilastointiluokkaan sisältyvät lisäksi kirjoitukset lukijoiden tai toimituksen palstalla. *Ilmoituksissa* taas mainitaan muun muassa tulevasta sotaa koskevasta tapahtumasta tai radio-/tv-ohjelmasta. Aiheeseen liittyvät kirjan julkaisutkin lukeutuvat kyseenomaiseen teemaan. Yhteistä näille ilmoituksille on se, että niiden tarkoituksena on saada lukijat toimimaan: joko tulemaan jonnekin fyysisesti paikalle, seuraamaan mediaa tai ostamaan jokin asia. Tämä luokka ei siis ole kovin kaukana mainoksesta.

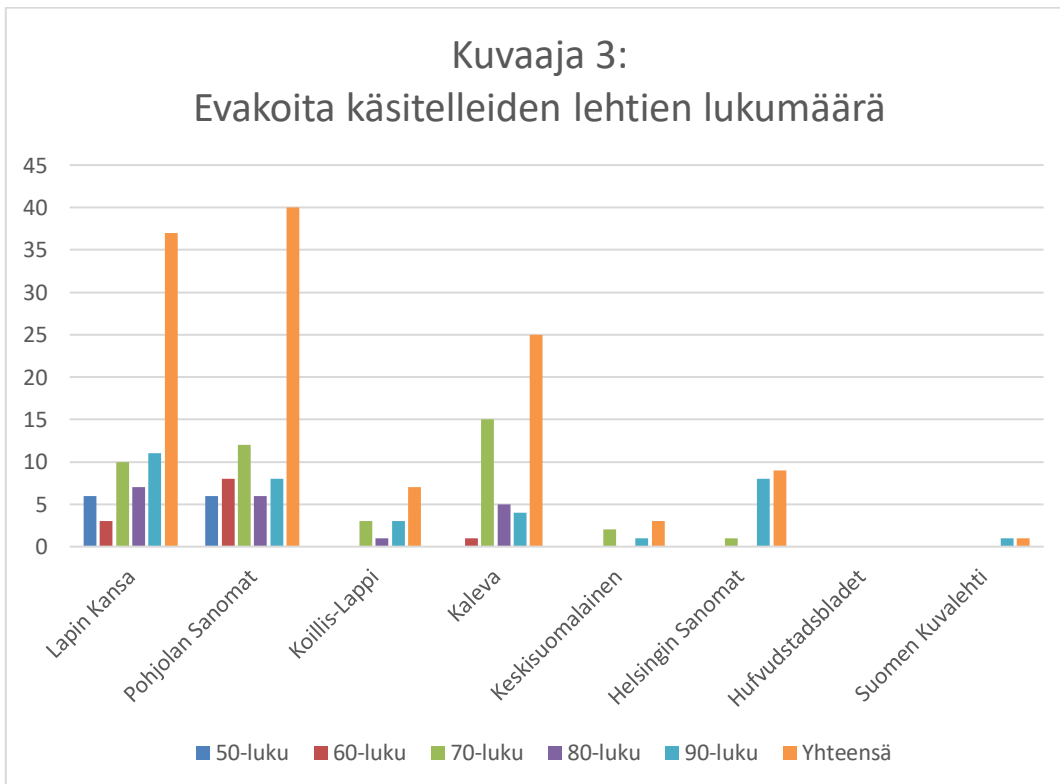
Takauma sisältää puolestaan sellaiset artikkelit, joissa lehti nostaa esille omaa sota-aikoina tekemäänsä uutisointia. Nämä eivät välttämättä sisällä kokonaan juttua joka on aikoinaan julkaistu, mutta niihin ei joka tapauksessa ole lisätty mitään jälkikäteen ja ne sijaitsevat selkeästi erillisenä osanaan lehdessä. Neljäs Lapin sotaa koskeva sisällön tyyppi on *uutisartikkeli*, jollaisia ovat toimittajien kokoamat tekstin- ja kuvienpätkät, joissa toki on usein mukana eri henkilöiden haastatteluja sekä omakohtaisiakin kokemuksia ja muistelmia. Erona ensimmäisenä esiteltyyn luokkaan on kuitenkin toimittajan äänen kuuluminen joko haastateltujen kerronnan ohessa tai ilman näitä. Nyrkkisääntönä voidaan pitää sitä, että uutisartikkeleissa toimittajan nimi on mainittu. Samassa numerossa voi toki esiintyä useampia eri julkaisutyyppisiä, jotka on kaikki tilastoitu erikseen.

Tutkimukseni runkona toimii kvalitatiivinen temaattinen erottelu sotaan liittyvistä aihepiireistä (kuvaaja 2). Nämä ovat melko selkeitä: luokkaan *evakot* sisältyvät luonnollisesti kaikki evakoihin sekä evakuointiin liittyvä, *hävityksiin* sodasta aiheutuneet materiaaliset tuhot ja *taisteluihin* sotilaalliset yhteenotot. Teeman *sota yleisesti* alle menee puolestaan kaikki mikä ei sisälly edellä mainittuihin, kuten esimerkiksi sotaan liittyvä poliittinen keskustelu. Näiden neljän luokan rajalinjat eivät ole täysin selkeitä, sillä yhdessä artikkelissa voi olla melko tasaisesti näistä kahta tai jopa kolmeakin, jolloin kaikki nämä näkökulmat on sisällytetty kyseisen jutun luokitteluun. Irrallisena sivulauseena mainittua teemaa en kuitenkaan ole ottanut huomioon. Tämän lisäksi tulee huomioida se, että

samassa lehdessä voidaan käsitellä Lapin sotaa eri näkökulmista toisistaan riippumatta erillisissä jutuissa. Alueellisesta jaotteluakin olen tehnyt, siitä lisää omassa luvussa.

3.1 Evakot

Vielä elokuun 31. päivänä 1944, eli lähestulkoon Lapin sodan aattona, evakuointi suunniteltiin koskemaan ainoastaan Lapin ja Oulun läänin itäisiä kuntia. Tässäkin vaiheessa ajatus saksalaisista suomalaisten vihollisena oli vieras, eniten pelättiin Neuvostoliiton uhkaa. Mannerheim kuitenkin ymmärsi mitä oli tulossa tapahtumaan, ja määräsi ensimmäisessä evakkokäskyssään 4.9. itärajan lisäksi pohjoisimman Lapin Muonioon saakka evakuoitavaksi. Seuraavana päivänä tapahtui merkittävä muutos, sillä evakuoinnin etelärajaksi asetettiin Oulujoki–Oulujärvi–Sotkamo -linja. Vielä tässäkin vaiheessa kaikki tahot eivät uskoneet entisten aseveljien väliseen yhteenottoon.¹³³

Kun evakuointi määrättiin aloitettavaksi, olivat monet kaikessa rauhassa arkisissa askareissaan kuten perunannostossa tai ruoanlaitossa. Viestin tuojana saattoi olla tuttava¹³⁴ tai virallinen taho kuten sotilasviranomaiset¹³⁵. Mukaan sai ottaa vain välttämättömimmät tavarat, kaikki tarpeettomaksi katsottu kiellettiin.¹³⁶ Evakuointi pyrittiin aloittamaan etäisimmiltä seuduilta, ja yleisesti ottaen ensin evakuoitiin sairaat, vanhukset sekä lapset. Tämän jälkeen vuorossa olivat virastot, elintarvikkeet, karja sekä irtaimisto ja vasta viimeisenä muu väestö. Rovaniemi toimi evakoiden kokoontumispaikkana, jossa heidät sijoitettiin määränpään vieviin juniin.¹³⁷

Pohjoissuomalaiset lehdet kirjoittivat evakkoaiheesta runsaasti, julkaisivathan Lapin Kansa ja Pohjolan Sanomat jo 1950-luvulla teemaan liittyviä juttuja. Ensin mainitussa keskitytään evakon kokeneiden henkilökohtaisiin muistoihin: kertomus ”Utsjoen evakko: muistelmia evakkoajoilta” ollaan jaettu neljän eri numeron kesken¹³⁸ minkä lisäksi yhdessä lehdessä on kirjoitus ”Sallalainen muistelee menneitä”¹³⁹. Pohjolan Sanomissa julkaistiin tuolloin runsaasti takaumia Lapin sodan aikaisista lehdistä otsikolla ”10 vuotta sitten”. Näistä viidessä käsitellään joko evakkoon lähtöä tai sieltä palaamista sen mukaan, mitä tapahtui

¹³³ Rautio 2005, 23–25.

¹³⁴ Danneberg 1994, 27.

¹³⁵ Kuuva 1975, 8.

¹³⁶ Erola 1991, 39.

¹³⁷ Kaila 1950, 22–24.

¹³⁸ Lapin Kansa 17.9.,18.9.,22.9. & 28.9.1954.

¹³⁹ Lapin Kansa 23.9.1954.

tasana kymmenen vuotta sitten.¹⁴⁰ Yhdessä artikkelissa taas mainitaan, kuinka Sallan kunta päätti viettää evakosta paluun muistojuhlaa.¹⁴¹ Kotiin paluu olikin odotettu tapahtuma huolimatta siitä, että siellä tiedettiin suurella todennäköisyydellä odottavan ainoastaan rauniokasan.¹⁴² Nämä tutkimuksen ensimmäisen vuosikymmenen evakkoteemaiset jutut ovat kaikki alle neljäsovasivun mittaisia.

1960-luvun Lapin Kansassa sallalainen muistelee jälleen mennyttä evakkomatkaa¹⁴³, ja ilmestyyipä tällöin toinenkin omakohtainen muistelu otsikolla ”Se suuri evakkosyys”¹⁴⁴. Yhdessä numerossa on kuusisivuinen Lapin sodalle pyhitetty teemaosio, josta puolet käsittelee evakkoasioita kuten hallinnon ja ihmisten evakuointia tai itse evakkoajan muistelua. Eräässä osiossa mainitaan Ruotsissa vietetyn evakkoajan olleen ystävyden aikaa.¹⁴⁵ Pohjolan Sanomissa julkaistiin samoihin aikoihin kymmenen vuoden tapaiseen tyyliin takaumia, otsikkona tällä kertaa ”20 vuoden takaa”. Kaikki evakkoaiheinen sisältyykin tällöin niihin, ja evakkoon lähdön ja paluun¹⁴⁶ lisäksi yhdessä kerrotaan suomalaisen toimittajan matkasta ruotsalaisiin evakkopaikkakuntiin.¹⁴⁷ Tälläkin vuosikymmenellä evakkoteeman ylläpito jää täysin pohjoissuomalaisen lehtien vastuulle, mutta tällä kertaa Kaleva on mukana 20 vuotta aiemmin tapahtunutta Pohjois-Suomen evakuointia avaavalla artikkelillaan.¹⁴⁸

Seuraavalla vuosikymmenellä teeman käsittely lisääntyy. Huomattavana muutoksena varsinaisten artikkelien osuus kasvaa henkilökohtaisten tekstien kustannuksella, jälkimmäisiä ei esimerkiksi Lapin Kansassa ole tällöin ollenkaan. Siinä käsitellään evakkoteemaa kuitenkin kymmenessä eri numerossa. Lehdessä esitellään syksyllä 1974 neliosainen sarja ”Ranualaisten evakkomuistot”, jossa paikkakunnan asukkaat kertovat kokemuksistaan useista eri näkökulmista, ja onpahan viimeisessä osassa jälleen korostettu

¹⁴⁰ Pohjolan Sanomat 8.9., 19.9., 25.9., 4.11. & 10.11.1954.

¹⁴¹ Pohjolan Sanomat 16.4.1955.

¹⁴² Rautio 2005, 175.

¹⁴³ Lapin Kansa 17.9.1964.

¹⁴⁴ Lapin Kansa 25.9.1964.

¹⁴⁵ Lapin Kansa 22.9.1964.

¹⁴⁶ Pohjolan Sanomat 5.10., 16.10., 18.10., 22.10., 24.10., 29.10. & 14.11.1964.

¹⁴⁷ Pohjolan Sanomat 17.11.1964.

¹⁴⁸ Kaleva 6.9.1964.

ruotsalaisten ystävällisyyttä.¹⁴⁹ Syyskuun alussa kaikkiaan kolmessa lehden numerossa on sivun mittainen kokonaisuus, joiden otsikoissa painotetaan varsin tarkalleen kolmen vuosikymmentä sitten tapahtunutta evakkoon lähtöä käsittelyn yltäessä kuitenkin lisäksi koko evakko-aikaan ja sieltä paluuseen.¹⁵⁰ Evakkojuhlia taas vietettiin Karungissa ja Posiolla.¹⁵¹ Lapin sotaa koskevat ilmoitukset nousevat esiin 1970-luvulla: Lapin Kansassa mainostetaan evakkoajan tunnelmista kertovaa radio-ohjelmaa.¹⁵²

Pohjolan Sanomissakin alkoi 1970-luvulla ilmestyä teemaa koskevia ilmoituksia: Pellossa vietettyyn evakkojuhlaan kutsuttiin lehdessä hyvissä ajoin etukäteen¹⁵³, ja syyskuun alussa ilmoitetun evakkoaiheisen kirjoituskilvan sekä kuvienkeruun tuloksista kerrotaan koottavan myöhemmin kuvateoksen¹⁵⁴. Huhtikuun puolella Anja Tikkasen uuden teoksen *Lapin evakot* mainostaminen saa suuren palstatilan¹⁵⁵, evakkomatkaa kuvaava TV-ohjelma taas pienemmän.¹⁵⁶

Loput lehdessä ilmestyneistä evakkoteemaisista jutuista ovat kyseisenä vuosikymmenenä tavanomaisia uutisartikkeleja. Syyskuun alkupuolella julkaistiin kaksi juttua otsikolla ”Niin he jättivät kotinsa, tavaransa”. Niissä kuvataan luonnollisesti evakkoon lähtöä¹⁵⁷, ja samantyyllisessä artikkelissa myöhemmin karjan kurjaa kohtaloa.¹⁵⁸ Aiemmin mainitusta Pellon evakkojuhlasta kerrottiin jälkikäteen tunnelmia¹⁵⁹, ja Pohjolan Sanomat uutisoi Lapin Kansan kanssa samana päivänä Posion evakkojuhlasta¹⁶⁰. Myöhemmin lokakuussa mainitaan posiolaisten tulevasta vierailusta entiseen evakkopitäjäänsä Sieviin¹⁶¹, ja itse vierailuakin käydään läpi lehden sivuilla.¹⁶² Alavieskakin sai samassa hengessä vieraita

¹⁴⁹ Lapin Kansa 22.9., 25.9., 28.9. & 4.10.1974.

¹⁵⁰ Lapin Kansa 4., 8. & 10.9.1974.

¹⁵¹ Lapin Kansa 1.10.1974.

¹⁵² Lapin Kansa 9.11.1974.

¹⁵³ Pohjolan Sanomat 5.10.1974.

¹⁵⁴ Pohjolan Sanomat 4.9. & 12.10.1974.

¹⁵⁵ Pohjolan Sanomat 3.4.1975.

¹⁵⁶ Pohjolan Sanomat 24.4.1975.

¹⁵⁷ Pohjolan Sanomat 4.9 & 12.9.1974.

¹⁵⁸ Pohjolan Sanomat 27.9.1974.

¹⁵⁹ Pohjolan Sanomat 14.10.1974.

¹⁶⁰ Pohjolan Sanomat 1.10.1974.

¹⁶¹ Pohjolan Sanomat 5.10.1974.

¹⁶² Pohjolan Sanomat 30.10.1974.

Utsjoelta¹⁶³, ja Kemijärven evakkojuhlaan saapui väkeä kaupunkilaisten vanhoilta evakkopaikkakunnilta.¹⁶⁴

1970-luvulla Koillis-Lappi kirjoittaa evakoista kolmessa eri numerossa. Lehdessä mainitaan samasta sotaa koskevasta kirjoituskilpailusta kuin Pohjolan Sanomissa, mainostetaan tulevaa Kemijärven evakkojuhlaa ja käsitellään laajemmin levikkialueensa ihmisten evakuointia ja evakkoaikaa.¹⁶⁵ Edellä mainitun juhlan tunnelmia käydään läpi käsittelyssä laajempaa kuin Pohjolan Sanomissa.¹⁶⁶ Lisäksi yksi henkilökohtainen muistelu mahtuu Koillis-Lapin syksyyn: Sallan kunnan evakkopääällikkönä toiminut Heikki Mäyrä muistelee ”evakkotietä”.¹⁶⁷

Kaleva on tutkimuksen keskimmaisella vuosikymmenellä hieman yllättäen se lehti, jossa Lapin sotaa käsitelleiden numerojen lukumäärä on suurin. Heti syyskuun alussa aihetta palautellaan lukijoiden mieliin muistutuksenomaisella artikkelilla¹⁶⁸, ja tämän jälkeen lehdessä ilmestyi kuun puoliväliin mennessä yhteensä viisi juttua otsikolla ”Lapin evakkotaival”. Niiden painotus vaihteli hieman, mutta teemoina matka evakkoon sekä elo evakkopaikkakunnalla toistuvat jutuista neljässä¹⁶⁹, ainoastaan yhdessä keskitytään paluuseen¹⁷⁰. Ihmetystä tässä artikkelisarjassa herättää se, että ainoastaan kaksi viimeisintä osaa on numeroitu. Nämä numerot olivat 7 ja 8, vaikka syyskuun lehdissä samalla otsikolla merkittävät jutut on viisi kappaletta. On toki mahdollista, että niitä on julkaistu jo elokuussa mikä kuitenkin tuntuu hieman erikoiselta.

Paljon muutakin olennaista 1970-luvun Kalevasta toki löytyy: myös se kertoo Kemijärven evakkoonlähden muistojuhlan tunnelmista¹⁷¹ sekä Posion evakkojuhlista vieläpä päivää lappilaislehtiä aiemmin¹⁷². Tämä selittyy sillä, että tuolloin Kaleva ilmestyi lappilaislehdistä

¹⁶³ Pohjolan Sanomat 1.10.1974.

¹⁶⁴ Pohjolan Sanomat 9.9.1974.

¹⁶⁵ Koillis-Lappi 6.9.1974.

¹⁶⁶ Koillis-Lappi 10.9.1974.

¹⁶⁷ Koillis-Lappi 15.10.1974.

¹⁶⁸ Kaleva 4.9.1974.

¹⁶⁹ Kaleva 6.9.,10.9.,14.9. & 15.9.1974.

¹⁷⁰ Kaleva 8.9.1974.

¹⁷¹ Kaleva 9.9.1974.

¹⁷² Kaleva 30.9.1974.

poiketen seitsemänpäiväisenä maanantaisinakin. Kalevastakin löytyy tällä aikajaksolla yksi mainos, joka koskee samaa radio-ohjelmaa kuin Lapin Kansassa.¹⁷³ Lokakuussa lehti käsittelee evakoita takaumissa otsikolla ”30 vuoden takaa”. Nämä saman lehden menneestä kirjoittelusta esiin nostetut jutut koskivat lähinnä ”pakolaisten” eli evakoiden tai karjan saapumista Ruotsin puolelle¹⁷⁴, mutta oli joukossa yksi siirtoväen lapsien katoamista käsitellyt takauma¹⁷⁵.

Keski- ja eteläsuomalainen lehdistökin alkoi kirjoittaa Lapin sodan evakoista 1970-luvulla. Keskisuomalaisessa julkaistiin syyskuussa yleisluontoinen evakkotaivalta sekä paluuta koskeva artikkeli¹⁷⁶, ja marraskuussa lehdessä ilmoitetaan samasta radio-ohjelmasta kuin aiemmin käsitellyissä lehdissä.¹⁷⁷ Helsingin Sanomissa taas mainostetaan huhtikuussa 1975 esitetyn Lapin sotaa käsittelevän tv-ohjelmasarjan toista osaa, jossa tartutaan niin evakkoteemaan kuin taisteluihin ja hävityksiinkin.¹⁷⁸

1980-luvulla Lapin Kansa huomioi evakot hieman harvemmissa numeroissa kuin edellisvuosikymmenenä. Syyskuun alussa uutisoidaan Posion ja kunnan asukkaiden evakkokunnan Sievin välisen ystävyyskuntatoiminnan aloittamisesta.¹⁷⁹ Myöhemmin samana syksynä posiolaiset vierailivatkin jälleen Sievissä.¹⁸⁰ Vaikka tässä tapauksessa evakoiden ja heidät vastaanottaneen pohjalaiskunnan asukkaiden välit vaikuttavat lämpimiltä, näin ei suinkaan aina ollut. Esimerkiksi Rovaniemeltä Ylivieskaan evakuoituneille todettiin tyyli ”Teidän ois pitänyt mennä Ruotsiin”.¹⁸¹ Kannuksessa taas yleinen käsitys evakoista oli se, että ”Kyllä niille lappalaisille välttää mikä vain” ja samalla paikkakunnalla moni heistä joutui esimerkiksi itse hakemaan maidon meijeristä saakka.¹⁸² Pitää kuitenkin varoa tekemästä liiallisia yleistyksiä: esimerkiksi Lohtajalle saapuneet Sodankylän evakot

¹⁷³ Kaleva 10.11.1974.

¹⁷⁴ Kaleva 6.10., 7.10., 12.10. & 27.10.1974.

¹⁷⁵ Kaleva 10.10.1974.

¹⁷⁶ Keskisuomalainen 18.9.1974.

¹⁷⁷ Keskisuomalainen 1.11.1974.

¹⁷⁸ Helsingin Sanomat 24.4.1975.

¹⁷⁹ Lapin Kansa 3.9.1984.

¹⁸⁰ Lapin Kansa 30.10.1984.

¹⁸¹ Hautala-Hirvioja 2001, 289.

¹⁸² Tikkanen 1975, 203–209.

otettiin hyvin vastaan, ja paikalliset olivat oma-aloitteisesti vetäneet sähköt ja asentaneet lamput joidenkin lappilaisten asuntoihin.¹⁸³

Evakkoaikaa muistelevat lisäksi niin ranualaiset¹⁸⁴ kuin menetetyistä Petsamosta evakkoon joutuneet¹⁸⁵. Kirja-arvostelukin löytyy, sillä Valto Mainula oli julkaissut teoksen *Kahdeksanvuotiaan sota*.¹⁸⁶ Kaksi lehden lukijaa on puolestaan innostunut kirjoittamaan yleisönosastopalstalle: ensin evakon kokenut avaa muistojaan sinne lähdöstä¹⁸⁷, ja myöhemmin Petsamo-seuran puheenjohtaja muistuttaa evakkoonlähdön muistojuhlalta¹⁸⁸. Koillis-Lappi kirjoittaa samalla ajanjaksolla evakoista kerran, aiheena Lapin koilliskuntien evakuoiminen. Kyseisessä artikkelissa kirjoittaja muistelee myös omia kokemuksiaan.¹⁸⁹

Evakoista julkaisun laskeva kehitys näkyy Pohjolan Sanomissakin, jossa määrä laskee tällä vuosikymmenellä puoleen 1970-lukuun nähden. Teema nousee joka tapauksessa vahvasti esille heti syyskuun alussa, jolloin julkaistaan otteita posiolaisen evakon päiväkirjasta¹⁹⁰ sekä käsitellään sama kunnan sota- ja evakkomuisteluita. Näistä jälkimmäisessä oli paljon yhteistä Lapin Kansassa samana päivänä julkaistun artikkelin kanssa, ja lisäksi siinä esitetään näkyvästi historiantutkimuksen kannalta merkittävä lause: ”Historiaa tutkittaessa tarkasteltava asioita oikeasta näkökulmasta”.¹⁹¹ Pohjolan Sanomatkin huomioi posiolaisten vierailun Sieviin, tosin päivää myöhemmin kuin Lapin Kansa.¹⁹² Lisäksi ilmoitetaan Lapin kunnissa kiertävästä evakkonäyttelystä.¹⁹³ Aiemmin mainitun evakon päiväkirjan lisäksi omakohtaista muistelua lehden palstalla 1980-luvulla harjoittavat Kemistä evakuoitu Pentti

¹⁸³ Lähteenmäki 1999, 193.

¹⁸⁴ Lapin Kansa 22.10.1984.

¹⁸⁵ Lapin Kansa 5.11.1984.

¹⁸⁶ Lapin Kansa 8.10.1984.

¹⁸⁷ Lapin Kansa 6.10.1984.

¹⁸⁸ Lapin Kansa 12.10.1984.

¹⁸⁹ Koillis-Lappi 25.9.1984.

¹⁹⁰ Pohjolan Sanomat 2.9.1984.

¹⁹¹ Pohjolan Sanomat 3.9.1984.

¹⁹² Pohjolan Sanomat 31.10.1984.

¹⁹³ Pohjolan Sanomat 10.10.1984.

Kehusmaa¹⁹⁴ sekä utsjokelainen Magga Valle, joka sanoo syntymäpäivähaastattelussaan evakkoajan olleen lapsuudesta elävimmän mieleen jäänyt tapahtuma¹⁹⁵.

Kalevassa evakoita käsitellään kyseisellä vuosikymmenellä viidessä eri lehdessä. Tulevasta Kuusamossa järjestettävästä jatkosodan päättymisen 40-vuotisjuhlasta ilmoitetaan mainiten siellä käsiteltävän myös evakkoaikaa¹⁹⁶, ja tästä juhlasta on pian kirjoitettu lehden sivuilla omana juttunaankin¹⁹⁷. Samana syksynä Kalevassa julkaistiin professori Jukka Nevakiven kymmenosainen artikkelisarja Lapin sodasta. Evakkoteema ei ole siinä keskiössä, muttei pimennossakaan. Laajana kokonaisuutena esitellään ”Lappilaisten raskas matka tuntemattomaan”¹⁹⁸, ja hieman lyhyempi artikkeli kuvaa ranualaisen Lyyli Junturan evakkokokemuksia¹⁹⁹. Lisäksi Kalevan sivuilla mainitaan ruotsalaisen Melvin Jonssonin kiinnostuksesta evakoiden elämänkohtaloihin.²⁰⁰ Toisin kuin kymmenen vuotta aiemmin, jäävät evakot 1980-luvulla etelä- ja keskisuomalaisissa lehdissä täysin käsittelemättä.

1990-luvulla Lapin Kansan evakoita koskeneiden numeroiden määrä kohoaa ennätyksellisesti yhteentoista, ja tapahtumat huomioidaan pääkirjoituksessakin.²⁰¹ Henkilökohtaista muisteluakin on useammassa lehdessä, ja evakkoaikojen kokemuksia kertaavat ”Syksy 44” -artikkelisarjassa niin rovaniemeläinen asemamies²⁰² ja evakuointitehtävissä auttanut koulupoika²⁰³ kuin ranualainen²⁰⁴ ja turtolalainen evakkokin. Näistä viimeisessä muistelu on jätetty alkuperäiseen muotoon ilman toimittajan ääntä.²⁰⁵ Kyseisessä sarjassa voi lukea lisäksi saamelaisen Biret-Maretin evakkomuistoista, ja kyseisen jutun yhteydessä käsitellään yleisesti saamelaisia pakolaisuuden näkökulmasta.²⁰⁶

¹⁹⁴ Pohjolan Sanomat 30.9.1984.

¹⁹⁵ Pohjolan Sanomat 4.6.1987.

¹⁹⁶ Kaleva 7.9.1984.

¹⁹⁷ Kaleva 13.9.1984.

¹⁹⁸ Kaleva 9.9.1984.

¹⁹⁹ Kaleva 16.9.1984.

²⁰⁰ Kaleva 27.9.1984.

²⁰¹ Lapin Kansa 15.9.1994.

²⁰² Lapin Kansa 25.9.1994.

²⁰³ Lapin Kansa 16.10.1994.

²⁰⁴ Lapin Kansa 9.10.1994.

²⁰⁵ Lapin Kansa 19.11.1994.

²⁰⁶ Lapin Kansa 11.9.1994.

Länsi-Lapissakaan evakko aika ei jäänyt muistelematta: Muonion meänpäivillä evakot sekä heidän rajantakaiset auttajansa kokoontuivat muistelemaan 50 vuoden takaisia tapahtumia²⁰⁷, ja Kolarissa yläastelaiset eläytyivät kyseiseen aikaan lähtemällä itse ”evakkoon”, mikä nostatti muistoja vanhemmissa kolarilaisissa²⁰⁸. Lehdessä mainitaan myös Kilpisjärvellä järjestetyn *Sota ja evakuointi Pohjoiskalotilla 1944–1945* -seminaarin tunnelmista.²⁰⁹ Mainoksenluonteista uutisointia edustavat Pellossa avatuista kahdesta evakkoteemaisesta näyttelystä kertominen²¹⁰ sekä hajanaiseksi mainitun *Evakot* -dokumenttielokuvan kriittinen arvostelu.²¹¹

Pohjolan Sanomatkin mainostaa samaa tv-elokuvaa joskin ilman arvostelua.²¹² Samassa lehdessä nostetaan esille kaksi uunituoretta evakkoaihetta käsittelevää kirjaa: syksyyn 1944 keskittyvä *Tornionlaakson vuosikirja*²¹³ sekä saamelaiستutkija Veli-Pekka Lehtolan *Saamelainen evakko*²¹⁴. Lapin Kansan tavoin Pohjolan Sanomat huomioi Muonion meänpäivien evakkojuhlan²¹⁵, Kolarin yläasteen evakkoharjoituksen aiheeseen liittyvine muisteluineen²¹⁶ sekä Kilpisjärven seminaarin, josta erityisesti venäläiskirjailija Sven Lokan kertomuksen omasta evakkomatkastaan²¹⁷.

Evakkoharjoituksesta kertova juttu poiki mielipidekirjoituksen kymmentä päivää myöhemmin: siinä kirjoittaja kritisoi alkuperäisessä artikkelissa ollutta Pajalan kodinturvajoukkojen johtajan väitettä siitä, että täisaunoista on annettu liian negatiivinen kuva.²¹⁸ Onkin aihetta tutkineen Erkki Raution mukaan totta, että kyseinen hygieniasyistä jokaiselle evakolle suoritettu käsittely tuntui heistä epämiellyttävältä ja nöyryyttävältä.²¹⁹

²⁰⁷ Lapin Kansa 31.10.1994.

²⁰⁸ Lapin Kansa 22.10.1994.

²⁰⁹ Lapin Kansa 26.9.1994.

²¹⁰ Lapin Kansa 2.11.1994.

²¹¹ Lapin Kansa 29.9.1994.

²¹² Pohjolan Sanomat 29.9.1994.

²¹³ Pohjolan Sanomat 17.9.1994.

²¹⁴ Pohjolan Sanomat 17.11.1994.

²¹⁵ Pohjolan Sanomat 31.10.1994.

²¹⁶ Pohjolan Sanomat 22.10.1994.

²¹⁷ Pohjolan Sanomat 26.9.1994.

²¹⁸ Pohjolan Sanomat 1.11.1994.

²¹⁹ Rautio 2005, 80–81.

Pellolaisen Elina Mikkosen mielestä täisauna ei tappanut pöpöjä, vaan sai ne päinvastoin liikkeelle.²²⁰ Pohjolan Sanomissa ilmestyi huhtikuun 1995 puolellakin yksi evakkoaiheinen juttu Lapin evakkomuistomitalin kunniakirjan uusimisesta.²²¹

Koillis-Lapin kaikki syksyn 1994 Lapin sotaa tarkastelleet numerot, jotka ilmestyivät viiden päivän sisään syyskuun lopussa, käsittelevät sodan evakoita. Tässäkin paikallislehdessä muistutetaan *Evakot* -dokumenttielokuvasta mainiten koillislappilaisten muistelijoiden osuudesta siinä.²²² Kahdessa muussa lehdessä taas keskitytään Ruotsin Löfvångerissa järjestettyyn evakkojuhlaan, jonne osallistui parikymmentä kyseisellä paikkakunnalla viisikymmentä vuotta aiemmin evakossa ollutta sallalaista. Näistä ensimmäisessä pohjustetaan tulevaa laajempaa matkakertomusta²²³, jossa yhdistyvät jälleennäkeminen sekä evakkoajan muistelu²²⁴.

Sallalaisten yhteydenpito rajantakaiseen evakkopaikkakuntaan ei kuulosta lainkaan kummalliselta, kun ottaa huomioon ruotsalaisten positiivisen suhtautumisen evakoihin. Kun *Dagens Nyheter* teki Ruotsissa loppukesästä 1944 kyselyn siitä, pitäisikö maan ottaa vastaan merkittävä joukko pakolaisia Suomesta jos tilanne sitä vaatisi, osoittivat tulokset länsinaapurin välittävän pohjoissuomalaisten kohtaloista. Peräti 56 % vastasi kyllä, 24 % ei ja 20 % ei osannut sanoa kantaansa.²²⁵ Kyselyn tulokset toteutuivat käytännössäkin, sillä Ruotsissa ollut korkein suomalainen evakkoviranomainen ylisti loppulausunnossaan ruotsalaisten vilpitöntä hyvää tahtoa.²²⁶ Toki kaikki ei todellisuudessa ollut näin mustavalkoista: esimerkiksi eräissä Västerbottenin kylissä evakot ja kyläläiset eivät olleet juurikaan tekemisissä keskenään, ja paikalliset valittivat evakoista runsaasti.²²⁷

²²⁰ Mikkonen 1975, 80.

²²¹ Pohjolan Sanomat 23.4.1995.

²²² Koillis-Lappi 28.9.1994.

²²³ Koillis-Lappi 26.9.1994.

²²⁴ Koillis-Lappi 30.9.1994.

²²⁵ Rautio 2005, 156.

²²⁶ Kaila 1950, 75–76.

²²⁷ Alamäki 1994, 21.

1990-luvun Kalevassa evakkoteema näkyy neljässä eri numerossa. Lappilaisten lehtien tapaan siinä avataan *Evakot* -elokuvaa²²⁸ ja uutisoidaan muisteluakin herättäneestä kuusamolaisesta evakkokulkueesta²²⁹. Eräessä takaumassa otsikolla ”50 vuoden takaa” mainitaan Petsamon evakuointi²³⁰, mutta siitä huolimatta eräs lukija nostaa muutaman päivän päästä tästä esille huolensa petsamolaisten kohtaloiden unohtumisesta²³¹. Keski-suomalainen teki samoihin aikoihin harvinaisen viittauksen evakoihin, tosin kyseessä oli aiemmin useaan otteeseen mainittu elokuva. Kuitenkin ainoastaan tässä tapauksessa selviää, että elokuvassa viitataan myöhempien aikojen pakolaisiin.²³²

Helsingin Sanomissakaan *Evakot* -dokumentti ei jää vaille huomiota.²³³ 1990-luvun evakkoteemaan lehdessä sisältyy lisäksi saamelaistutkija Veli-Pekka Lehtolan mielipidekirjoitus siitä, kuinka evakko-aika vaikutti vahingollisesti saamelaisperinteisiin.²³⁴ Lehti julkaisi samana syksynä hyvin monta takaumaosastoa otsikolla ”50 vuotta sitten”, ja näistä yhdessä on melko laaja ja näkyvä juttu Pohjois-Suomen evakuoinnista.²³⁵ Muut samankaltaiset evakkoteemaa käsitelleet takaumat ovat pääsääntöisesti varsin lyhyitä.²³⁶ Suomen Kuvalehden ainoa viittaus evakoihin on lehden artikkeleihin nähden kovin lyhyt, käytännössä siinä vain mainitaan kyseisen asian tapahtuneen sekä Ruotsin suostuneen evakoiden vastaanottamiseen.²³⁷

²²⁸ Kaleva 29.9.1994.

²²⁹ Kaleva 10.9.1994.

²³⁰ Kaleva 3.10.1994.

²³¹ Kaleva 8.10.1994.

²³² Keski-suomalainen 29.9.1994.

²³³ Helsingin Sanomat 29.9.1994.

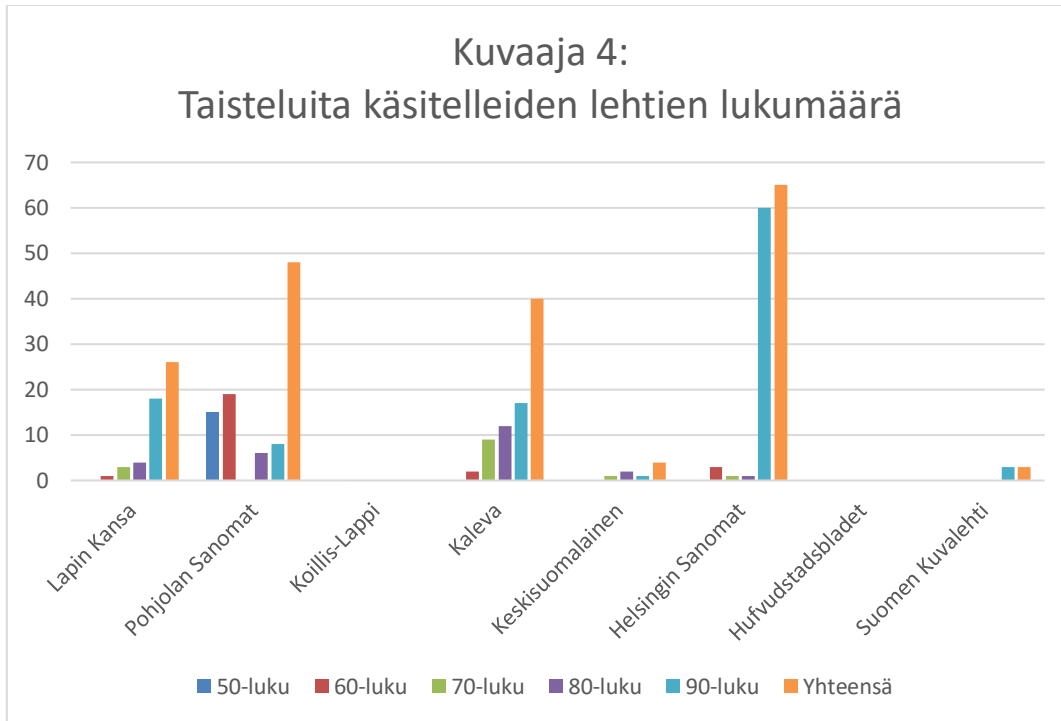
²³⁴ Helsingin Sanomat 7.9.1994.

²³⁵ Helsingin Sanomat 19.9.1994.

²³⁶ Helsingin Sanomat 26.9., 3.10., 7.10., 16.10. & 23.10.1994.

²³⁷ Suomen Kuvalehti 1.9.1994, 36–37.

3.2 Taistelut

Lapin sodan taistelut olivat hyödyllisiä etenkin Neuvostoliiton näkökulmasta, sillä se ei halunnut saksalaisten poistuvan Suomesta vapaasti koska tällöin nämä olisivat voineet siirtyä nopeasti Keski-Euroopan ratkaisutaisteluihin. Lisäksi itänaapurille oli eduksi heikentää suomalaisten ja saksalaisten perinteisesti läheisiä välejä.²³⁸ Sodan tiimellyksessä suomalaisia kaatui 774, katosi 262 ja haavoittui 2904. Saksalaisten joukossa kaatuneita oli puolestaan vajaa 1000, vangeiksi joutuneita 1305 ja haavoittuneita reilu 2000. Saksalaiset kokivat suurimmat tappionsa Kemin ja Tornion taisteluissa, joiden jälkeen suomalaisten menetykset olivat suuremmat.²³⁹

1950-luvun osalta Lapin sodan taistelut mainitaan tutkimukseni lehdistä ainoastaan Pohjolan Sanomissa. Evakkoteeman tapaan tätäkin aihetta käsitellään ainoastaan lyhyesti ”10 vuotta sitten” -takaumissa sen mukaan, mikä taisteluvaihe oli kunakin päivänä ollut

²³⁸ Ahto 1980, 10–11.

²³⁹ Ahto 1980, 296–297.

kymmenen vuotta aiemmin menossa.²⁴⁰ Samankaltainen tarkastelu jatkuu lehdessä seuraavanakin vuosikymmenenä, tällä kertaa takaumien otsikkona oli ”20 vuoden takaa” ja ne alkoivat vasta lokakuun puolella.²⁴¹ Poikkeuksena niistä julkaistiin kolmiosainen ”Viidessä päivässä Oulusta Rovaniemelle 20 vuotta sitten” -muistelma, jonka on kirjoittanut kyseisen matkan sodan aikana tehnyt Veikko Kariniemi.²⁴²

Pohjolan Sanomien lisäksi kyseisenä vuosikymmenenä taisteluja käsitelleitä lehtiä ovat Lapin Kansa, Kaleva sekä Helsingin Sanomat. Ensin mainitussa on ote Jarl Sundqvistin päiväkirjasta, jossa hän kuvaa ryhmänsä seikkailuja evakuoitussa Rovaniemessä.²⁴³ Kalevassa käsitellyt liittyvät laajempaan jatkosodan aselevon 20-vuotispäivää koskevaan artikkeliin²⁴⁴ sekä täysin Lapin sotaan keskittyvään julkaisuun, jossa tapahtumat mainitaan ”Jatkosodan tuhoisana loppuvaiheena”²⁴⁵. Viimeisessä taas julkaistiin syksyllä 1964 kaksi laajahkoa kapteeni Helge Seppälän kirjoittamaa juttua otsikolla ”Sota saksalaisia vastaan 1944–45”. Niistä ensimmäisessä Seppälä keskittyy Suursaaren, Tornion sekä Kemin taisteluihin²⁴⁶ ja toisessa taas niitä seuraaviin sotatapahtumiin aina Norjan rajalle saakka²⁴⁷. Hän kirjoitti lehteen vielä seuraavassa huhtikuussa erityisesti sodan kevääseen loppuvaiheeseen keskittyneen tekstin.²⁴⁸

1970-luvulla Lapin Kansa huomioi Lapin sodan taistelut kolme kertaa. Ensimmäisessä mainitaan yhteenotot aloittanut Suursaaren taistelu²⁴⁹, joka sijainnistaan huolimatta käsitetään lukuisin kaatuneineen Lapin sodan ensimmäiseksi näytökseksi²⁵⁰. Toisessa mainitaan saksalaisten häädön 30-vuotisjuhlan kunniaksi Sodankylään perustettavasta

²⁴⁰ Pohjolan Sanomat 25.9., 28.9., 1.10., 3.10., 7.10., 8.10., 9.10., 10.10., 12.10., 14.10., 15.10., 4.11., 10.11., 18.11. & 27.11.1954.

²⁴¹ Pohjolan Sanomat 3.10., 5.10., 6.10., 9.10., 11.10., 15.10., 16.10., 20.10., 21.10., 22.10., 23.10., 25.10., 27.10., 4.11., 7.11., 12.11., 14.11. & 25.11.1964.

²⁴² Pohjolan Sanomat 17.10., 21.10. & 27.10. 1964.

²⁴³ Lapin Kansa 8.10.1964.

²⁴⁴ Kaleva 4.9.1964.

²⁴⁵ Kaleva 15.9.1964.

²⁴⁶ Helsingin Sanomat 14.9.1964.

²⁴⁷ Helsingin Sanomat 1.10.1964.

²⁴⁸ Helsingin Sanomat 25.4.1965.

²⁴⁹ Lapin Kansa 17.9.1974.

²⁵⁰ Kulju 2013, 53.

seita-patsasta²⁵¹, ja kolmannessa puolestaan käsitellään Rovaniemen vapautumista saksalaisten ikeestä²⁵².

Muissa lappilaisissa lehdissä keskitytään tällä vuosikymmenellä muihin aiheisiin kuin taisteluihin, mutta Kalevassa asia ei ole näin. Yhteenottoja käsitellään kaikkiaan seitsemässä numerossa takaumasarjassa ”30 vuoden takaa”, ja näistä kaksi julkaistaan Lapin sotaan liittyville takaumille poikkeuksellisesti keväällä.²⁵³ Kemissäkin vietettiin lokakuussa 1974 vapautumisen 30-vuotisjuhlaa, josta Kaleva uutisoi.²⁵⁴ Lapin Kansassa mainittua Sodankylän juhlaa käsitellään lehdessä, tällä kertaa itse tapahtuman jälkeen.²⁵⁵ Huhtikuussa julkaistiin kertaus sotatapahtumista²⁵⁶ sekä mainostetaan samaa tv-ohjelmaa kuin Pohjolan Sanomissa pääosin taisteluiden näkökulmasta²⁵⁷ Helsingin Sanomien toimiessa samoin²⁵⁸. Keskisuomalainen käsittelee kyseisellä vuosikymmenellä teemaa vain kerran, mutta tekee sen kattavasti selvittämällä sodan tapahtumia alusta loppuun.²⁵⁹

Taistelut eivät saa 1980-luvullakaan kovin suurta suosiota Lapin Kansassa. Käsiteltäviä aiheita ovat sodanaikaisten ammuksien vaarallisuudesta muistuttaminen²⁶⁰, sodassa haavoittuneen PST-ampujan palkitseminen mitalilla²⁶¹ sekä artikkeli, jossa historian professori Jukka Nevakivi mainitsee Lapin sodan käännteissä olevan yhä tutkimattomia aukkoja²⁶². Laajemman artikkelin yhteydessä esitetään sotatapahtumat tiivistettyinä sekä julkaistaan ote Pentti H. Tikkasen muistelmiin perustuneesta romaanista *Tavoitteena Tankavaara*.²⁶³

²⁵¹ Lapin Kansa 12.10.1974.

²⁵² Lapin Kansa 16.10.1974.

²⁵³ Kaleva 4.10., 5.10., 7.10., 24.10. & 8.11.1974, 9.4. & 27.4.1975.

²⁵⁴ Kaleva 7.10.1974.

²⁵⁵ Kaleva 22.10.1974.

²⁵⁶ Kaleva 27.4.1975.

²⁵⁷ Kaleva 24.4.1975.

²⁵⁸ Helsingin Sanomat 24.4.1975.

²⁵⁹ Keskisuomalainen 2.10.1974.

²⁶⁰ Lapin Kansa 7.10.1984.

²⁶¹ Lapin Kansa 10.10.1984.

²⁶² Lapin Kansa 26.4.1985.

²⁶³ Lapin Kansa 1.9.1984.

Koillis-Lappi on jättänyt taistelut kaikilta vuosikymmeniltä väliin, mutta Pohjolan Sanomat käsittelee niitä 40 vuotta sodan jälkeen kaikkiaan seitsemässä eri numerossa. Syyskuun lopussa ilmestyi artikkeli, jossa muistellaan Tornion maihinnousua ja mainostetaan sen 40-vuotisjuhlaa.²⁶⁴ Pian tästä tarkastelunäkökulma vaihtuu Kemiin, jossa lapsena asunut Pentti Kehusmaa kertoo evakkomatkan lisäksi taisteluista, joita hän joutui näkemään.²⁶⁵ Kemin taisteluista kerrotaan toisessakin artikkelissa,²⁶⁶ ja syksyn uutisiin kuuluu myös Lapin lennoston muistotilaisuus sodassa menehtyneiden lentäjien kunniaksi²⁶⁷. Tällä tavalla surmansa sai seitsemäntoista lentokoneiden miehistön jäsentä.²⁶⁸ Huhtikuussa sodan päättymisen 40-vuotispäivänä lehti julkaisi Lapin sodasta peräti kolmisivuisen kokonaisuuden, jossa käsitellään runsaasti taisteluja. Kertojina ovat muun muassa Jalkaväkirykmentti 11:n komentaja Wolf Halsti sekä saksalaisten sotavangiksi joutunut Lauri Kantola.²⁶⁹ Vuoden 1986 Puolustusvoimain lippujuhlan päivän numerossa kerrotaan Kauko Röyhkän kirjoittavan romaania Tornion maihinnoususta.²⁷⁰

Kalevassa sodan taistelutantereet saavat samoihin aikoihin poikkeuksellisen suurta huomiota. Selittäjänä tälle on syksyllä 1984 lehden sivuilla julkaistu Jukka Nevakiven laatima kymmenosainen artikkelisarja, jonka osat ensimmäistä lukuun ottamatta käsittelevät taisteluista, loppupuolella lähes pelkästään niitä. Sarjan julkaisut ovat aina täyden sivun laajuisia, ja ne on lisäksi koottu omaksi erillispainokseksi²⁷¹.

Osat etenevät aikajärjestyksessä: taisteluteeman aloittavassa toisessa osiossa keskitytään syysmanöövereihin eli valesotaan²⁷² ja kolmannessa lähinnä silloisen Oulun läänin pohjoisosiin sijoittuneeseen taisteluiden alkuvaiheeseen.²⁷³ Neljäs osa, ”Ensimmäinen internointi”, ottaa tarkemman näkökulman tuolla alueella sijaitsevan Pudasjärven

²⁶⁴ Pohjolan Sanomat 28.9.1984.

²⁶⁵ Pohjolan Sanomat 30.9.1984.

²⁶⁶ Pohjolan Sanomat 1.10.1984.

²⁶⁷ Pohjolan Sanomat 11.10.1984.

²⁶⁸ Hirvonen 1967, 112–113.

²⁶⁹ Pohjolan Sanomat 27.4.1985.

²⁷⁰ Pohjolan Sanomat 4.6.1986.

²⁷¹ Kaleva 3.11.1984.

²⁷² Kaleva 9.9.1984.

²⁷³ Kaleva 16.9.1984.

tapahtumiin²⁷⁴ kun taas viidennessä siirrytään Kemin taisteluihin²⁷⁵. Tornion merkittävät yhteenotot nostetaan esille vasta kuudennessa osassa, vaikka ne tapahtuivatkin ennen Kemin valtausta.²⁷⁶ Seuraava osio käsittelee Rovaniemen ja Ranuan välisiä taisteluja²⁷⁷, ja tämä artikkeli johti myöhemmin mielipidekirjoitukseen jossa sodanaikainen luutnantti Lauri Honka on Nevakiven kanssa eri mieltä Petäjäsalmella haavoittuneiden sotilaiden evakuoinnin toteuttamislinjoista²⁷⁸. Seuraavaksi siirrytään luontevasti kahdeksannen osan surullisenkuuluiisiin Rovaniemen tapahtumiin²⁷⁹ ja yhdeksäs osa, ”Napapiirin pohjoispuolelle”, kuvaa nimensä mukaan pohjoisimman Suomen taisteluita²⁸⁰ sarjan viimeisen kirjoituksen ollessa eräänlainen tilinpäätös²⁸¹.

Nevakivi palaa edellä mainitun artikkelisarjan lisäksi Lapin sotaan vielä keväällä kertoen saksalaisten sotavangeiksi joutuneiden rankoista koettelemuksista. Samana huhtikuun päivänä Kaleva julkaisi sotaa tutkineen Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen johtajan kirjoittaman laajan yleisönosastokirjoituksen Suursaaren yhteenotosta.²⁸² Syksyn lehdissä uutisoidaan Nevakiven artikkelisarjan ohella Tornion maihinnousun 40-vuotisjuhlan tunnelmista²⁸³ sekä siitä, miten Ranualta löydettiin Lapin sodasta peräisin olleet ase ja kypärä²⁸⁴.

Keskisuomalainen mainitsee Kalevan tapaan Tornion maihinnousun muistojuhlan²⁸⁵ julkaisten keväällä myös sivun laajuisen Lapin sotaa useasta eri näkökulmasta käsittelevän artikkelin. Samassa lehdessä on Heikki Marttilan kolumnintapainen kirjoitus ”Se oli vähän kuin siskon miestä olisi takaa ajettu”.²⁸⁶ Helsingin Sanomissa taistelut huomioidaan 40

²⁷⁴ Kaleva 23.9.1984.

²⁷⁵ Kaleva 30.9.1984.

²⁷⁶ Kaleva 7.10.1984.

²⁷⁷ Kaleva 14.10.1984.

²⁷⁸ Kaleva 9.11.1984.

²⁷⁹ Kaleva 21.10.1984.

²⁸⁰ Kaleva 28.10.1984.

²⁸¹ Kaleva 3.11.1984.

²⁸² Kaleva 20.4.1985.

²⁸³ Kaleva 8.10.1984.

²⁸⁴ Kaleva 3.11.1984.

²⁸⁵ Keskisuomalainen 8.10.1984.

²⁸⁶ Keskisuomalainen 28.4.1985.

vuotta sodan jälkeen ainoastaan sodan päättymispäivänä lyhyellä uutisella saksalaisten maasta poistumisen kunniaksi.²⁸⁷

1990-luvun Lapin Kansoissa sotaa käsitellään kolmessakymmenessä eri lehdessä, ja näistä peräti kahdeksassatoista keskitytään taisteluihin. Yksittäisistä tapahtumista erityisesti Tornion maihinnousu sekä Kemin taistelu nousevat esille. Ensin mainitun historioitsija Mika Kulju mainitsee olleen viimeinen suuri taistelu, jonka suomalaiset joutuivat toisessa maailmansodassa kokemaan²⁸⁸. Tämän todistavat kahdeksassa päivässä kaatuneet noin 450 suomalaista.²⁸⁹ Operaation yllätysluontoisuutta kuvaa erityisesti se, että siviilit olivat Torniossa yhä kodeissaan suomalaisten noustua lokakuun ensimmäinen päivä maihin, ja evakuointi aloitettiin vasta taisteluiden sytyttyä.²⁹⁰

Tapahtuman 50-vuotisjuhlaa mainostavat viikko etukäteen Tornion kaupunginjohtaja Hannes Manninen yleisönosastolla²⁹¹ ja lehden toimitus omassa artikkelissaan²⁹². Itse juhlatilaisuudessa kenraaliluutnantti Ensio Siilasvuo muistutti Lapin sodan pakonomaisuudesta²⁹³, minkä lisäksi mainitaan aiheeseen liittyvästä radiokuunnelmasta jossa Lapin sodan veteraani muistelee tapahtunutta.²⁹⁴ Itse maihinnousua käsitellään lehdessä tapahtuman juhlapäivänä kiistanalaisella otsikolla ”Tornion maihinnousu avasi katkeran Lapin sodan”.²⁹⁵ Kulju mainitsee tämän olevan yleinen käsitys, vaikka Oulun Lääniin kuuluvalla Pudasjärvellä vaihdettiin laukauksia jo kolme päivää aiemmin.²⁹⁶ Kyseisen artikkelin yhteydessä on leima ”Syksy 44”, joka toistuu seuraavan päivän lentosodankäyntiä avaavassa jutussa²⁹⁷. Se esiintyy myös Rovaniemelle suomalaisten joukkojen etupuolelle jääneeseen ryhmään kuuluneen veteraani Lauri Kukan muistelussa²⁹⁸, lääninhallitukseen

²⁸⁷ Helsingin Sanomat 27.4.1985.

²⁸⁸ Kulju 2013, 7.

²⁸⁹ Kulju 2012, 226.

²⁹⁰ Kulju 2012, 218.

²⁹¹ Lapin Kansa 22.9.1994.

²⁹² Lapin Kansa 23.9.1994.

²⁹³ Lapin Kansa 2.10.1994.

²⁹⁴ Lapin Kansa 30.9.1994.

²⁹⁵ Lapin Kansa 1.10.1994.

²⁹⁶ Kulju 2012, 37.

²⁹⁷ Lapin Kansa 2.10.1994.

²⁹⁸ Lapin Kansa 16.10.1994.

mottiin jääneiden suomalaisten panttivankien selviytymistarinassa²⁹⁹ sekä muistutuksessa Suomen nuorimman sotivan ikäluokan kunniallisista suorituksista³⁰⁰. Lokakuussa sota-artikkeleiden yhteydessä esiintyy lisäksi tiivistelmiä sodan kulusta viikko kerrallaan.³⁰¹

Kemin taisteluiden 50-vuotisjuhlan juhlakutsu julkaistiin tapahtunutta kertaavan tekstin kera³⁰², ja tällainen selvennys on kirjoitettu aihetta esitelleen Kemin historiallisen museon näyttelyn mainostamisenkin yhteydessä³⁰³. Kyseiseen artikkeliin liittyen sodan aikainen evakuoointipäällikkö Väinö Pekkala kirjoitti Lapin Kansan yleisönostolle vastineen väittäen, ettei alkuperäisessä jutussa esitetty väite siviilien käyttämisestä kilpenä pitänyt paikkansa evakuoinnin tapahtuessa todellisuudessa saksalaisten myötävaikutuksella.³⁰⁴ Tuossa välissä lehti mainitsee Lapin Kansassa alkavasta ”Lappi sodassa” -sarjasta, jonka ensimmäisessä osassa muistellaan juuri Kemin valtausta.³⁰⁵

Muistelua virisi lisäksi niin Rovaniemen eteläosissa käydyistä Kivitaipaleen yhteenotoista³⁰⁶ kuin Sodankylän pohjoisosien Tankavaaran taisteluista, haluttiinpa jälkimmäisen linnoitusrakennelmatkin entistää³⁰⁷. Saksalaisten vetäytymistä arvostetaan lehden sivuilla hyvin paljon.³⁰⁸ Huhtikuun puolella ihmetellään sitä, miksi Rovaniemen sankarihautausmaalla olevan *Pro Patria* -muistomerkin vuosirajaus päättyy jo vuoteen 1944 eikä 1945, jolloin Lapissa vielä sodittiin. Samana päivänä kerrotaan sodan päätösvaiheesta Kilpisjärvellä³⁰⁹, jossa nelisenkymmentä veteraania kävi paikan päällä muistelemassa viidenkymmenen vuoden takaisia tapahtumia³¹⁰.

Pohjolan Sanomissa Lapin sodan taisteluiden käsittely jää 1990-luvulla numeroiden lukumäärässä alle puoleen siitä mihin Lapin Kansassa, mutta julkaisut ovat tyyppillisesti

²⁹⁹ Lapin Kansa 19.10.1994.

³⁰⁰ Lapin Kansa 21.10.1994.

³⁰¹ Lapin Kansa 16.10, 21.10 & 29.10.1994.

³⁰² Lapin Kansa 16.9.1994.

³⁰³ Lapin Kansa 7.10.1994.

³⁰⁴ Lapin Kansa 19.10.1994.

³⁰⁵ Lapin Kansa 8.10.1994.

³⁰⁶ Lapin Kansa 13.10.1994.

³⁰⁷ Lapin Kansa 25.9.1994.

³⁰⁸ Lapin Kansa 2.10.1994.

³⁰⁹ Lapin Kansa 27.4.1995.

³¹⁰ Lapin Kansa 28.4.1995.

laajoja. Uutisointi on näiden kahden lehden välillä saman tyylistä Tornion maihinnousun kerätessä molemmissa runsaasti huomiota, kokipa Pohjolan Sanomatkin tarpeelliseksi mainostaa tapahtuman muistojuhlaa etukäteen.³¹¹ Tasan 50 vuotta maihinnousun jälkeen lehdessä selvitetään itse tapahtumaa ja mainitaan samalla paikkakunnalla avattu Lapin sota-näyttely.³¹² Tästä seuraavana päivänä kuvataan aiemmin ilmoitettua juhlaa, jossa muun muassa kenraaliluutnantti Ensio Siilasvuo muisteli sotaa ja maihinnousua sekä Pohjan prikaatin alokkaat vannovat sotilasvalansa. Samassa lehdessä kerrotaan maihinnousuun osallistuneiden veteraanien muistopurjehduksesta sekä siitä, miten lappilaisia kaatui väkilukuun suhteutettuna Lapin sodassa eniten.³¹³ *Tornionlaakson Vuosikirjan* vuosimallia 1994 ilmoitetaan keskittyvän evakoiden ohella Tornion valtauksen.³¹⁴

Kemin taisteluita käsitellään kahdessa numerossa, joista ensimmäisessä kuvataan Torniolaisen Reino Pelttarin taisteluita kotiseudullaan. Samassa lehdessä sodan aikaan teini-ikäinen Heikki Karplund muistelee ”poikien leikeille tulleen äkkilopun”.³¹⁵ Toisessa numerossa kerrotaan sotatapahtumien pääpiirteistä sekä mainitaan veteraanien kokoontuneen muistelemaan kaupungin valtausta.³¹⁶ Kyseisissä taisteluissa kaatui arviolta sata suomalaista ja saksalaista sotilasta. Verenvuodatuksen merkityksestä Neuvostoliitolle kertoo se, että neljä venäläistä upseeria kävi tarkastamassa onko kaupungissa käyty todellista sotaa.³¹⁷ Suomaisten lähtökohta yhteenottoon oli hyvä kaksinkertaisen miesylivoiman ansiosta.³¹⁸

Pohjoisen Lapin osalta Pohjolan Sanomatkin mainitsee Tankavaarassa järjestetystä sodan päättymisen 50-vuotisjuhlasta jo etukäteen. Tässä kyseisen tarkasteluvälin ensimmäisessä taisteluista kertovasta jutussa käydään läpi myös sodan pääpiirteitä kokonaisuudessaan.³¹⁹ Juhlassa tutkija Sampo Ahto nosti esille suomalaissotilaiden korkean moraalin sekä sodan

³¹¹ Pohjolan Sanomat 29.9.1994.

³¹² Pohjolan Sanomat 1.10.1994.

³¹³ Pohjolan Sanomat 2.10.1994.

³¹⁴ Pohjolan Sanomat 17.9.1994

³¹⁵ Pohjolan Sanomat 25.9.1994.

³¹⁶ Pohjolan Sanomat 8.10.1994.

³¹⁷ Kulju 2013, 226–228.

³¹⁸ Ahto 1980, 212.

³¹⁹ Pohjolan Sanomat 16.9.1994.

välttämättömyyden, jota perustellaan samassa lehdessä lisää sotatapahtumia tarkastellessakin.³²⁰ Noin viikko myöhemmin uutisoidaan Saariselällä järjestetystä sotaseminaarista, jossa käsiteltiin läheisten Tankavaaran taistelujen haastavuutta.³²¹ Saksalaisilla olikin paikkakunnalla hyvin vahva Schutzwall -asema, jonka edessä olevassa Kotkanpääasemassa he pussittivat suomalaiset verisin seurauksin.³²² Saksalaisten kaukonäköisyydestä kertoo se, että kyseistä asemaa alettiin rakentaa jo 1.7.1944.³²³ Keväällä Pohjolan Sanomatkin uutisoi Kilpisjärvellä sodan päättymisen merkkipäivän kunniaksi toteutetusta lipun salkoon nostosta, jota oli paikalla seuraamassa saman tasan 50 vuotta aiemmin todistaneita veteraaneja.³²⁴

Kalevan 1990-luvun takaumissa otsikolla ”50 vuoden takaa” käsitellään yhteensä kymmenessä eri numerossa taistelutapahtumia sodankulun mukaisessa järjestyksessä³²⁵, ja kuvataanpa teemaa runsaasti laajemminkin mittakaavassa. Tornion maihinnousujuhla saa merkittävän huomion myös Kalevassa. Juhlasta ja sen sisällöstä mainitaan lehden sivuilla etukäteen, ensin suppeasti ilmoittaen³²⁶ ja kaksi päivää myöhemmin tapahtumaan liittyvää ohjelmaa tarkemmin kuvaten³²⁷. Päivää ennen juhlaa kerrotaan laivaston osallistuvan siihen veteraanipurjehduksineen, ja kyseisen artikkelin yhteydessä saksalaiset veteraanit muistelevat maihinnousua sekä suomalaisten ystävien nopeaa muuttumista vihollisiksi.³²⁸ Maihinnousun vuosipäivänä lehti kuvaa Oulun Toppilan lähtösatamassa vietettyä juhlaa sekä mainostaa Osmo Hyvösen teosta *Tornio 1944*.³²⁹ Seuraavan päivän lehden teema on Pohjolan Sanomista tutuksi tullut veteraanien muistopurjehdus.³³⁰

³²⁰ Pohjolan Sanomat 25.9.1994.

³²¹ Pohjolan Sanomat 1.10.1994.

³²² Kulju 2013, 285–287.

³²³ Huttunen 1990, 169–170.

³²⁴ Pohjolan Sanomat 28.4.1995.

³²⁵ Kaleva 26.9., 10.10., 17.10., 24.10., 21.11. & 28.11.1994, 10.4. & 24.4.1995.

³²⁶ Kaleva 26.9.1994.

³²⁷ Kaleva 28.9.1994.

³²⁸ Kaleva 30.9.1994.

³²⁹ Kaleva 1.10.1994.

³³⁰ Kaleva 2.10.1994.

Kemissä taistelleiden Luton miesten³³¹ muistojuhlastakin Kaleva uutisoi³³² kuin myös verisen Ranua Ylimaan taistelun vaatimattomasta muistelusta³³³. Kyseinen yhteenotto oli raju: siinä kaatui ainakin 70-80 saksalaista sekä 96 suomalaista minkä lisäksi lukuisat haavoittuneet kuolivat myöhemmin.³³⁴ Oman sävynsä Lapin sodan taisteluiden uutisoinnille tuo professori Jukka Nevakiven laaja yleisönosastokirjoitus ”Olviretki Lappiin”, jossa hän kertoo saksalaisten jättäneen tarkoituksella alkoholia suomalaisten käsiin näiden taistelukyvyn laskemiseksi. Kyseinen tapahtuma, joka suomalaisten viinanhimon tuntien luonnollisesti haittasi sotatoimia, tunnetaan nimellä Tornion taikayö.³³⁵ Suomalainen rykmentinkomentaja Wolf Halsti tosin muistelee saksalaistenkin jättäneen sodan aikana jälkeensä tyhjiä alkoholipulloja.³³⁶

Kaleva uutisoi Käsivarren tapahtumista jo syksyn puolella: 21.11 julkaistu lyhyt takauma ”Hyökkäys Enontekiön kirkonkylän maastossa” palautti Lauri Mannisen mieleen omakohtaiset kokemukset kirkonkylä Hetan epäonnistuneesta valtauksesta.³³⁷ Huhtikuun loppupuolella palataan puolestaan lappilaisissa lehdissäkin käsiteltyyn aiheeseen eli 50 vuotta sitten tapahtuneeseen lipun salkoon nostoon Kilpisjärven kolmen valtakunnan rajapyykillä. Tämän lisäksi lehti uutisoi taistelut kokeneiden kunniaksi järjestetystä *Pohjanloimu* -muistoretkestä³³⁸ sekä siitä, kuinka lipun noston suorittaneet pioneeriaseveljet muistelevat sota-aikaansa ja erityisesti Käsivarren tapahtumia³³⁹.

Keskisuomalainen käsittelee tutkimuksen viimeisellä vuosikymmenellä Lapin sodan taisteluita kerran muistellen Ranuan Petäjän kylän tapahtumia, jotka aloittivat todellisen sodan silläkin rintamalla.³⁴⁰ Helsingin Sanomat taas huomioi taistelut peräti 60 kertaa, mikä selittyy ”50 vuotta sitten” -nimisillä takaumilla, joita julkaistiin ison osan syksystä

³³¹ Jatkosodassa Petsamossa toiminut erillisosasto, joka siirtyi Kemiin syyskuussa 1944.

³³² Kaleva 8.10.1994.

³³³ Kaleva 9.10.1994.

³³⁴ Kulju 2013, 257.

³³⁵ Kulju 2012, 105–107.

³³⁶ Halsti 2004, 255.

³³⁷ Kaleva 28.11.1994.

³³⁸ Kaleva 27.4.1995.

³³⁹ Kaleva 28.4.1995.

³⁴⁰ Keskisuomalainen 2.10.1994.

käytännössä päivittäin sekä huhtikuussakin muutaman kerran.³⁴¹ Muutakin uutisointia on havaittavissa jonkin verran: Tornion maihinnousun muistojuhlien tapahtumista uutisoidaan tiivistetyksi³⁴² kuin myös Kemissä vietetystä Luton miesten muistojuhlasta³⁴³. Syyskuun alussa vietettyä aselevon päivän juhlaa mainostavassa julkaisussa viitataan Lapin sodan tapahtumiin³⁴⁴, ja suomalaisten sekä saksalaisten veteraanien muisteluista sisältävästä radio-ohjelmasta ilmoitetaan ainoana lehtenä³⁴⁵. Keväällä Helsingin Sanomat käsittelee sivun mittaisessa artikkelissa Käsivarren ”unohdettua” sotaa sotilaiden näkökulmasta ja mainitsee sekin tulevasta muistojuhlasta kyseisellä alueella.³⁴⁶ Näitä sodan viimeisiä vaiheita kutsutaan nimellä Lasten ristiretki, sillä rintamalla olivat enää kaikkein nuorimmat asevelvolliset ikäluokat.³⁴⁷ Laajemmat sotatoimet päättyivät tällä suunnalla jo marraskuun alussa, ja etenkin loppua kohti suoritettiin enää tiedusteluretkiä.³⁴⁸

Kaikissa kolmessa Suomen Kuvalehden laajassa artikkelissa huomioidaan taistelut. 1.9. ilmestyneessä jutussa ”Rauhattomat askeleet” kuvataan syyskuun tapahtumia Suursaaresta ja syysmanöövereistä Tornion maihinnousun aattoon saakka, minkä lisäksi sodassa yhteysupseerina toiminut Boris Saarmaa muistelee Pudasjärven yhteenottoa.³⁴⁹ Seuraavassa taisteluteemaa käsittelevässä artikkelissa ”Kanna pyörää ja koukkaa” jatketaan luontevasti paljon käsitellystä maihinnoususta Kemin ja Ylimaan yhteenottojen kautta Ivalon ja Muonion tapahtumiin.³⁵⁰ Marraskuun lopussa aiheena on vanhempien ikäluokkien kotiuttaminen nuorimpien jäädessä yhä Pohjois-Lappiin sotatehtäviin. Eversti T. Olavi Lehti muistelee pohjoisimman Lapin tapahtumia huomauttaen, ettei Lapissa käyty valesotaa.³⁵¹

³⁴¹ Yhteensä 53 Helsingin Sanomien numeroa aikavälillä 14.9.–30.11.1994 sekä 9.4., 11.4., 27.4. & 29.4.1995.

³⁴² Helsingin Sanomat 2.10.1994.

³⁴³ Helsingin Sanomat 9.10.1994.

³⁴⁴ Helsingin Sanomat 4.9.1994.

³⁴⁵ Helsingin Sanomat 24.9.1994.

³⁴⁶ Helsingin Sanomat 23.4.1995.

³⁴⁷ Kulju 2013 323.

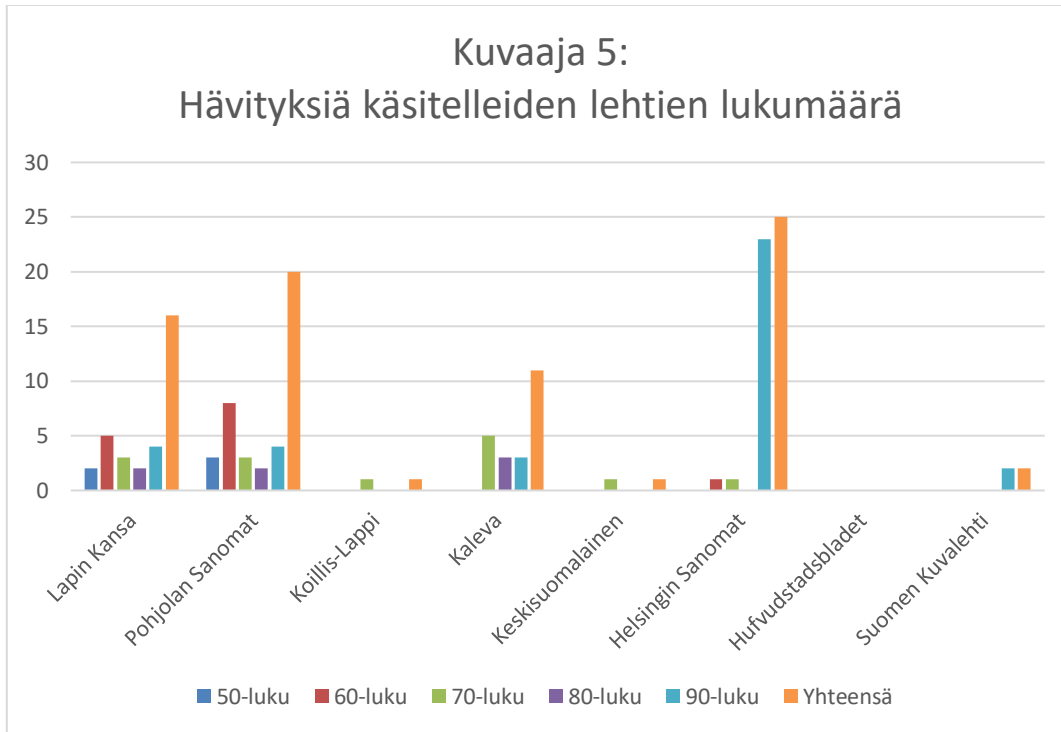
³⁴⁸ Ahto 1980, 294–295.

³⁴⁹ Suomen Kuvalehti 1.9.1994, 34–40.

³⁵⁰ Suomen Kuvalehti 30.9.1994, 36–40.

³⁵¹ Suomen Kuvalehti 25.11.1994, 38–39.

3.3 Hävitykset

Lapin massiiviset tuhot täyttävät kirjailija Tyyne Martikaisen mielestä sotarikoksen tunnusmerkit, niin tarkoituksenmukaisesti saksalaiset tuhosivat siviilikohteita.³⁵² Alun perin heidän aikeena oli tuhota ainoastaan sillat, tiekaapeikot ja muut sotilaallisesti merkittävät kohteet, mutta Tornion maihinnousun jälkeen Suomi nähtiin todellisena vihollismaana hävitysten muuttuessa sen mukaisiksi.³⁵³ Myöhemmin lokakuussa tuhoamista säädeltiin kenraalimajuri Wuerstin antamalla erillisillä käskyillä, joissa muun muassa käskettiin hävittää Pohjois-Lapin kaikki asumukseksi kelpaavat rakennukset, joskin esimerkiksi sairaalat tuli jättää rauhaan.³⁵⁴ Paljon sotaa kokenut Wolf Halsti kuvaa Rovaniemen tuhon sekä sen jälkeisen vaiheen vihan, sadismin ja idioottimaisuuden voittavan kaiken aiemmin nähdyn.³⁵⁵ Hävitykset olivat tietysti itsessään ikävä asia, mutta suomalainen sotapropaganda pystyi käyttämään niitä hyödykseen joukkojen motivoinnissa.³⁵⁶

³⁵² Martikainen 2005, 6.

³⁵³ Ahto 1980, 215.

³⁵⁴ Ahto 1980, 217.

³⁵⁵ Halsti 2004, 224.

³⁵⁶ Ahto 1980, 222–225.

Lapin suuret sanomalehdet käsittelevät hävityksiä 1950-luvulta alkaen. Lapin Kansa kuvaa läänin pääkaupungin raunioiksi palamista kuvakokoelmassa ”Rovaniemi 10 vuotta sitten ja nyt”³⁵⁷ sekä mainitsee Pellon Konttajärven kylän säästyneen tuholta³⁵⁸. Pohjolan Sanomat ilmaisee Rovaniemen tuhon kuvien kera kahdessa lehdessä, joista jälkimmäiseen ollaan lainattu pätkä Eino Kailan kirjasta *Lapin sota*.³⁵⁹ Lehti huomioi Keminkin tuhoja takaumasarjassa ”10 vuotta sitten”.³⁶⁰

1960-luvulla hävitysten uutisointi lisääntyy: syyskuun Lapin Kansassa luetellaan laajemman sodan uutisoinnin yhteydessä Lapin eri kuntien tuhoprosentteja.³⁶¹ Lokakuussa julkaistiin peräti kuusisivuinen artikkeli, jossa hävitykset vievät valtaosan palstatilasta kuvineen sekä kirjoituksineen.³⁶² Silminnäkijä kuvaa Ivalon tuhoa erillisessä jutussaan³⁶³ saman tapahduttua Rovaniemen kohdalla Jarl Sundqvistin kertomana, joskin tässä tapauksessa käsittelyä on kahdessa eri numerossa³⁶⁴. Lapin pääkaupunki olikin sodan jälkeen varsinainen rauniokaupunki romukasoineen ja mustine savupiippuineen³⁶⁵, ja tätä hävitystä kirjailija T. W. Paavonkallio kuvaa suomalaisjoukkojen saapuessa Rovaniemelle seuraavasti:

”Ja miltei samalla hetkellä kuin lähestyvän vapautusarmeijan miehet saivat näkyviinsä Rovaniemen, raunioiden ja tulen infernon, samalla hetkellä sytytti vihollisen kranaatti kirkkojyrhämään kauniita kuvajaisiaan ajasta aikaan heitelleen vanhan puukirkon ja kranaattisade myllersi kalmistoa, antamatta rauhaa vainajillekaan.”³⁶⁶

³⁵⁷ Lapin Kansa 12.10.1954.

³⁵⁸ Lapin Kansa 29.10.1954.

³⁵⁹ Pohjolan Sanomat 13.10. & 16.10.1954.

³⁶⁰ Pohjolan Sanomat 6.10.1954.

³⁶¹ Lapin Kansa 22.9.1964.

³⁶² Lapin Kansa 8.10.1964.

³⁶³ Lapin Kansa 10.10.1964.

³⁶⁴ Lapin Kansa 17. & 18.10.1964.

³⁶⁵ Hustich 1946, 13.

³⁶⁶ Paavonkallio 1946, 29.

Pohjolan Sanomissakin tuhoja muistellaan laajalla artikkelilla: erityisesti Rovaniemi saa osakseen suurta huomiota. Tätä Lapissa tapahtunutta Euroopan täydellisimmäksi nimitettyä hävitystä kuvataan yleisemminkin eri kuntien tuhoprosenttien saaden maininnan myös tässä lehdessä.³⁶⁷ Runsaasti taisteluita huomioineet ”20 vuoden takaa” -takaumat käsittelevät muutaman kerran hävityksiäkin³⁶⁸, ja pääosin taisteluita kuvanneen Veikko Kariniemen kolmiosaisen artikkelisarjan viimeinen osa tarkastelee Rovaniemen tuhoja.³⁶⁹ Helsingin Sanomat mainitsee hävityksestä Helge Seppälän artikkelisarjan osassa ”Saksalaisten karkottaminen Lapista”.³⁷⁰

1970-luvulle tultaessa Lapin sodan aiheuttamien hävitysten käsittely lisääntyy eilappilaisessa sanomalehdistössä kun taas Lapin Kansassa ja Pohjolan Sanomissa se jopa vähenee: ensin mainitussa aiheeseen viitataan Puolustusvoimain lippujuhlan päivänä 1970, jolloin lehdessä julkaistiin SS-rykmentin komentajan kertomus Rovaniemen tuhosta.³⁷¹ Sama teema toistuu lokakuussa 1974, kun lähimetsissä piileskellyt Jarl Sundqvist pääsee jälleen ääneen.³⁷² Myöhemmin samassa kuussa huomion kohteena on puolestaan Sodankylän hävitys.³⁷³

Pohjolan Sanomat käsittelee syyskuun alussa julkaistussa evakkoaiheisessa artikkelissaan myös Lapin tuhoja nostaan jälleen kunkin kunnan rakennusten tuhoasteen esille³⁷⁴, ja Rovaniemen hävitys on lehdessä huomioitu silminnäkijöiden haastattelun kera³⁷⁵. Kolmas aiheen käsittelytapa on poikkeuksellinen, siinä nimittäin mainitaan kuinka Suomi ja Saksa keskustelivat Lapin sodan tuhojen korvaamisesta, mihin Saksa ei toistaiseksi suostunut.³⁷⁶ Suomi kävikin näitä neuvotteluja läpi 1970-luvun, mutta ongelmaksi muodostui aiemmin tapahtunut Saksan kahtiajakautuminen kun taas jälleenyhdistymisen jälkeen 1990-luvulla

³⁶⁷ Pohjolan Sanomat 2.10.1964.

³⁶⁸ Pohjolan Sanomat 19.10., 25.10., 7.11., 17.11. & 18.11.1964.

³⁶⁹ Pohjolan Sanomat 27.10.1964.

³⁷⁰ Helsingin Sanomat 1.10.1964.

³⁷¹ Lapin Kansa 4.6.1970.

³⁷² Lapin Kansa 6.10.1974.

³⁷³ Lapin Kansa 20.10.1974.

³⁷⁴ Pohjolan Sanomat 5.9.1974.

³⁷⁵ Pohjolan Sanomat 8.10.1974.

³⁷⁶ Pohjolan Sanomat 20.9.1974.

asia nähtiin loppuun käsiteltynä.³⁷⁷ Koillis-Lapissa puolestaan kemijärveläinen jääkäri muistelee nähneensä ainoastaan savuavat rauniot saavutettuaan kotikaupunkinsa.³⁷⁸

Kalevassa julkaistiin samoihin aikoihin runsaasti ”30 vuotta sitten” -takaumia, mutta näistä ainoastaan kahdessa viitataan hävityksiin.³⁷⁹ Lehti käsittelee Pohjolan Sanomien tapaan Saksojen kanssa käytyjä Lapin tuhojen korvausneuvotteluita.³⁸⁰ ”Lapin evakkotaival” -sarjassa evakosta paluuta käsittelevä osio keskittyy vahvasti hävityksiin³⁸¹, kuten myös Sodankylän vapauttamista koskenut artikkeli paikallisella tasolla.³⁸² Jo taisteluiden kohdalla mainittu sotaa kertaava artikkeli huomioi lisäksi sodan aikana tapahtunutta hävitystä.³⁸³ Keski-suomalaisessa mainitaan evakoiden tuskallinen paluu tuhottuun ja miinoitettuun Lappiin³⁸⁴, ja pariin kertaan aiemmin esille nousseessa Helsingin Sanomien *Lapin sota* -ohjelman mainoksessa mainitaan hävitysten olevan eräs tarkastelukohde³⁸⁵.

Seuraavalla vuosikymmenellä kumpikin Lapin valtaehdistä huomioi hävitykset ainoastaan kaksi kertaa. Lapin Kansassa muistellaan ensin lyhyesti aikaa, jolloin Rovaniemi oli ”pelkkä piippukylä”³⁸⁶ kaupungin hävityksen saadessa myöhemmin enemmän palstatilaa³⁸⁷. Pohjolan Sanomat nostaa syksyllä esille Kemin tuhot³⁸⁸, ja kirjoittaa sekin Rovaniemen palosta huhtikuussa³⁸⁹. Kaleva käsittelee aihepiiriä kolmessa Jukka Nevakiven artikkelisarjan osiossa: kakkososassa mainitaan aivan sodan alkuvaiheen Hyrynsalmen polttaminen³⁹⁰, ja kolmannessa nostetaan esille Pohjois-Pohjanmaan pohjoisosien lähinnä siltoihin keskittynyt hävitys³⁹¹. Sarjan kahdeksas Rovaniemen paloon keskittynyt osuus on

³⁷⁷ Martikainen 2005, 240–246.

³⁷⁸ Koillis-Lappi 6.9.1974.

³⁷⁹ Kaleva 4.10. & 28.11.1974.

³⁸⁰ Kaleva 20.9.1974.

³⁸¹ Kaleva 8.9.1974.

³⁸² Kaleva 22.10.1974.

³⁸³ Kaleva 27.4.1975.

³⁸⁴ Keski-suomalainen 18.9.1974.

³⁸⁵ Helsingin Sanomat 24.4.1975.

³⁸⁶ Lapin Kansa 1.9.1984.

³⁸⁷ Lapin Kansa 16.10.1984.

³⁸⁸ Pohjolan Sanomat 1.10.1984.

³⁸⁹ Pohjolan Sanomat 27.4.1985.

³⁹⁰ Kaleva 9.9.1984.

³⁹¹ Kaleva 16.9.1984.

ainoa, jossa tuhot ovat tärkein käsittelyn aihe.³⁹² Muissa sarjan osissa hävityksiä ei käsitellä käytännössä ollenkaan.

1990-luvun Lapin Kansassa julkaistuissa ”Syksy 44” -leimalla varustetuissa artikkeleissa Lapin sodan hävityksiä kuvataan kolme kertaa. Näistä ensimmäisen otsikko, ”Rovaniemi kuin palava helvetti”, kertoo olennaisen.³⁹³ Kaksi jälkimmäistä ovat henkilökohtaista muistelua: sodassa taistellut rovaniemeläinen Väinö Hyvönen kertoo kotikylänsä Oikaraisen sekä muunkin Lapin hävityksen kohtaamisesta³⁹⁴, ja Pellon Turtolasta evakuoitu Elsa Järvinen muistelee näkemäänsä kotikylän tuhoa³⁹⁵. Lisäksi Pentti H. Tikkanen oli julkaissut jälleen uuden sotakirjan *Partioita Lapin sodassa*, jossa silminnäkiöt ovat päässeet kuvaamaan hävityksiä.³⁹⁶

Syksyllä 1994 teema nousee Pohjolan Sanomissa esille neljä kertaa. Ensimmäisenä näin käy eversti Pertti Kilkin kirjoittamassa Valo Nihtilän elämäkerrassa, jossa päähenkilön mainitaan vierittäneen vastuun Lapin hävityksestä kenraali Hjalmar Siilasvuolle.³⁹⁷ Kemin taisteluista kertovan artikkelin yhteydessä puolestaan mainitaan muun muassa suurten teollisuuslaitosten säästyneen,³⁹⁸ mikä on Sampo Ahton mukaan Osasto Pennasen eli Luton miesten läsnäolon ansiota³⁹⁹. Kaupungissa tuhoutui yli sata rakennusta, mikä ei suhteellisesti ole kovinkaan suuri osuus.⁴⁰⁰ Loka-marraskuun vaihteen lehdissä kerrataan Muonion lähes täydellistä tuhoa⁴⁰¹ sekä julkaistiin yleisönosastokirjoitus, jossa muistutetaan Savukosken ja Enontekiön tuhoutumisasteen olleen Rovaniemeä suurempi eikä Inarikaan selvinnyt vähällä⁴⁰². Tornionjokilaakson asukkaathan saattoivat seurata kotikylänsä hävitystä länsirajan takaa, näin etenkin pohjoisimmilla seuduilla jossa hävitys oli

³⁹² Kaleva 21.10.1984.

³⁹³ Lapin Kansa 16.10.1994.

³⁹⁴ Lapin Kansa 13.11.1994.

³⁹⁵ Lapin Kansa 19.11.1994.

³⁹⁶ Lapin Kansa 24.9.1994.

³⁹⁷ Pohjolan Sanomat 11.9.1994.

³⁹⁸ Pohjolan Sanomat 8.10.1994.

³⁹⁹ Ahto 1980, 215.

⁴⁰⁰ Martikainen 2005, 40.

⁴⁰¹ Pohjolan Sanomat 31.10.1994.

⁴⁰² Pohjolan Sanomat 1.11.1994.

laajaa.⁴⁰³ Muoniossa tilannetta korosti saksalaisten kostomentaliteetti johtuen suomalaisten aiemmasta iskusta heidän kolonnaansa.⁴⁰⁴

Koillis-Lapissa tuhoja ei 1990-luvulla edellisen vuosikymmenen tapaan käsitellä. Kaleva kuvaa hävityksiä Kuusamon⁴⁰⁵ ja Posion⁴⁰⁶ tuhoja käsitelleissä takaumissa sekä sivun mittaisessa Rovaniemen paloa selostavassa artikkelissa, joka sisältää hävityksen nähneen veteraanin kertomuksen.⁴⁰⁷ Saksalaiset polttivat Kuusamon jo syysmanöövereiden aikaan, sillä neuvostojoukot olivat ylittäneet Suomen rajan eikä näille haluttu jättää mitään josta ne olisivat voineet hyötyä.⁴⁰⁸ Helsingin Sanomissa aihepiiri näkyy ainoastaan takaumissa, mutta sellaisia joissa palataan hävityksiin julkaistiin peräti 23 kappaletta syksyn mittaan.⁴⁰⁹ Suomen Kuvalehden syyskuun ensimmäisessä numerossa Lapin hävitystä käsitellään melko lyhyesti saksalaisten intressien pohjalta⁴¹⁰, kun taas kuun lopun numerossa keskitytään taisteluiden ohella saksalaisten kiihtyneeseen hävitysvimmaan heidän edetessä pohjoiseen⁴¹¹.

⁴⁰³ Martikainen 2005, 145.

⁴⁰⁴ Kulju 2013, 320.

⁴⁰⁵ Kaleva 26.9.1994.

⁴⁰⁶ Kaleva 7.11.1994.

⁴⁰⁷ Kaleva 13.10.1994.

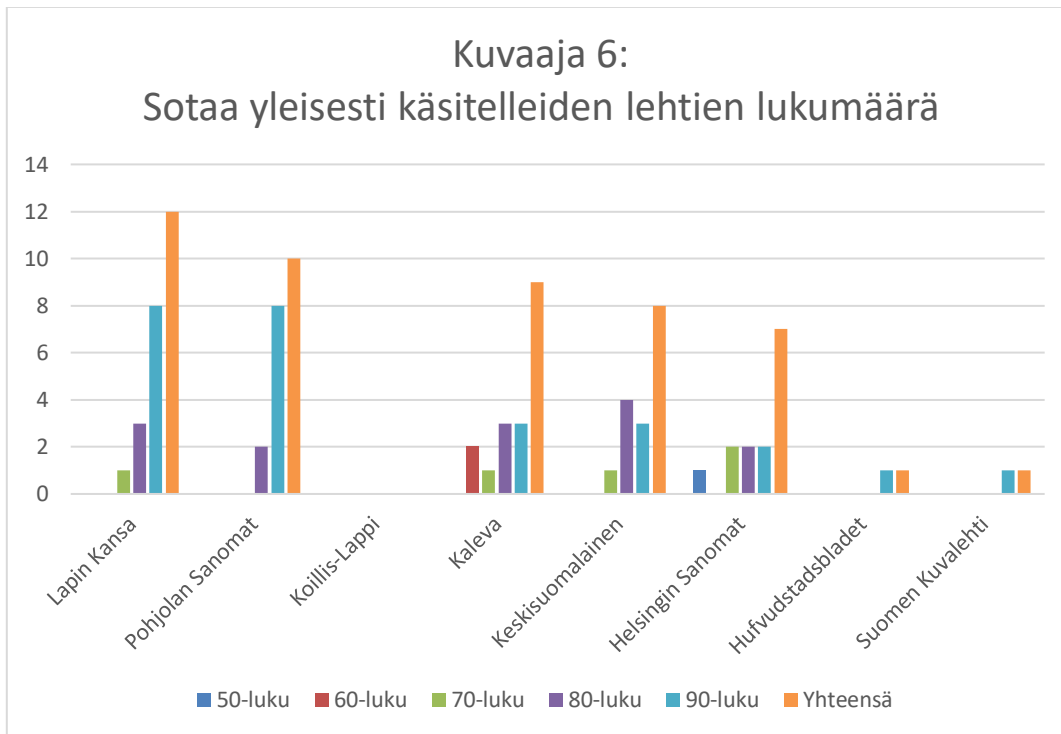
⁴⁰⁸ Ahto 1980, 118.

⁴⁰⁹ Yhteensä 23 Helsingin Sanomien numeroa aikavälillä 18.9.–30.11.1994.

⁴¹⁰ Suomen Kuvalehti 1.9.1994, 41.

⁴¹¹ Suomen Kuvalehti 30.9.1994, 39–41.

3.4 Sota yleisesti

Sotaa ”yleisellä” tasolla, eli muusta kuin evakoiden, taisteluiden ja hävitysten näkökulmasta käsitellään tutkimuksen ensimmäisenä vuosikymmeninä hyvin vähän. 1950-luvulla Helsingin Sanomat uutisoi Jussi Talven julkaisseen suomalaisten ja saksalaisten suhteita käsitelleen romaanin *Ystäviä ja vihollisia*, jonka toinen osa *Vihollisia* keskittyy Lapin sotaan.⁴¹² Seuraavalla vuosikymmenellä Kaleva julkaisi artikkelin ”Jatkosodan aselevon solmimisesta 20 vuotta”, jossa Lapin sota saa luonnollisesti palstatilaa.⁴¹³ Lisäksi lehti uutisoi Rovaniemellä järjestetystä Lapin sodan veteraanien asevelikokouksesta.⁴¹⁴

Lapin lehdissä kyseiseen teeman sisältyvää kirjoittelua esiintyy ensimmäisen 1970-luvulla, tosin silloinkin Lapin Kansa ainoastaan julkaisi saksalaisen Pohjois-Suomen ylipäällikön lausuman sodan aikaisen kuulutuksen, jossa todettiin muuttunut tilanne suhteessa suomalaisiin.⁴¹⁵ Onkin todennäköistä, että Suomen päätös hyväksyä Neuvostoliiton

⁴¹² Helsingin Sanomat 23.10.1954.

⁴¹³ Kaleva 4.9.1964.

⁴¹⁴ Kaleva 2.11.1964.

⁴¹⁵ Lapin Kansa 4.10.1974.

rauhanehdotus tuli saksalaisille yllätyksenä.⁴¹⁶ 1970-luvun Kaleva mainostaa Lapin sotaa yleisesti käsittelevää tv-kertomusta⁴¹⁷ Keski-suomalaisen tehdessä samoin sotaa suomalaisten, saksalaisten ja itävaltalaisien näkökulmasta tarkastelevan ohjelmakokonaisuuden *Barbarossasta Birkeen* kohdalla⁴¹⁸. Helsingin Sanomatkin mainitsee sivuillaan saman ohjelmasarjan, tosin vasta ensimmäisen osan julkaisupäivänä mainiten sarjan käsittelevän sekä sotilaallista että poliittista näkökulmaa sotaan.⁴¹⁹ Lapin sota mainitaan kyseisessä lehdessä myös Moskovan välirauhaa muistelleessa artikkelissa omana pienenä kappaleenaan.⁴²⁰

Seuraavalla vuosikymmenellä Lapin Kansan monipuolisessa Lapin sota -osiossa huomioidaan tapahtuneen kytkökset suurvaltapolitiikkaan.⁴²¹ Tämän lisäksi lehti mainostaa sodan muisteluihin pohjautuvaa alueradio-ohjelmaa⁴²², ja keväällä eräs artikkeli liittää tapahtuneen osaksi laajempaa tapahtumakulkua⁴²³. Pohjolan Sanomat taas mainitsee ohjelmasta, joka sisälsi sodan molempien osapuolten veteraanien sekä evakoiden muisteluja ja jonka tekijän tarkoituksena on ollut lähestyä sotaa poikkeavalla tavalla.⁴²⁴ Lisäksi lehdessä mainitaan kenraali Ensio Siilasvuon näkemys siitä, miten Lapin sota loi pohjan Suomen sodanjälkeiselle ulkopolitiikalle sekä idänsuhteille.⁴²⁵ Historiantutkija Sampo Ahto katsoo sodan olleen sekä edellytys suhteiden luomiselle Neuvostoliittoon että keino lujittaa itsenäisyyttä ja hankkia Suomelle poliittista pääomaa. Äkkinäisesti turhaksi mielletyllä sodalla siis oli todellisuudessa suuri merkitys.⁴²⁶

Kalevassa syksyllä 1984 ilmestynyt Jukka Nevakiven ”40 vuotta Lapin sodasta” -sarja käsittelee ensimmäisessä osassaan ”Katkera välirikko” sodan taustoja sekä

⁴¹⁶ Martikainen 2005, 30.

⁴¹⁷ Kaleva 9.11.1974.

⁴¹⁸ Keski-suomalainen 12.4.1975.

⁴¹⁹ Helsingin Sanomat 19.4.1975.

⁴²⁰ Helsingin Sanomat 19.9.1974.

⁴²¹ Lapin Kansa 1.9.1984.

⁴²² Lapin Kansa 1.10.1984.

⁴²³ Lapin Kansa 26.4.1985.

⁴²⁴ Pohjolan Sanomat 8.9.1984.

⁴²⁵ Pohjolan Sanomat 8.10.1984.

⁴²⁶ Ahto 1980, 297.

lähtötilannetta.⁴²⁷ Viimeisen osan otsikolla ”Ei sota ei rauha” viitataan puolestaan Lapin sodan omalaatuisen luonteeseen sekä eteläisessä Suomessa jo käytännössä alkaneeseen rauhanaikaan, toki itse sotaakin käsitellään laajasti.⁴²⁸ Olihan etenkin Käsivarren asemasotavaiheen aikana yhteiskunnan laajin huomio kääntynyt jo muihin aiheisiin, kuten Vaaran vuosien alkamiseen⁴²⁹ tai siihen liittyvään aseväkiväkitykseen⁴³⁰. Samassa numerossa mainitaan myös Nevakiven sarjan julkaisusta erillispainoksena.⁴³¹ Keväällä Kaleva nostaa esille valtiosihteerin kommentin siitä, kuinka ”Lapin sota oli näyttö Suomen uskottavuudesta” sekä julkaisi mielipidekirjoituksen, jossa reservinupseeri muistuttaa sodan näkyvän yhä konkreettisesti useiden ihmisten elämässä.⁴³²

Keskisuomalainen huomioi 1980-luvulla sodan yleistä puolta peräti neljä kertaa. Syksyllä julkaistiin referaatti historian professori Mauno Jokipiin välirauhan solmimisesta koskevasta luennosta, joka käsittelee runsaasti Lapin sotaakin.⁴³³ Lisäksi mainostetaan Lapin lääninhallituksen näkökulmasta sotaa kuvaavaa radiokuunnelmaa.⁴³⁴ Keväällä sodan päättymisen 40-vuotismerkkipäivänä kyseisen päivämäärän merkitys todetaan lyhyen kertauksen kera⁴³⁵, kun taas seuraavana päivänä julkaistiin laajempi kokonaisuus, jossa keskiöön nousee sodan poliittinen puoli taustoineen ja seurauksineen. Samassa numerossa toimittaja julkaisi varsin rönsyilevän Lapin sota -aiheisen kolumnin⁴³⁶. Helsingin Sanomissa on samalla ajanjaksolla ainoastaan kaksi yleisesti sotaa käsittelevää julkaisua: muistutus radio-ohjelmasta, jossa Lapin sodan kokeneet puhuvat muistoistaan⁴³⁷ sekä uutinen Kalevassakin käsitellystä valtiosihteerin puheesta, jossa tunnustetaan Lapin sodan suuri merkitys Suomen uudelle ulkopoliitikalle.⁴³⁸

⁴²⁷ Kaleva 2.9.1984.

⁴²⁸ Kaleva 3.11.1984

⁴²⁹ Kulju 2013, 325.

⁴³⁰ Martikainen 2005, 224.

⁴³¹ Kaleva 3.11.1984.

⁴³² Kaleva 28.4.1984.

⁴³³ Keskisuomalainen 19.9.1984.

⁴³⁴ Keskisuomalainen 29.10.1984.

⁴³⁵ Keskisuomalainen 27.4.1984.

⁴³⁶ Keskisuomalainen 28.4.1984.

⁴³⁷ Helsingin Sanomat 8.9.1984.

⁴³⁸ Helsingin Sanomat 28.4.1984.

1990-luvun puolella tämän teemaan käsittely lisääntyy: Lapin Kansan pääkirjoituksessa nostetaan esiin ajatus Ranualla perustettavasta Lapin sota-aiheisesta museosta samana päivänä kuin Sissikomppania siirtyi Rovaniemeltä Ivaloon.⁴³⁹ Syksyllä 1994 samankaltainen museo haluttiin puolestaan Tankavaaraan⁴⁴⁰, jossa pohdittiin myös vanhojen sotarakennelmien entistämistä⁴⁴¹. Tällöin teema huomioidaan lukuisia kertoja, joista kahteen on rinnastettu jo aiemmin mainittu ”Syksy 44” -leima. Näistä ensimmäinen on laaja kaksisivuinen politiikkaan keskittynyt artikkelikokonaisuus, jossa käsitellään sodan kytköksiä suuravaltapolitiikkaan sekä Jukka Nevakiven väitettä siitä, ettei sodankäynnin taustalla vaikuttanut Neuvostoliiton miehityksen uhka ollut todellinen.⁴⁴² Toisessa uutisoidaan Lapin Kansan lähes katkottomasta ilmestymisestä sota-aikanakin, ja mainostetaanpa samassa numerossa Lapin sotaan liittyvää tv-ohjelmaakin⁴⁴³. Poliittisista keskustelua edustaa myös *Lappi sodassa* -seminaarin pohdinta siitä, miksi Suomi säästy Neuvostoliiton hyökkäykseltä.⁴⁴⁴ Seminaareista esillä on lisäksi Kilpisjärvellä järjestetty *Sota ja evakuointi Pohjoiskalotilla 1944-45*.⁴⁴⁵ Huhtikuussa 1995 Lapin Kansa julkaisi jutun Lappiin avatusta Saksan kunniakonsulaatista tasan viisikymmentä vuotta sodan päättymisen jälkeen.⁴⁴⁶

Pohjolan Sanomat käsittelee aihetta samana ajanjaksona vielä enemmän, peräti yhdeksän kertaa. Lapin Kansan tapaan lehti uutisoi omasta ilmestymisestään, tosin siitä näkökulmassa että Kemin taistelujen aikaan siinä oli viiden päivän katkos.⁴⁴⁷ Poliittinen puolikin nousee esiin: aiemmin mainitussa Tankavaaran taisteluiden 50-vuotisjuhlapäivän tapahtumassa Sampo Ahto korostaa jälleen Lapin sodan merkitystä Suomen itsenäisyydelle,⁴⁴⁸ ja mainitaanpa tässäkin lehdessä ehdotus Lapin sodan museon perustamisesta kyseiselle

⁴³⁹ Lapin Kansa 13.9.1993.

⁴⁴⁰ Lapin Kansa 3.10.1994.

⁴⁴¹ Lapin Kansa 7.10.1994.

⁴⁴² Lapin Kansa 4.9.1994.

⁴⁴³ Lapin Kansa 17.9.1994.

⁴⁴⁴ Lapin Kansa 1.10.1994.

⁴⁴⁵ Lapin Kansa 26.9.1994.

⁴⁴⁶ Lapin Kansa 27.4.1995.

⁴⁴⁷ Pohjolan Sanomat 1.10.1994.

⁴⁴⁸ Pohjolan Sanomat 25.9.1994.

paikkakunnalle⁴⁴⁹. Keväällä europarlamentaarikko Seppo Pelttari puolestaan esittää paikaksi Torniota, ja samassa lehdessä mainitaan myös Kemin veteraanipäivistä joilla sotaa käsiteltiin tutusti Suomen vapauden näkökulmasta⁴⁵⁰. Sama teema jatkuu seuraavan päivänkin lehden artikkelissa, jossa korostetaan Lapin sodan olleen todellista sotaa.⁴⁵¹ Kahdessa tapauksessa kyse on sotaan liittyvästä ilmoitusluontoisesta asiasta: yleisluontoista radio-ohjelmaa *Lappi sodassa* mainostetaan niin syksyllä⁴⁵² kuin keväälläkin⁴⁵³. Vappuaaton pääkirjoituksessa taas arvostetaan veteraaneja Lapin sodan päättymispäivän kunniaksi pidettävän kansallisen veteraanipäivän jälkitunnelmissa.⁴⁵⁴

Saariselällä järjestettyyn Lapin sota -seminaariin viitataan Kalevassakin selittämällä saksalaisten ja suomalaisten siviilien kaikesta huolimatta hyvinä pysyneistä väleistä, vaikka sodan loppuaikoina tilanne hieman kiristyi.⁴⁵⁵ Lehden kahdessa muussa julkaisussa aiheena on sodan politiikka: Tornion maihinnousun 50-vuotismuistojuhlissa Ensio Siilasvuo muistutti Lapin sodan merkityksestä Suomen tulevalle ulkopolitiikalle⁴⁵⁶, ja keväällä everstiluutnantti Ari Raunio julkaisi laajan mielipidekirjoituksen, joka oli lyhennelmä hänen Lapin sodan päättymisen 50-vuotisjuhlassa pitämästään puheesta. Siinä sota kuvataan ennen kaikkea näyttönä Suomen halusta määrätä itse oma kohtalonsa.⁴⁵⁷ Tyyne Martikaisen mielestä tätä sotaa ei suomalaisten näkökulmasta olisi varsinaisesti tarvittu, mutta hän yhtyy Sampo Ahton näkemykseen todetessaan kuinka Lapin sota ratkaisi Suomen itsenäisyyden haastavissa olosuhteissa.⁴⁵⁸

Keskisuomalainenkin käsittelee ajatusta Lapin sodan museosta mainitsemalla Ranuan hylänneen sen omalta osaltaan.⁴⁵⁹ Keväällä lehti muistaa sodan päättymistä tapahtuman

⁴⁴⁹ Pohjolan Sanomat 3.10.1994.

⁴⁵⁰ Pohjolan Sanomat 28.4.1995.

⁴⁵¹ Pohjolan Sanomat 29.4.1995.

⁴⁵² Pohjolan Sanomat 19.11.1995.

⁴⁵³ Pohjolan Sanomat 14.4.1994.

⁴⁵⁴ Pohjolan Sanomat 30.4.1995.

⁴⁵⁵ Kaleva 3.10.1994.

⁴⁵⁶ Kaleva 2.10.1994.

⁴⁵⁷ Kaleva 27.4.1995.

⁴⁵⁸ Martikainen 2005, 247.

⁴⁵⁹ Keskisuomalainen 2.10.1994.

50-vuotismerkkipäivänä⁴⁶⁰, ja seuraavana päivänä veteraanijuhlien uutisoinnin yhteydessä Lapissa sotineet kertovat muisteluitaan⁴⁶¹. Helsingin Sanomissa mainostetaan syksyllä ainoastaan radio-ohjelmaa, jossa painotetaan suomalaisten ja saksalaisten keskinäistä sovinnollisuutta sekä laitetaan sota Neuvostoliiton syyksi.⁴⁶² Keväällä taas julkaistiin mielipidekirjoitus, jonka laatija väittää Suomen olleen Lapin sodan voittaja.⁴⁶³ Koko tutkimusvälin ainoassa Hufvudstadsbladetin artikkelissa sodan päättymispäivä mainitaan Suomen ”voitonpäivänä”, tosin tässäkin tapauksessa itse Lapin sotaan viitataan melko lyhyesti⁴⁶⁴ Eräässä Suomen Kuvalehden laajoista artikkelikokonaisuuksista taas käsitellään poliittista tilannetta etenkin sodan alkupäivinä Neuvostoliiton epäillessä valesotaa ja saksalaisten ihmetellessä suomalaisten rauhantekoa itänaapurin kanssa.⁴⁶⁵

4 Johtopäätökset

4.1 Erot ja yhtäläisyydet eri lehtien välillä

On luonnollista, että Lapin suurissa sanomalehdissä Lapin Kansassa ja Pohjolan Sanomissa Lapin sota on käsitelty runsaasti, sillä sen kauhut olivat todellisuutta näiden lehtien ilmestymisalueilla. Eteläsuomalainen Helsingin Sanomat sijoittuu kuitenkin käsittelyn numerokohtaisessa määrässä lappilaislehtien väliin kakkostilalle, vaikka se alkoi 1960-luvun lopulta lähtien keskittyä oman alueensa tapahtumiin valtakunnallisen otteen sijaan⁴⁶⁶. Neljäs runsaasti aihetta käsitellyt lehti on Kaleva, jonka pääsääntöinen ilmestymisalue Oulun lääni kärsi sekin osansa sodasta. Kyseisen lehden jälkeen on huomattavissa selkeä ero neljään jäljelle jäävään verrokkiin. Käsittelyn niukkuuden ääripäänä on Hufvudstadsbladet, jossa Lapin sota nousee esille yhden ainoan kerran. Koillis-Lappi kuuluu

⁴⁶⁰ Keski-suomalainen 27.4.1995.

⁴⁶¹ Keski-suomalainen 28.4.1995.

⁴⁶² Helsingin Sanomat 24.9.1994.

⁴⁶³ Helsingin Sanomat 19.4.1995.

⁴⁶⁴ Hufvudstadsbladet 27.4.1995.

⁴⁶⁵ Suomen Kuvalehti 1.9.1994, 35–41.

⁴⁶⁶ Salminen 1988, 154.

sotaa harvakseltaan huomioineiden lehtien ryhmään lappilaisuudestaan huolimatta, tosin kyseessä on ainoastaan kaksi kertaa viikossa ilmestynyt paikallislehti⁴⁶⁷.

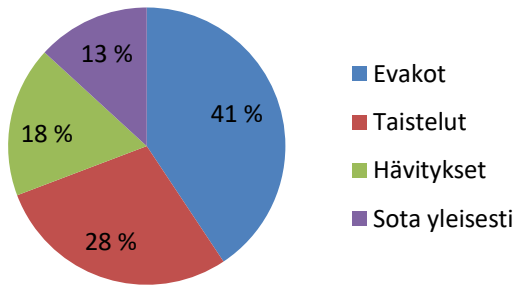
Eri ehtiä temaattisesti vertaillen (kuvaajat 7–14) voi havaita, että Lapin lehdissä evakkoteemaan on keskitytty suhteellisesti useammassa numerossa kuin muissa julkaisuissa. Tämä pätee etenkin Koillis-Lapin kohdalla, ja siinä evakot ja hävitykset ovat ylipäänsä ainoat käsitellyt teemat. Sodan kulkua selvittänyt tutkimuskirjallisuuskaan ei mainitse juuri mitään Itä-Lapin taisteluista, mistä voi päätellä niiden olleen varsin vähäiset. Evakkoaiheen runsas julkituominen lappilaisissa lehdissä suhteessa muihin ei ole tavatonta, onhan teema evakkomatkoineen kiinnostava nimenomaan paikallisesta ja henkilökohtaisesta näkökulmasta. Tällainen mikrohistoriallinen näkökulma ei välttämättä aukene alueilla, joilla evakuointia ei ole koettu.

Yhden Lapin sotaa käsitelleen artikkelin julkaissut Hufvudstadsbladet ei ole tämän tyyliässä jaottelussa vertailukelpoinen. Tämän helsinkiläislehden linja onkin ollut keskittyä oman alueensa asioihin⁴⁶⁸, minkä lisäksi Lapissa ei juuri asu ruotsinkielistä väestöä. Kolmessa numerossa sotaa käsittelevä Suomen Kuvalehtikin on vertailukelpoisuudessa kyseenalainen, joskin siinä nousevat esille kaikki neljä teemaa. Taisteluiden korkea osuus on havaittavissa lehdissä, joissa sotaa on käsitelty järjestelmällisesti takaumissa. Nämä ovat Pohjolan Sanomat, Kaleva ja Helsingin Sanomat, jossa niitä oli 1990-luvulla peräti 53 kappaletta. Taisteluiden päivämäärät ovat jääneet tarkasti muistiin, joten niitä on helppo käsitellä tällaisella mekaanisella tavalla. Esimerkiksi Pohjolan Sanomissa taisteluiden osuus sodan käsittelystä olisi ilman näitä takaumia pienempi kuin Lapin Kansassa. Mikäli kyseinen julkaisutyyppi jätetään pois laskuista, on Helsingin Sanomissa sotaa käsitelleiden numeroiden lukumäärä samaa luokkaa kuin Keski-suomalaisessa eli kaukana pohjoissuomalaisista sanomalehdistä.

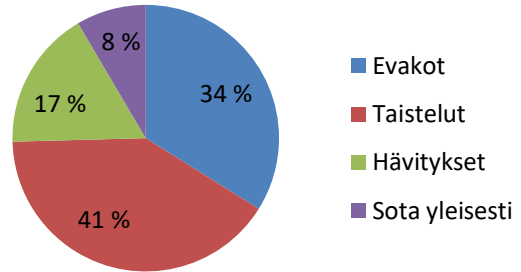
⁴⁶⁷ Rautio 1990, 230.

⁴⁶⁸ Landgren 1988, 300.

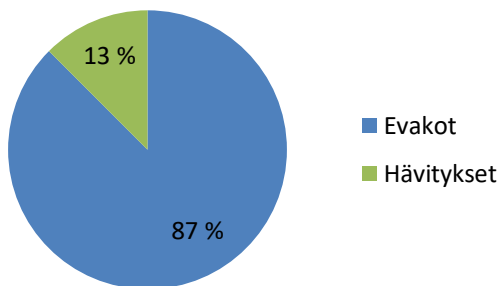
**Kuvaaja 7:
Lapin sodan eri teemojen
osuus Lapin Kansassa**

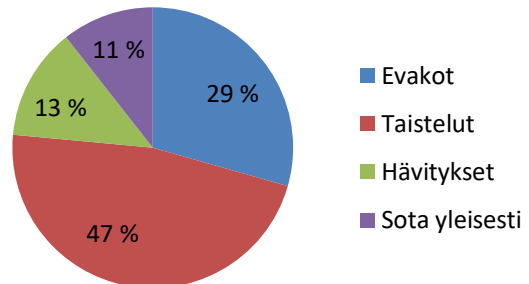
**Kuvaaja 8:
Lapin sodan eri teemojen
osuus Pohjolan
Sanomissa**

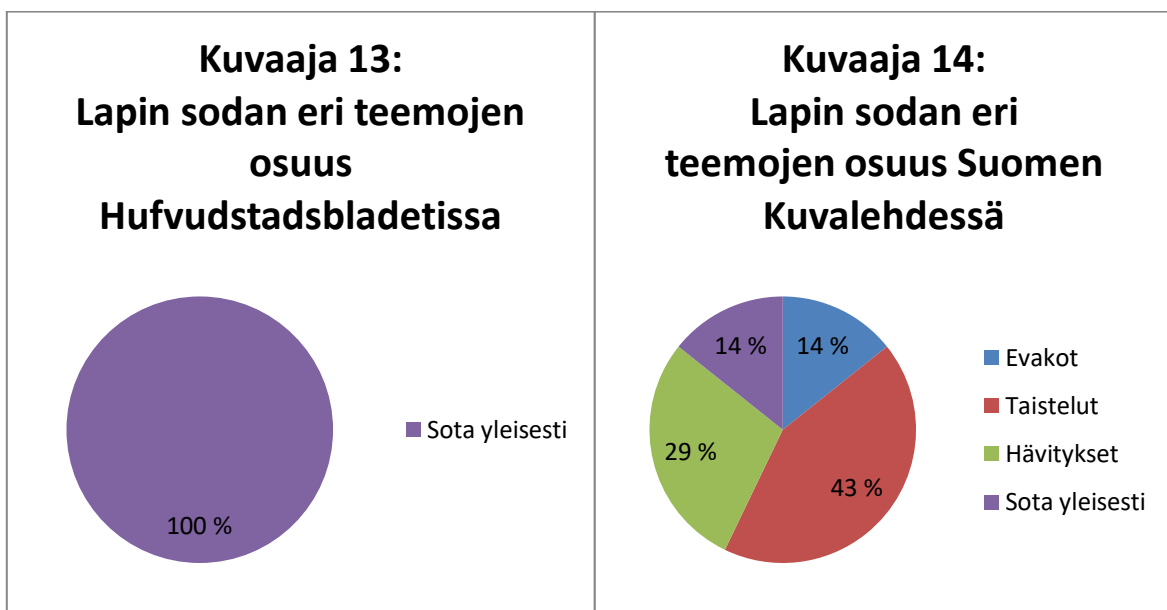
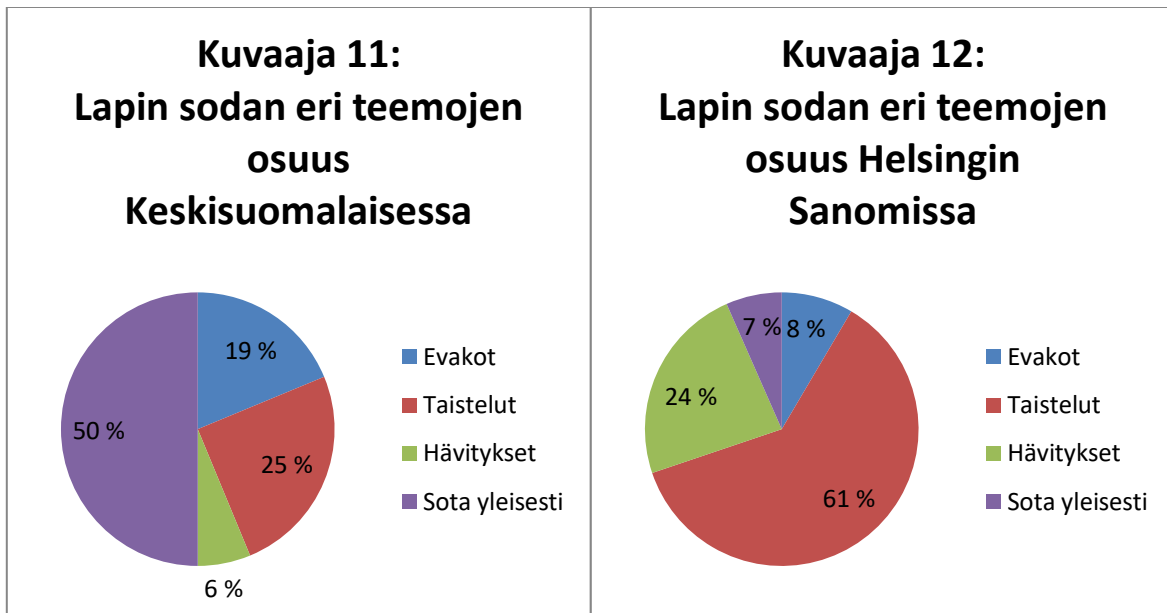

**Kuvaaja 9:
Lapin sodan eri
teemojen osuus Koillis-
Lapissa**

**Kuvaaja 10:
Lapin sodan eri teemojen
osuus Kalevassa**

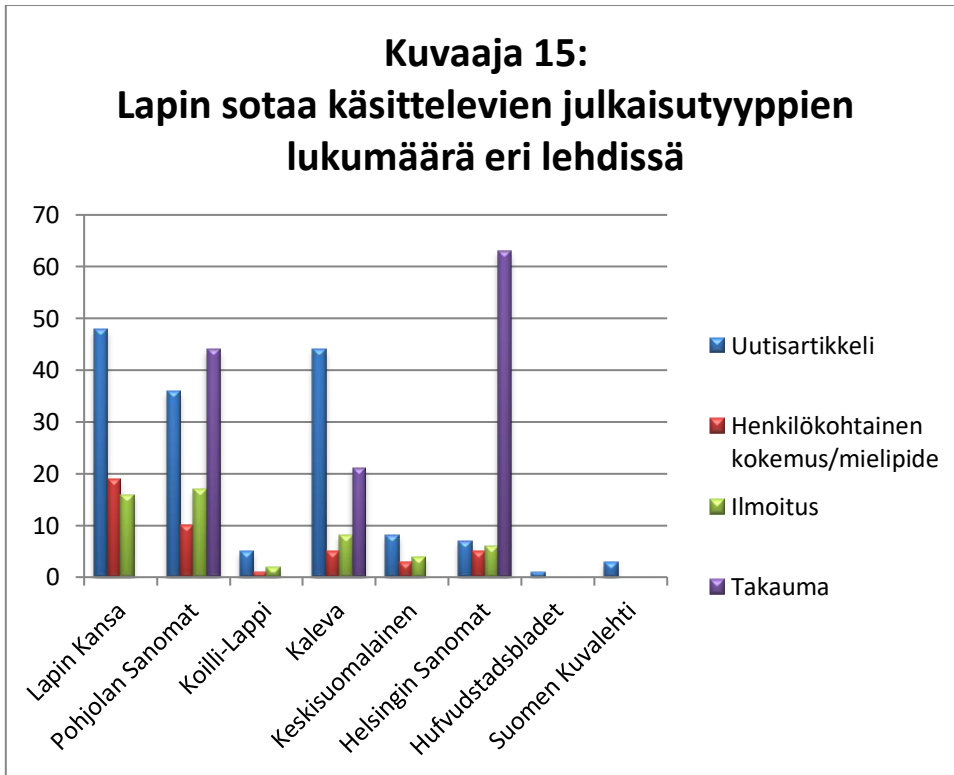

Artikkelityyppinä tarkasteltaessa (kuvaaja 15) esiin nousee se, että perinteisten uutisartikkeleiden osuus on suurin kaikissa muissa lehdissä paitsi Pohjolan Sanomissa ja Helsingin Sanomissa, joissa julkaistiin runsaasti takaumia. Jälkimmäisessä niiden osuus kohosi lähelle neljää viidesosaa 1990-luvulla tiheään tahtiin julkaistujen ”50 vuotta sitten” -sarjan osien ansiosta. Näissä kahdessa poikkeuksessa artikkeleiden osuus oli toiseksi suurin. Kalevassakin julkaistiin takaumia, mutta niiden osuus jäi huomattavasti uutisartikkeleita

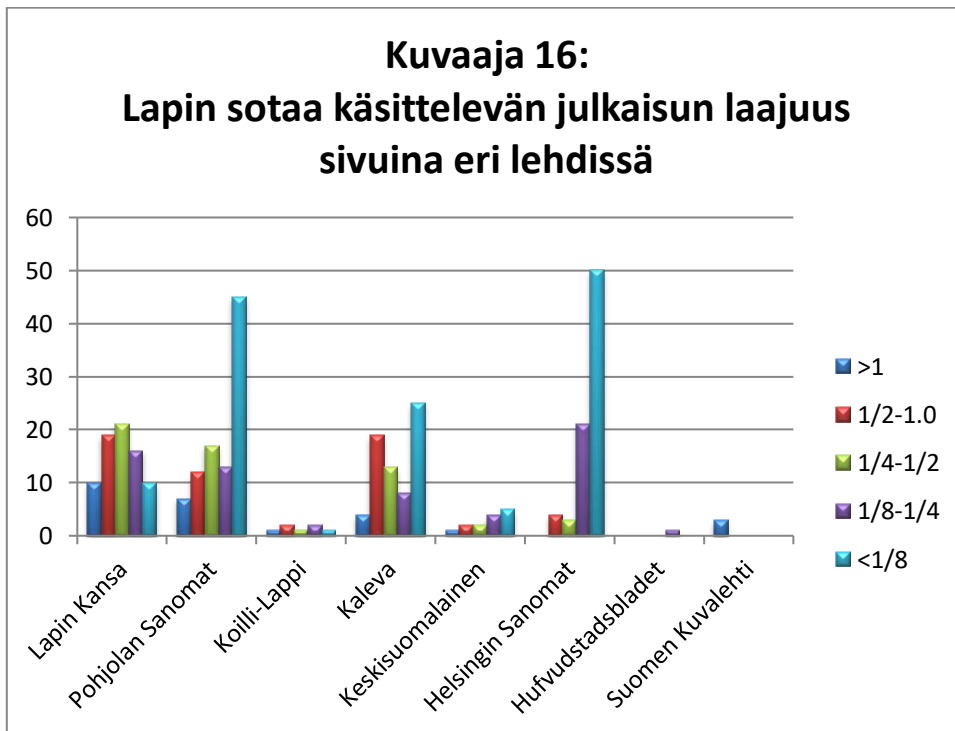
pienemmäksi. Hyvin vähäisessä määrin Lapin sotaa käsitelleissä Hufvudstadsbladetissa ja Suomen Kuvalehdessä kaikki uutisointi on tällaista artikkelimuotoista.

Julkaisutyyppit henkilökohtainen kokemus/mielipide sekä ilmoitus ovat kaikissa lehdissä esiintymisosuudeltaan uutisartikkeleita vähäisempiä, ja kuten yllä on mainittu kahdessa niitä ei ilmestynyt ollenkaan. Ainoastaan Lapin Kansassa henkilökohtainen osuus nousee määrässä ilmoitusten edelle sen ollessa samalla ainoa lehti, jossa ensin mainittua artikkelityyppiä esiintyy yli viidenneksessä numeroista. Olihan Lapin Kansan levikkialueella moneen muuhun lehteen verrattuna runsaasti ihmisiä, joilla riitti kokemuksia sota-ajasta ja jotka sitten jakoivat niitä lukijoille. Ilmoitusten kohdalla tämä 20 % raja ylittyy Koillis-Lapissa sekä Keski-suomalaisessa. Helsingin Sanomien takaumavaltaisuutta kuvastaa se, että mikään muu luokka ei saavuttanut edes kymmenen prosentin osuutta. Pohjolan Sanomissa uutisartikkeleiden osuus on sentään 34 %, kun taas muissa kuin kahdessa viimeksi mainitussa se nousee yli puoleen kaikesta uutisoinnista.

Tutkittaessa uutisoinnin sivumääräistä laajuutta (kuvaaja 16) kussakin numerossa, jossa Lapin sotaa on käsitelty, tulee havaittua takaumien julkaisun sekä pienten julkaisukokojen välinen riippuvuussuhde painottuen erityisesti Helsingin Sanomiin. Takaumat lukeutuvatkin hyvin suurilta osin pienimpään sivumääräiseen luokkaan. Toki Keski-suomalaisessa kooltaan niukimpien uutisten osuus pääsee tarkalleen Kalevan tasolle, mutta oululaislehti ei julkaisutkaan takaumia kuin reilun neljäsosan uutisoinnistaan. Lisäksi Keski-suomalaisessa Lapin sotaa käsitellään koko tutkimusajavälillä ainoastaan kolmessatoista eri numerossa, joten vertailukelpoisuus ei tässä suhteessa ole parasta.

Kattavat yli sivun laajuiset käsittelyt painottuivat pohjoissuomalaisiin lehtiin eli alueelle, jossa sodan voi kuvitella kiinnostavan eniten. Poikkeuksia tähän ovat yksi Keski-suomalaisen numero sekä Suomen Kuvalehden kaikki kolme aikakauslehdelle tyypillisesti monisivuista artikkelikonaisuutta. Vaikka Helsingin Sanomat julkaisi kokonaisuudessaan toiseksi eniten Lapin sotaa käsitelleitä numeroita, ei yhdessäkään näistä aihetta käsitellä yli sivun laajuisesti.

4.2 Erot ja yhtäläisyydet eri aikakausien välillä

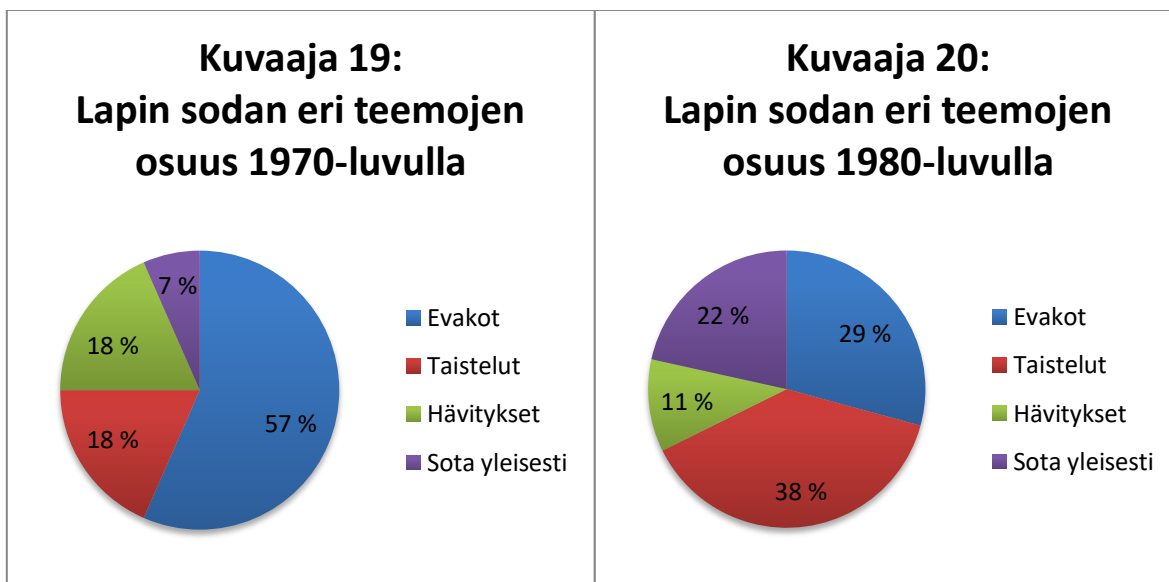
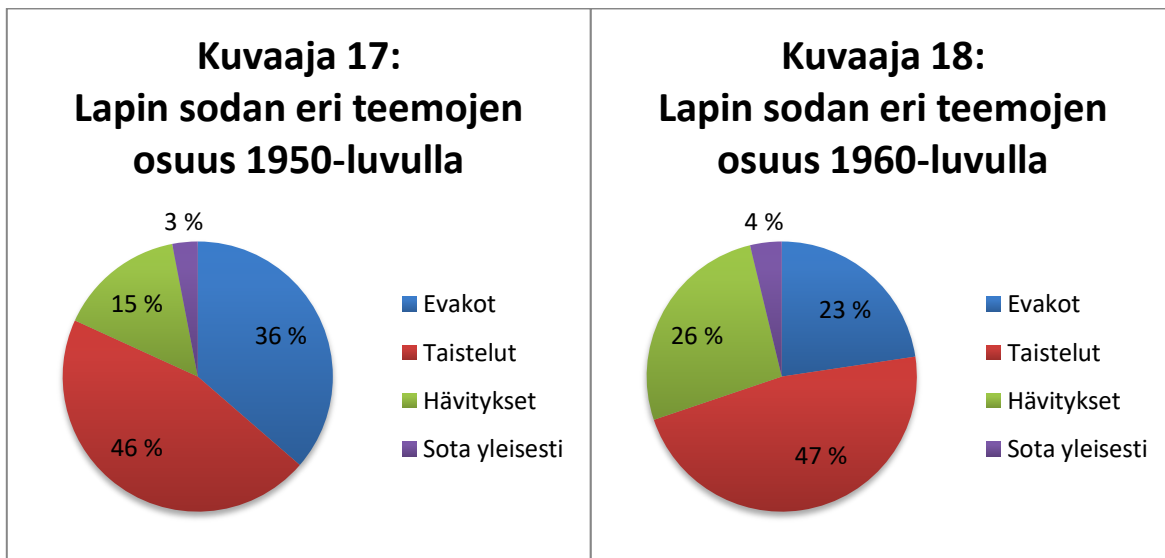
On havaittavissa selkeä kehitys, jossa Lapin sodan käsittely keskimäärin yleistyy siirryttäessä lähemmäksi nykyaikaa. Lehtien sivumäärät ovat kasvaneet tutkimuksen aikavälillä huomattavasti⁴⁶⁹, millä on oma vaikutuksensa. Merkittävimmät poikkeukset julkaisumäärien kehitykseen ovat 1950- ja 1960- lukujen Pohjolan Sanomat sekä 1970-luvun Kaleva. Näissä kaikissa esiintyy takaumia, joita julkaistiin tyyppillisesti merkittävä määrä silloin kun niitä on. Keski-suomalaisessa Lapin sota huomioidaan useimmin 1980-luvulla, kun taas tässä kappaleessa vielä sanomatta jääneissä lehdissä uutisointia esiintyy eniten 1990-luvulla. Näin on etenkin takaumien täyttämässä Helsingin Sanomissa. Hufvudstadsbladetissa ja Suomen Kuvalehdessä kyseinen vuosikymmen on ainoa, jossa sota ylipäänsä huomioidaan. Muita merkittäviä aukkoja Lapin sodan käsittelyssä on ainoastaan Keski-suomalaisen 1950-luku, sillä Koillis-Lappiahan ei vielä tällä tarkasteluvälillä ollut olemassakaan.

Tehdessä temaattista erittelyä eri vuosikymmenten välillä (kuvaajat 17–21) voi havaita, kuinka evakkoteemaa käsitellään tutkimuksen kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä ainoastaan Lapin lehdissä lukuun ottamatta yhtä Kalevan 1960-luvun numeroa. Taistelut nostetaan 1950-luvulla esille ainoastaan Pohjolan Sanomissa, ja keskimäärin niidenkin uutisointi lisääntyy siirryttäessä vuosikymmeniä eteenpäin. Hävityksissä ei tällaista kehitystä ole havaittavissa lukuun ottamatta 1990-luvun Helsingin Sanomia. Kummassakin Lapin suuressa sanomalehdessä aihepiiriä käsitellään eniten 1960-luvulla, Kalevassa vuosikymmentä myöhemmin.

Sota yleisesti -luokkaan liittyviä juttuja ei alkuvuosikymmeninä juurikaan ilmestynyt. Lapin Kansa ottaa teeman ensimmäisen kerran esille yhdessä numerossaan 1970-luvulla ja Pohjolan Sanomat vasta 1980-luvulla, tosin 1990-luvulla tätä aihepiiriä käsitellään suhteellisen runsaasti. Muissakin lehdissä on olemassa samankaltainen suuntaus, vaikkei se näy yhtä selkeästi. Kyseiseen luokkaanhan kuuluu sotaan liittyvä politiikka, ja Suomi sai lisää

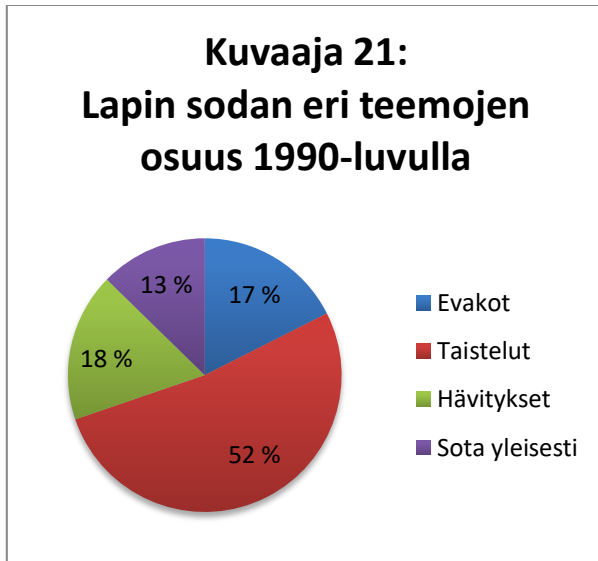
⁴⁶⁹ Löyttyniemi 1988, 321.

poliittista liikkumavaraa juuri 1990-luvun alussa Neuvostoliiton hajottua.⁴⁷⁰ Ero on suuri verrattuna esimerkiksi 1970-lukuun, jolloin lehtien piti harkita tarkkaan miten itänaapuri niiden kirjoitteluun reagoi.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ Forsberg & Vaahtoranta 1993, 9–10.

⁴⁷¹ Kallio 1992, 293.

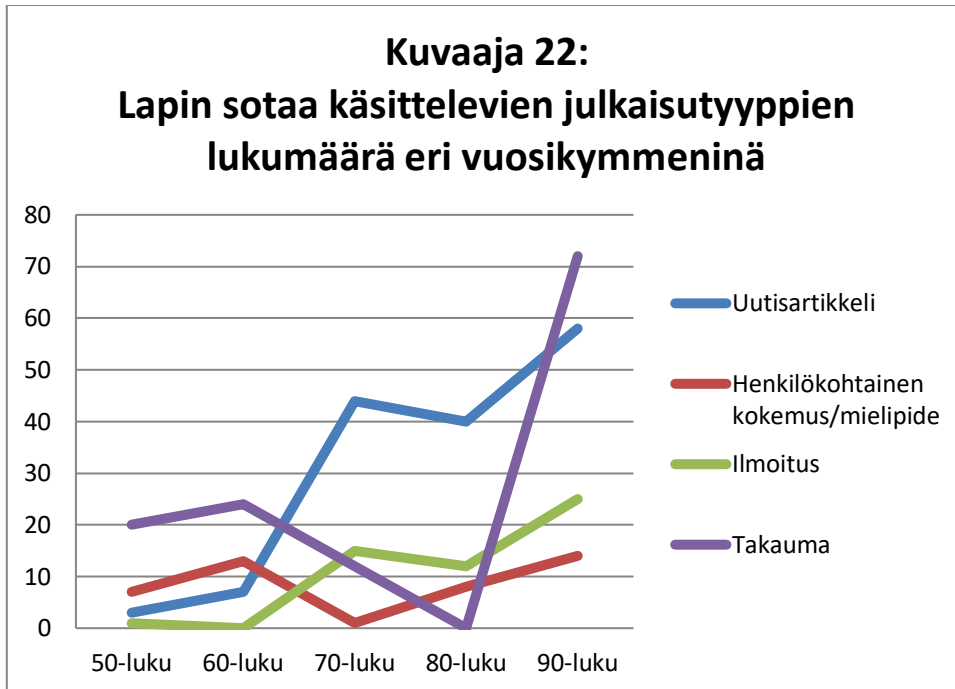

Julkaisutyyppien osalta (kuvaaja 22) perinteinen uutisartikkeli on Helsingin Sanomia lukuun ottamatta suosituin 1970-luvulta lähtien. Tätä ennen yleisin tyyppi on Pohjolan Sanomista johtuen takaumat, lisäksi kummassakin Lapin valtalehdessä henkilökohtaisen kokemuksen/mielipiteen lukumäärä ylittää kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä uutisartikkelien lukemat. Sodan henkilökohtaisen käsittelyn suhteellinen osuus vähenee vuosikymmenten kuluessa, muttei missään vaiheessa lakkaa täysin.

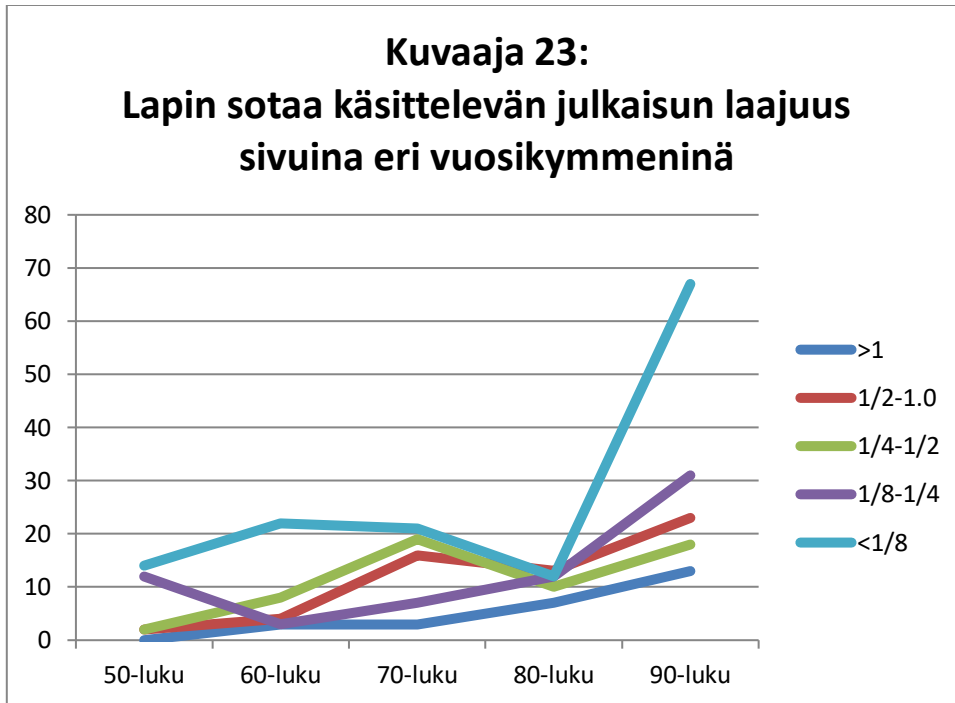
Ilmoitusluontoinen uutisointi näkyy käytännössä vasta 1970-luvulta lähtien, vaikka jo 1950-luvun Helsingin Sanomissa on yksi tällainen julkaisu. Kyseiseen luokkaan on luettu mukaan viittaukset sodan käsittelystä mediassa, mikä muuttui paljon 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla: esimerkiksi varhaisimman tarkasteluvälin aikaan Suomessa ei oltu nähty ainuttakaan televisiolähetystä.⁴⁷² Vielä vuonna 1984 televisiotarjontaa oli ainoastaan 14,7 tuntia vuorokaudessa, kun vuonna 1996 lukema oli jo 38,2.⁴⁷³ Tästä huolimatta ilmoitusten esiintymisen suhteen ei viimeisen kolmen vuosikymmenen välillä ole nähtävissä huomattavia eroja. Takaumia on puolestaan yleensä runsaasti silloin kun niitä jossain lehdessä sattui ilmestymään.

⁴⁷² Kortti & Salmi 2007, 13.

⁴⁷³ Aslama, Hellman, Lehtinen & Sauri 2007, 61.

Artikkeleiden sivumääräisiä kokoja tarkastellessa (kuvaaja 23) ei ole havaittavissa muita merkittäviä säännönmukaisuuksia kuin se, että pienimmän eli alle kahdeksasosisivun kokoisten uutisten osuus kasvaa huomattavasti takaumia julkaistaessa. Mikäli nämä tapaukset jätetään huomioimatta, on nähtävissä hienoinen nouseva kehitys sivumäärien kohdalla. Lapin sodan uutisointi on sanomalehtien osalta keskimääräistä laaja-alaisempaa etenkin 1980-luvun Kalevassa, mikä selittyy Jukka Nevakiven kymmenosaisella sodasta kertovalla sarjalla. Sama on havaittavissa 1990-luvun Lapin Kansassa, ja samassa lehdessä puolestaan 1950-luvun jutut ovat palstatilaltaan varsin suppeita.

Tutkittaessa Lapin sodan käsittelyä eri vuoden- ja kuukaudenaikoina (kuvaaja 24) voi havaita nousevan kehityksen syyskuun alkupuolelta kohti lokakuun alun huippua, jolloin tapahtui muun muassa omaksi teoksekseen asti päätynyt Tornion maihinnousu⁴⁷⁴. Tämän jälkeen määrä lähtee melko tasaiseen laskuun kohti marraskuun loppua. Tosin pudotusta lokakuun alusta saman kuukauden puoleenväliin on peräti yli kolmannes, vaikka kuuluisa Rovaniemen palo tapahtui nimenomaan kuun puolivälissä⁴⁷⁵.

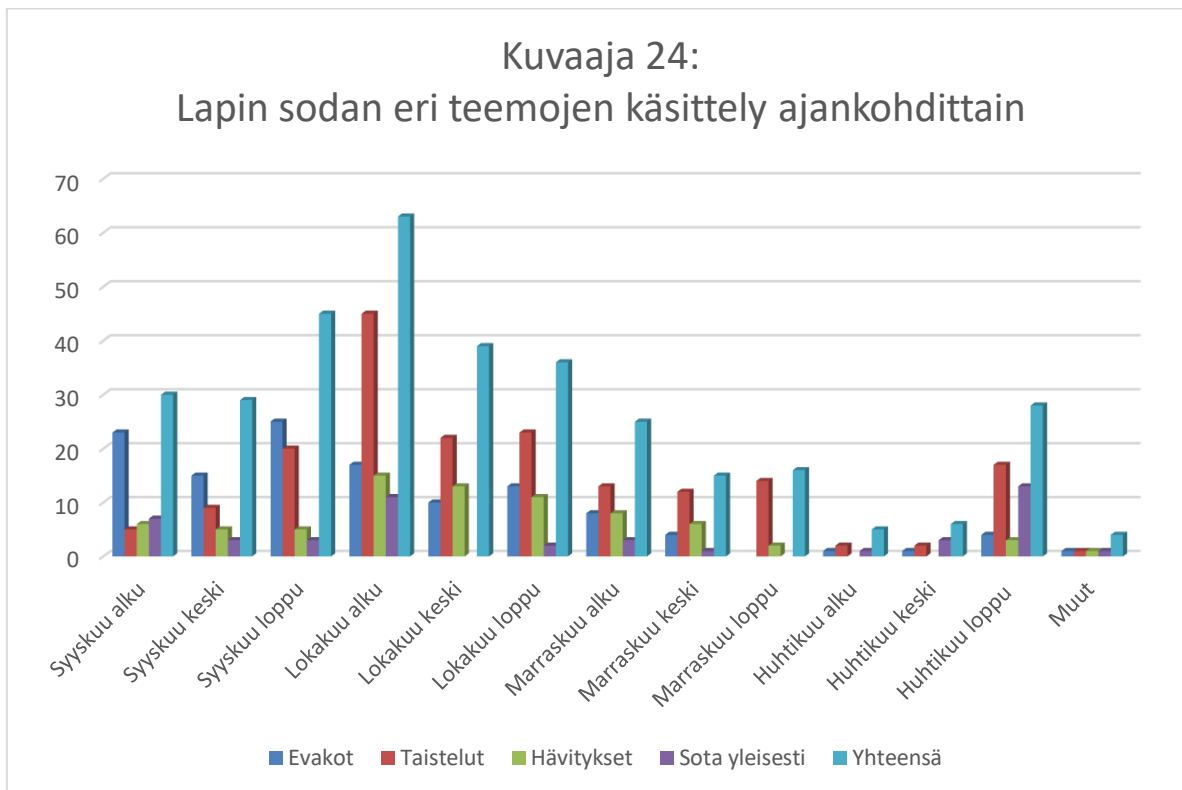
Huhtikuu on aiheen osalta hiljainen lukuun ottamatta kuun loppuvaihetta, joka on Keski-suomalaisessa aiheen osalta kaikkein vilkkain. Sodan päättymispäivä, mikä on mieluisa ajankohta muisteltavaksi, sisältyykin juuri tuohon ajanjaksoon.⁴⁷⁶ Ryhmä *Muut* eli Lapin valta-lehdissä ilmestynyt sotaa koskeva uutisointi Puolustusvoimain lippujuhlan päivänä tai päivänä, jolloin Lapissa perustettiin uusi varuskunta sekä näiden jälkeisinä päivinä jää neljään eri uutiseen. Neljästä sotaa eniten käsitelleistä lehdistä Lapin Kansa, Pohjolan Sanomat sekä Kaleva seuraavat yleistä kehitystä uutisoiden sodasta eniten lokakuun alussa,

⁴⁷⁴ Ahto 1980, 150.

⁴⁷⁵ Kulju 2013, 268–269.

⁴⁷⁶ Kulju 2013, 341.

Helsingin Sanomissa vastaava ajankohta on lokakuun loppu. Näistä lehdistä Lapin Kansa sivuuttaa sodan kokonaan huhtikuun alku- ja keskivaiheessa, muissa Lapin sota näkyy jokaisella ajanjaksolla vähintään kerran.

4.3 Luokkien välisistä suhteista

Vertailtaessa sodan eri teemojen sekä artikkelityyppien ilmestymistä keskenään tulee havaittua, että sotaa yleisesti käsitellessä lehtien numeroissa perinteisten uutisartikkelien osuus on lähes 60 % ja evakoidenkin kohdalla tasan puolet. Hävityksien ja taisteluiden kohdalla tämä lukema jää puolestaan noin kolmasosaan. Vielä huomattavampi ero näkyy takaumien kohdalla, sillä niitä esiintyy taisteluita kuvanneista lehdistä tasan puolessa ja hävityksistä kertoneistakin yli 40 prosentissa. Evakoissa osuus on viidennes ja sodan yleisessä luokassa ainoastaan kolme prosenttia. Ilmoitusten osalta teemojen järjestys on päinvastainen, kun taas henkilökohtaisen muistelun osalta suuria eroja ei ole havaittavissa

lukemien vaihdellessa kahdeksan ja neljäntoista prosenttiyksikön välillä kaikkien neljän teeman osalta.

Tarkastellessa sitä, miten Lapin sodan eri teemojen käsittely lehdissä vaikuttaa käsittelyn laajuuteen, on havaittavissa selkeitä eroavaisuuksia. Laajinta yli sivun kattanutta käsittelyä esiintyy eniten lehdissä, joissa huomioidaan hävitykset tai sodan yleinen teema, jonka osuus on suurin myös sivun ja puolen sivun välisessä laajuusluokassa. Evakoita käsitelleistä numeroista sivumäärältään laajinta uutisointityyppiä on havaittavissa suhteellisesti vähiten. Kyseistä teemaa sivunneet lehdet edustavat julkaisun laajuudessa keskitietä, sillä kaikkein pienintä alle kahdeksasosasisivun kokoista uutisointia esiintyy niissä sodan yleistä teemaa käsitelleiden numerojen ohella suhteellisesti vähiten. Erityisesti taisteluista käsitelleissä lehdissä keskikokoisen uutisoinnin määrä jää vähiin pienimmän luokan osuuden ollessa peräti 48 %.

Uutisointityyppien sivumääräisiä laajuuksia mitattaessa takaumat nousevat esiin siinä, että kyseistä julkaisutyyppiä käsitelleissä lehdissä lähes kolmessa neljäsosassa sodan käsittely on alle kahdeksasosasisivun laajuista eikä yhdessäkään yli sivun mittaista minkä lisäksi yli neljäsosasisivun suuruistakin vain neljässä prosentissa. Koska taisteluista kerrotaan takaumissa runsaasti, selittää tämä lisäksi kyseisen teeman suppean tarkastelun suuren osuuden lehdissä. Käsittely on ilmoituksia julkaisseissa numeroissakin tyypillisesti melko lyhyttä: kokoluokkien osuus kasvaa poikkeuksetta laajoista suppeampiin mentäessä ollen suurimpien juttujen kohdalla 6 % ja pienempien osalta 43 %.

Uutisartikkeleita ja henkilökohtaisia kokemuksia/mielipiteitä käsitelleissä lehdissä tilastot näyttävät hyvin erilaisilta sivumäärältään pienimmän luokan jäädessä kummassakin kymmenen prosentin tuntumaan. Ensin mainittua artikkelityyppiä julkaisseissa numeroissa peräti puolessa Lapin sota saa vähintään puoli sivua palstatilaa, ja yhden neljäsosan rajapyykki ylittyy yli kolmessa neljäsosassa lehdistä. Henkilökohtaisen käsittelyn osalta laaja kuva on samankaltainen, mutta pienemmät luokat painottuvat enemmän suurempien kustannuksella yhden neljäsosan ja puolen sivun välisen uutisoinnin osuuden ollessa peräti 55 %.

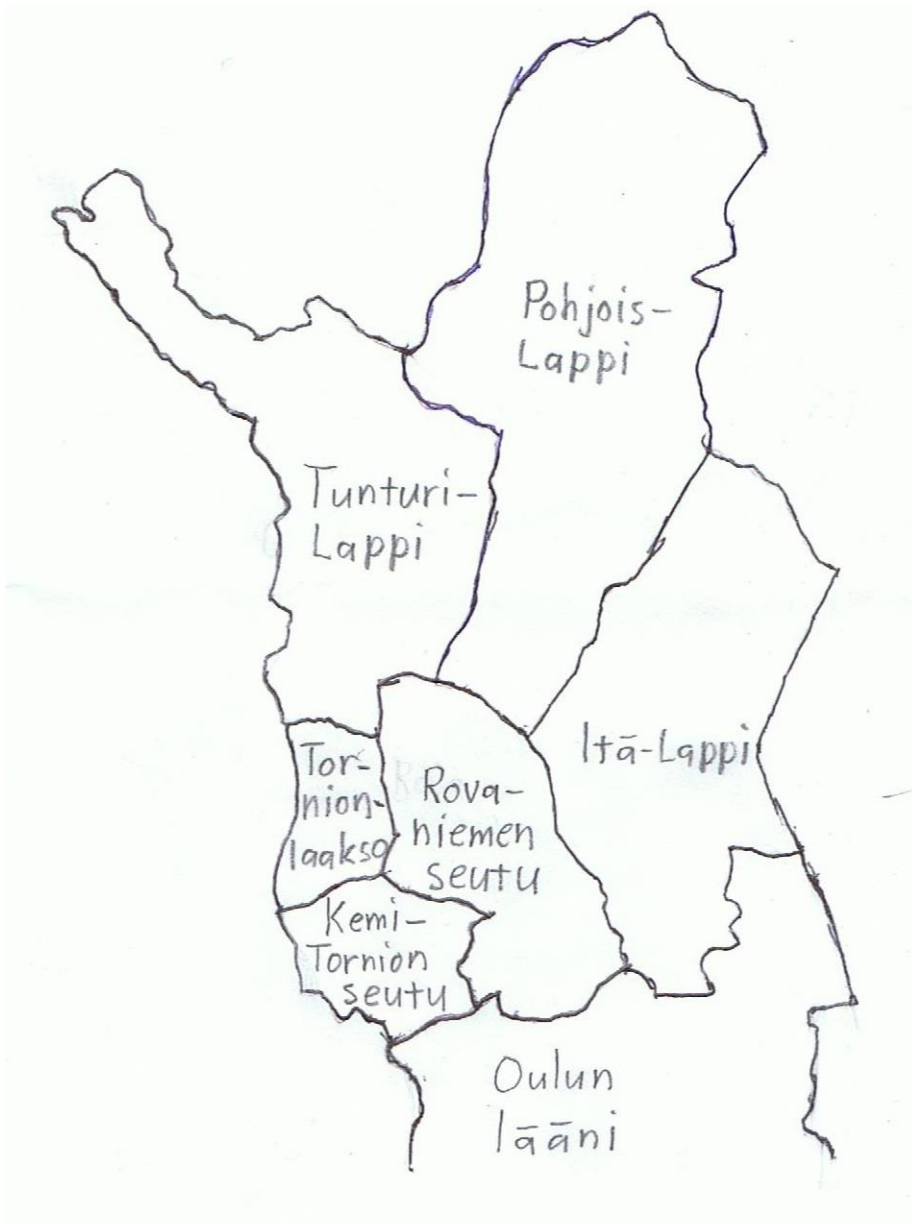
Yllä olevan kaltaista vertailua tehtäessä tulee ottaa huomioon, että samassa lehdessä esiintyy toisinaan useita sodan eri teemoja joko samassa artikkelissa, juttukokonaisuudessa tai täysin erillään toisistaan. Sama pätee julkaisutyypin kohdallakin, eikä yhteyksien taulukointi ota erikseen huomioon sitä, onko samassa lehdessä käsitelty useampaa eri tilastointiluokkaa. Lehdissä, joissa näin on tapahtunut, tulee tilastointiin mukaan toiseenkin luokkaan kuuluneet jutut. Selvitys on siis nimenomaan lehtikohtainen aineiston ollessa kuitenkin tarpeeksi laaja merkittävimpien linjojen selvittämiseen.

4.4 Alueellinen näkökulma

Olen eritellyt aineistoani alueellisestikin. Lapin maakunta on jaettu seutukuntien mukaan⁴⁷⁷: *Rovaniemen seutuun* kuuluvat Ranua ja Rovaniemi, *Kemi-Tornion seutuun* Kemi, Keminmaa, Simo, Tervola ja Tornio, *Tornionlaaksoon* Pello ja Ylitornio, *Itä-Lappiin* Kemijärvi, Pelkosenniemi, Posio, Salla ja Savukoski, *Pohjois-Lappiin* Inari, Sodankylä sekä Utsjoki ja *Tunturi-Lappiin* Enontekiö, Kittilä, Kolari ja Muonio. Omina luokkina ovat lisäksi sotien jälkeen menetetyt *Petsamo* Lapista ja *Suursaari* Suomenlahdelta sekä nykyiset Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun maakunnat käsittävä entinen *Oulun lääni*.

⁴⁷⁷ <http://www.lappi.fi/lappi/seutukunnat>

Kartta 1: Lapin seutukunnat ja Oulun lääni

Evakoiden kohdalla alueen määrää jutuissa mainittujen evakoiden kotipaikkakunta, tämän vuoksi esimerkiksi Ruotsi ei näy tilastoissa. Taisteluiden ja hävitysten osalta paikka on luonnollisesti se, missä kyseiset asiat tapahtuivat. Sodan yleinen teema ei ole mukana alueellisessa erittelyssä, sillä siihen liittyvät julkaisut eivät ole samalla tavalla alueellisesti latautuneita kuin kolmen muun aiheen kohdalla. Lisäksi ne jutut, joissa ei ole viittausta maantieteelliseen sijaintiin tai tällainen liittyy vain Lappiin yleisesti, eivät ole mukana

tilastoinnissa. Saman artikkelin maininnat eri alueilla tapahtuneista asioista ovat kaikki erikseen mukana, mikäli ne liittyvät aiheeseen selkeästi jaoteltuina. Takaumatkin on jätetty kokonaan pois tästä tarkastelusta, sillä tarkoituksena on selvittää, minkä alueiden tapahtumia lehdet halusivat itse kulloinkin nostaa esille. Takaumien kohdallahan asian ratkaisee se, miten ja minkä alueen tapahtumia lehti on sodan aikana eli ennen varsinaista tutkimusaikaväliä uutisoinut. Lisäksi niiden ilmestyminen vaikuttaa melko sattumanvaraiselta.

Alueellisen käsittelyn osalta (kuvaaja 25) Koillis-Lappi erottautuu siinä, että se tarkastelee ainoastaan Itä-Lapin asioita. Tämä on luonnollista, sillä onhan kyseessä tämän alueen paikallislehti jonka levikkialueeseen ei Posiokaan kuulu⁴⁷⁸. Keskisuomalaisessa on edustettuna kolme eri aluetta, loppuissa vähintään kuusi ja Kalevassa kaikki yhdeksän. Hufvudstadsbladet ei nosta ainoassakaan artikkelissa esiin tiettyä paikallista näkökulmaa.

Kaikki kolme aihepiiriä huomioiden eniten käsittelyä saa Rovaniemen seutu lähes neljänneksen osuudellaan Kemi-Tornion seudun yltäessä viidennekseen. Itä-Lappi, Pohjois-Lappi sekä Tunturi-Lappi muodostavat oman luokkansa 13–14 % siivuillaan, kun taas jäljelle jäävät alueet saavat enimmillään kuuden prosentin osuuden. Alueet ovat siis jakaantuneet käsittelyn määrässä kolmeen toisistaan erottuvaan luokkaan. Lapin seutukuntien osalta käsittelyn määrä on vahvasti kytköksissä niiden asukaslukuun vuoden 2011 lopussa.⁴⁷⁹

Rovaniemen seutu on Lapin Kansassa luonnollisesti vahvimmin edustettuna noin kolmanneksen osuudellaan alueen päästessä Keskisuomalaisessakin samankaltaisiin lukemiin. Tässä tapauksessa pienin osuus on Helsingin Sanomien 14 %, joten Rovaniemen seutu esiintyy vahvasti suurimmassa osassa lehdistä. Kemi-Tornion seutu saa puolestaan Pohjolan Sanomissa kaikista alueista eniten huomiota, vaikkei sekään pääse edes kolmenkymmenen prosentin osuuteen. Keskisuomalaisessa tämä Tornion mairinnousun ja Kemin taisteluiden näyttämö vie peräti puolet kaikkien alueiden huomiosta, mutta esimerkiksi Lapin Kansassa se tekee näin ainoastaan 14 % kerroista. Lappilaisissa

⁴⁷⁸ Rautio 1990, 233.

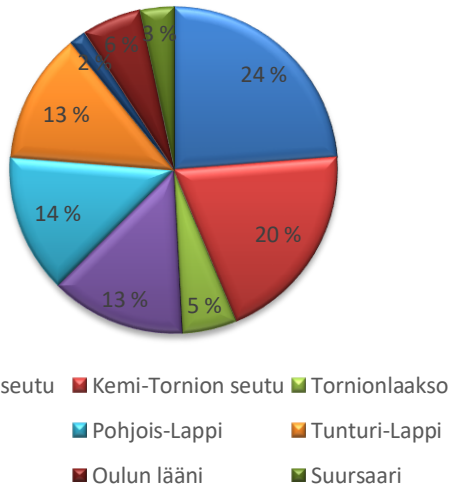
⁴⁷⁹ <http://www.lappi.fi/lappi/seutukunnat>

sanomalehdissä julkaisun kotipaikkakuntien tapahtumien käsittely nousee siis korostetusti esille Rovaniemen seudun osuuden jäädessä Pohjolan Sanomissa neljääntoista prosenttiin.

Tornionlaakso jää pienenä alueena vähäiselle huomiollekin: aluetta käsitellään vain Lapin Kansassa, Pohjolan Sanomissa ja Kalevassa, näissä kaikissa suunnilleen viiden prosentin verran. Itä-Lappi nostetaan esiin ainoastaan pohjoisen sanomalehdissä: sen tapahtumia käsitellään Koillis-Lapin sataprocenttisen kattavuuden lisäksi Pohjolan Sanomissa 17 %, Lapin Kansassa 12 % ja Kalevassa 7 %. Pohjois-Lappi esiintyy neljässä eri lehdessä kymmenen ja kahdenkymmenen prosentin välisellä osuudella määrän jäädessä Kalevassa kuuteen prosenttiin. Luoteinen Tunturi-Lappi puolestaan näkyy sekä Helsingin Sanomissa ja Suomen Kuvalehdessä noin neljänneksen määrällä kaikesta alueellisesta käsittelystä, kun taas Lapin valtalehdissä sekä Kalevassa sen osuus jää noin kymmeneen prosenttiin.

Sotien jälkeen luovutetun Petsamon alueen käsittely on vähäistä: sitä näkyy ainoastaan Lapin Kansassa ja Kalevassa kahden prosentin verran. Oulun läänin osuus nousee odotetusti suurimmaksi alueen omassa lehdessä Kalevassa sen ollessa siinä 21 prosenttia. Suomen Kuvalehdessä ja Helsingin Sanomissa kyseistä lääniä käsitellään yli kymmenyksen osuudella, mutta tämän lisäksi sen huomio ainoastaan Pohjolan Sanomat kahdella prosentilla. Lapista katsottuna kaukana Suomenlahdella sijaitsevan Suursaaren tapahtumia tarkastellaan suhteellisesti enemmän eteläisissä kuin pohjoisissa lehdissä välin vaihdellessa Keski-suomalaisen 17 prosentista Lapin Kansan yhteen prosenttiin. Suomen Kuvalehdessä osuus on 13 %, joskin kyseisessä julkaisussa tähän päästään yhdellä käsittelykerralla.

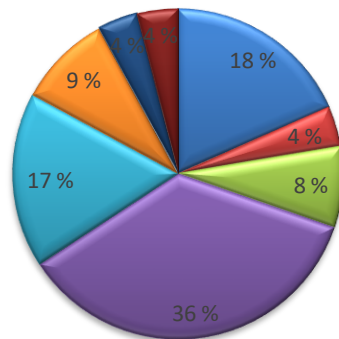
Kuvaaja 25:
Lapin sodan käsittelyn alueellinen jakautuminen

Evakoiden alueellisesta käsittelystä (kuvaaja 26) Itä-Lappi vie peräti yli kolmanneksen, mikä on suuri määrä verrattaessa sitä alueen 13 % kokonaisuuteen. Kuten jo aiemmin tuli todettua, ei Itä-Lapin taisteluista ole jäänyt mitään merkittävää historiankirjoihin. Täten alueen Lapin sodan aikaisia tapahtumia esille nostettaessa evakkoteemaan on ollut helpompi tarttua, etenkin kun evakuointi aloitettiin idästä⁴⁸⁰. Petsamon osalta evakoiden käsittelyn prosenttilukema on tuplasti se, mitä kaikkien teemojen kohdalla ollen silti vain neljä prosenttia. Tornionlaakson ja Pohjois-Lapinkin kohdalla evakkoteema painottuu keskimääräistä enemmän. Kokonaismäärää pienempi osuus evakoiden käsittelyssä on havaittavissa etenkin Kemi-Tornion seudun kohdalla lukeman ollessa ainoastaan 4%. Lisäksi Rovaniemen seutu, Tunturi-Lappi ja Oulun lääni jäävät evakkoteemassa suhteellisen pieneen osuuteen.

⁴⁸⁰ Ahto 1980, 104.

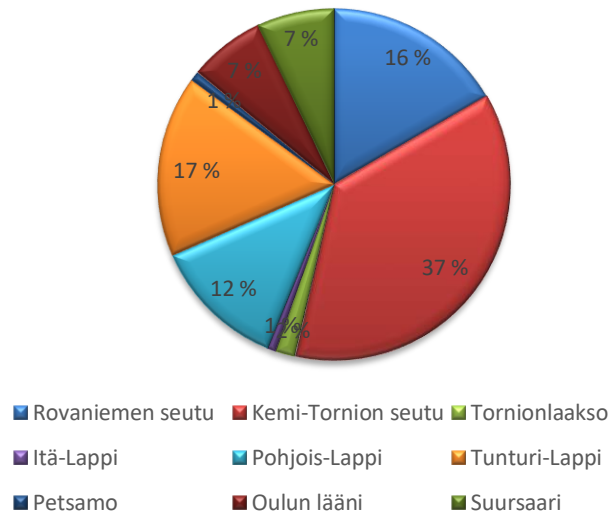
**Kuvaaja 26:
Evakoiden käsittelyn alueellinen jakaantuminen**

■ Rovaniemen seutu
 ■ Kemi-Tornion seutu
 ■ Tornionlaakso
 ■ Itä-Lappi
■ Pohjois-Lappi
 ■ Tunturi-Lappi
 ■ Petsamo
 ■ Oulun lääni

Taisteluista (kuvaaja 27) Kemi-Tornion seutu vie yhtä suuren osuuden kuin Itä-Lappi evakoista eli 36 %, minkä selittävät Tornion mairinnousu sekä Kemin valtaus. Taistelut korostuvat myös Suursaaren ja Tunturi-Lapin kohdalla. Ensin mainitun kohdalla vaikutti se, ettei kyseistä aluetta käsitelty evakoiden ja hävitysten osalta lainkaan, eihän se toki edes kuulunut Pohjois-Suomeen annetun evakkokäskyn alaiseen alueeseen. Jälkimmäisen alueella taas käytiin sodan päättäneet taistelut, jotka ovat saaneet erityishuomiota ollessaan sotien viimeinen näytös. Rovaniemen seudun osalta tämä luokka jää seitsemän prosenttiyksikköä alueen kokonaiskeskiarvosta, ja Tornionlaakson osuus taisteluista on ainoastaan kaksi prosenttia. Itä-Lapin kohdalla tapahtuu valtava muutos suhteessa evakoihin, sillä alue vie taisteluiden osuudesta ainoastaan yhden prosentin.

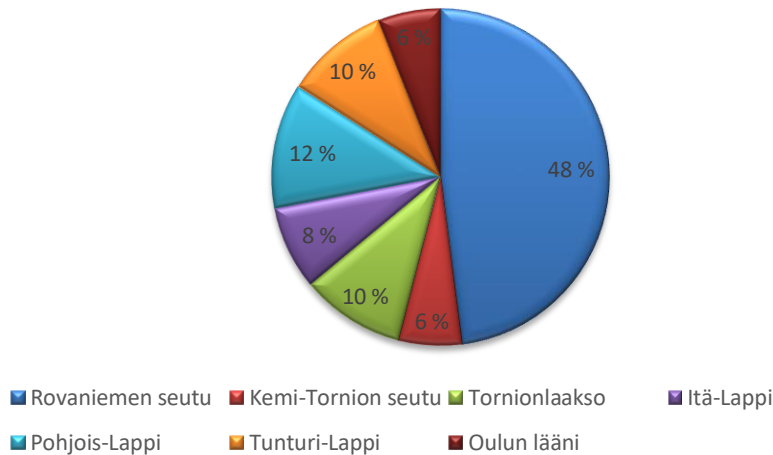
**Kuvaaja 27:
Taisteluiden käsittelyn alueellinen jakautuminen**

Hävitysten osalta (kuvaaja 28) jo kokonaisuudessaan eniten esiintynyt luokka Rovaniemen seutu kuin myös Tornionlaakso tuplaavat keskimääräisen osuutensa, ensin mainitun osalta se nousee peräti 48 prosenttiin. Rovaniemen palohan on Lapin sodan tuhoista selvästi tunnetuin, mihin lienee vaikuttanut kaupungin asema alueellisena keskuksena sekä tapahtuneen syihin ja kulkuun liittyvä arvoituksellisuus. Se oli lisäksi ensimmäisiä totaalaisia tuhoja, sillä saksalaiset ottivat poltetun maan taktiikan toden teolla käyttöön vasta Tornion ja Kemin tapahtumien jälkeen.⁴⁸¹ Tilastollisesti päinvastainen liike näkyy selvimmin Kemi-Tornion seudun osuudessa, joka on tässä tapauksessa ainoastaan 6 %. Yhden alueen viedessä lähes puolet käsittelystä on luonnollista, että jäljelle jäävistä alueista hävitysten osuus on Oulun lääniä lukuun ottamatta pienempi kuin kokonaiskuvassa. Suursaaren lisäksi Petsamo puuttuu tältä osin kokonaan.

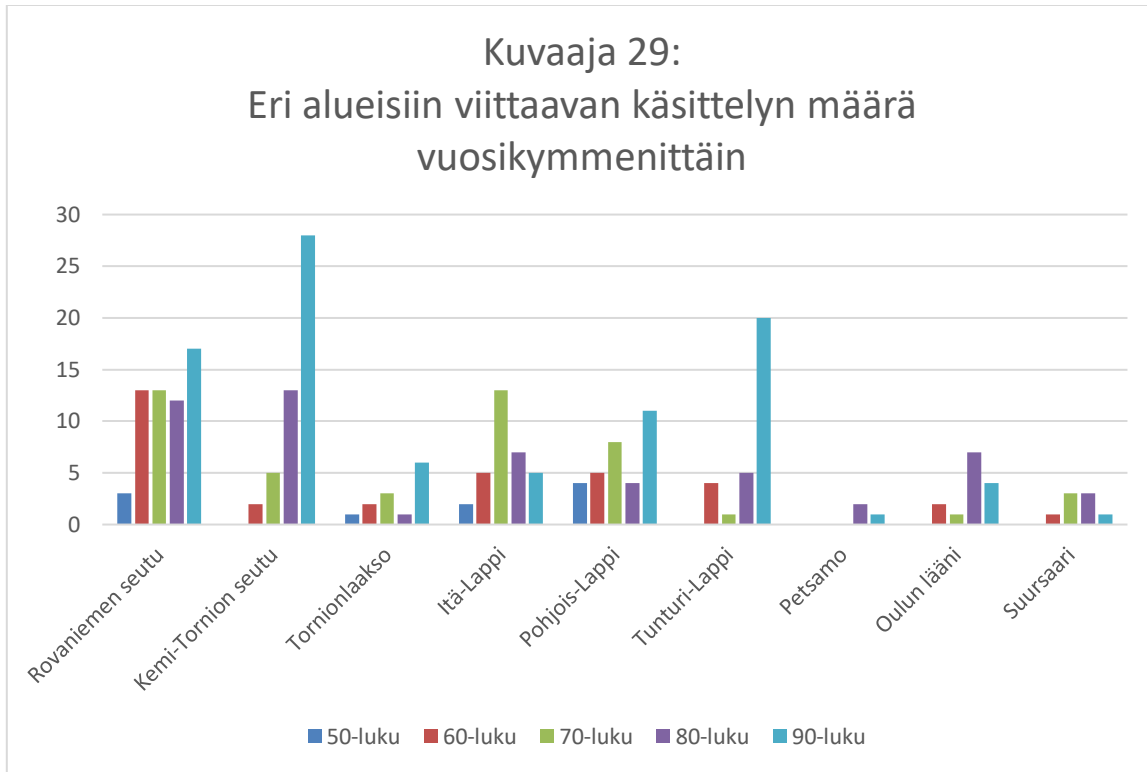
⁴⁸¹ Kulju 2012, 266.

Kuvaaja 28:
Hävitysten käsittelyn alueellinen jakautuminen

Kun tarkastellaan eri alueiden käsittelyä eri vuosikymmeninä (kuvaaja 29), tulee havaittua Kemi-Tornion seudun voimakas nouseva kehitys sekä Tunturi-Lapin suhteellisesti hyvin suuri osuus 1990-luvulla. Taisteluiden, joita huomioidaan runsaasti yllä mainittujen alueiden osalta, käsittelyn määrässä on takaumat huomiotta jättämisen jälkeenkin nähtävissä suurempi ero viimeisimmän vuosikymmenen hyväksi kuin evakoiden tai hävitysten osalta. Rovaniemen seutua käsitelleiden lehtien määrä taas pysyy suunnilleen saman suuruisena 1960-luvulta 1990-luvulle saakka.

Itä-Lapin tapahtumia käsitellään poikkeuksellisesti useimmiten 1970-luvulla, kun kaikkien muiden alueiden osalta näin on joko vuosikymmentä myöhemmin tai kuten kaikkein tyypillisintä, 1990-luvulla. 1970-luku onkin tässä itäisessä seutukunnassa vahvasti painottuvan evakkoteeman osalta varsin vilkas. Lisäksi Suursaaren vähäisessä käsittelyssä 1970- ja 1980-luku ovat tasavahvaisina kärjessä. Jokaisen alueen kohdalla 1950-luvun käsittely on suppeinta, mutta Pohjois-Lapin suhteen sen määrä nousee tällöin poikkeuksellisen lähelle muita vuosikymmeniä. Käsittelyn painottumiseen myöhäisemmille vuosikymmenille vaikuttaa yleisesti eniten se, että Lapin sotaa koskevien julkaisujen määrä lehdissä on tällöin suurempi kuin aiemmin.

Eri vuoden- ja kuukaudenaikojen kohdalla (kuvaaja 30) on havaittavissa eroavaisuuksia. Kemi-Tornion seudun asioita käsitellään runsaasti syyskuun lopussa sekä etenkin lokakuun alussa, mutta myöhempinä ajankohtina kyseinen alue painuu lehdissä lähes täysin pimentoon. Rovaniemen seudun kohdalla vilkkain ajanjakso on taas koko lokakuu ja erityisesti sen puoliväli, vaikkei sekään yllä Kemi-Tornion seudun huipun lukemiin. Itä-Lappi saa useimmiten palstatilaa heti syyskuun alussa ja on muutenkin runsaasti esillä alkusyksystä kuten Pohjois-Lappi ja Oulun läänikin, kun taas Tunturi-Lapin tihein käsittely osuu lokakuun sekä huhtikuun loppuun. Luokassa Muut nostetaan kertaalleen esille Rovaniemen seutu, Kemi-Tornion seutu sekä Pohjois-Lappi, mutta tämä seikka vaikuttaa sattumanvaraiselta.

Sodan reaaliaikainen kulku on pääpiirteittäin havaittavissa alueellisen uutisoinnin pohjalta: ensinnäkin evakkoväritteistä Itä-Lapin uutisointia esiintyy eniten evakkokäskyn antamisen aikaan syyskuun alussa⁴⁸². Oulun läänin käsittely painottuu syyskuun alku- ja keskivaiheille,

⁴⁸² Ahto 1980, 103.

vaikka ensimmäisen ”kahakka” suomalaisten ja saksalaisten välillä käytiinkin vasta 28.9.⁴⁸³ Toki läänin itäosan Hyrynsalmi ja Kuusamo joutuivat saksalaisten hävityksen kohteeksi jo kuukauden puolivälissä.⁴⁸⁴ Suursaaren valtaus ajoittuu syyskuun puoleenväliin⁴⁸⁵, mutta alueesta uutisoidaan tällöin ainoastaan yhtä monta kertaa kuin saman kuun alussa ja huhtikuun lopussa.

Seuraavaksi esiin nousevat Lapin eteläosien tapahtumat, josta painotus siirtyy vähitellen sitä pohjoisemmaksi mitä myöhäisemmässä vaiheessa syksyä ollaan. Esimerkiksi Kemi-Tornion seudun osalta käsittelyhuippu ajoittuu Tornion maihinnousun ja sitä seuraavien päivien⁴⁸⁶ sekä Kemin taisteluiden aikaan⁴⁸⁷. Rovaniemen seudun osalta tarkastelu on runsaimmillaan läänin pääkaupungin tuhon sisältäneellä ajanjaksolla lokakuun puolivälissä⁴⁸⁸ Ranuan Ylimaan taistelujen ajankohdan⁴⁸⁹ eli saman kuun alun viedessä kakkossijan. Tunturi-Lappi on vahvasti esillä huhtikuun lopussa, jolloin kyseinen viimeisten taisteluiden näyttämö hiljeni⁴⁹⁰. Tämä alue on tosin käsittelyn määrässä korkealla myös lokakuun puolivälissä, jolloin taistelut eivät vielä olleet sinne ennättäneet. Samaten uutisointi Pohjois-Lapista on syyskuussa yleisempää kuin lokakuun puolen välin tienoilta alkaneella noin kuukauden mittaisella ajanjaksolla, jolloin sota vaikutti alueella tuhoineen ja taisteluineen⁴⁹¹.

⁴⁸³ Ahto 1980, 143.

⁴⁸⁴ Kulju 2013, 62.

⁴⁸⁵ Ahto 1980, 150.

⁴⁸⁶ Ahto 1980, 150.

⁴⁸⁷ Kulju 2013, 213–223.

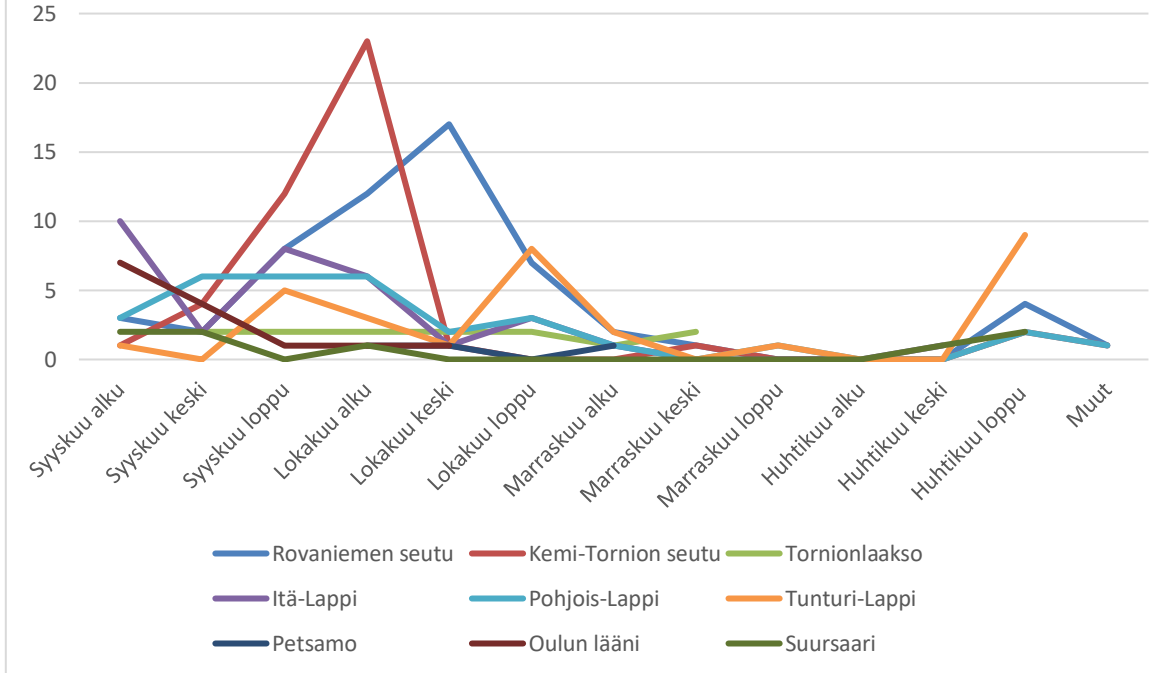
⁴⁸⁸ Kulju 2013, 268–269.

⁴⁸⁹ Kulju 2013, 257.

⁴⁹⁰ Kulju 2013, 341.

⁴⁹¹ Kulju 2013, 282–293.

Kuvaaja 30:
Lapin sodan alueellinen käsittely vuoden- ja kuukaudenajoittain

5 Lopuksi

Lapin sota ja sodan evakot näkyvät siis 1900-luvun jälkimmäisen puoliskon lehdissä vaihtelevasti riippuen lehdestä tai ajankohdasta. Lapin suurten sanomalehtien ja Kalevan osoittama merkittävä kiinnostus asiaan on luonnollista, samoin kuin Keski-suomalaisen tai Hufvudstadsbladetin vähäinen innostus. Helsingin Sanomien lukumäärältään runsas aiheen huomiointi johtuu puolestaan 1990-luvun lyhyiden takaumien valtavasta määrästä, nämä pois lukien lehti huomioi sodan suunnilleen yhtä usein kuin Keski-suomalainen. Saadakseen kattavan kuvan Lapin sotaan liittyvän kirjoittelun määrästä kussakin lehdessä tai kullakin aikakaudella tuleekin tarkastella numerokohtaisen lukumäärän lisäksi sivukohtaista laajuutta.

Helsingin Sanomien takaumien vuoksi 1990-luku nousee sodan käsittelyn lehtikohtaisessa määrässä selvästi esille, tosin kyseinen vuosikymmen pitäisi tässä suhteessa ykköspaikkaa muutenkin. Tällöinhän tapahtunutta pystyttiin ensimmäisen kerran käsittelemään vapaasti ilman pelkoa itänaapurin reaktiosta. Tosin Lapin sodasta ei tätä ennekään ollut erityistä tarvetta vaieta, sillä se oli todiste Suomen Neuvostoliitolle myönteisestä ulkopoliitikasta. Käsittelyn lisääntyminen vuosikymmenten kuluessa on myös seurausta lehtien kehityksestä. Vuoden- ja kuukaudenaikojen osalta aiheen tarkastelu on ollut runsasta silloin, kun sodassa tai evakuoinnissa on tapahtunut jotain merkittävää.

Evakuointiin keskittyvissä jutuissa esiintyy usein mikrohistoriallista näkökulmaa evakoiden kertoessa omista kokemuksistaan vuosikymmenten takaa. Lehtien sivuilta selviää se, että useassa tapauksessa noilta ajoilta syntyneet ystävälliset suhteet evakoiden ja evakkopaikkakuntien ihmisten välillä ovat säilyneet pitkään. Lehdistön antama kuva tästä asiasta ilmenee hyvin positiivisena, vaikei totuus aina sellainen ollutkaan. Kovin moni ei liene halunnut muistella negatiivisia kokemuksiaan lehden sivuilla evakkojuhlista puhumattakaan. Tämä onkin loistava esimerkki siitä, miksi alkuperäislähteiden tulkinta vaatii tuekseen tutkimuskirjallisuutta, joka paljastaa asioita joita lehtijutuista ei selviä.

Hävitysten ja taisteluiden osalta käsittely on puolestaan yleisluontoisempaa ja kaavamaisempaa, mistä esimerkkinä etenkin viimeksi mainittua teemaa lukuisasti sivuavat takaumat. Nämä tuovat esiin lukuisia yhteenottoja, jotka olisivat muutoin jääneet julkaisematta. Varsinaisissa uutisartikkeleissa nimittäin keskitytään pitkälti harvoin ja valikoituihin taistelukosketuksiin. Hävityksiä koskevissa artikkeleissa kuvilla on luonnollisesti tavallista suurempi merkitys Rovaniemen ollessa tässä teemassa lehdistölle selkeästi kiinnostavin paikkakunta. Sodan yleisen käsittelyn kohdalla vahvimmin esille noussut seikka on se, kuinka Lapin sodan katsotaan olleen välttämätön paha maamme itsenäisyyden ja luottamuksellisten idänsuhteiden varmistamiseksi.

Hieman erillään muusta luokittelusta esitelty alueellinen näkökulma tuo sekin esiin mielenkiintoisia seikkoja Lapin sodan näkyvyydestä eri lehdissä. Nämä havainnot ovat pääsääntöisesti odotettujakin: esimerkiksi Lapin Kansassa ja Pohjolan Sanomissa on

nähtävissä omilla ydinalueilla tapahtuneiden asioiden korostaminen, kun taas paikallislehti Koillis-Lappi keskittyy ainoastaan omaan seutuunsa. Tämänkaltaiset säännönmukaisuudet, joita on havaittavissa useissa tyyppittelyissä, eivät kuitenkaan ole aina niin voimakkaita kuin olisi voinut kuvitella. Lisäksi tutkimuksessani on paljastunut eri luokkien välisistä suhteista tai yksittäisistä sotaa käsittelevistä uutisista asioita, joita ei muuten ehkä tulisi ajatelleeksi.

Vaikka tutkimukseni lukuisat kuvaajat luovat itsessään melko pintapuolisen kuvan Lapin sotaan liittyvästä lehdistökirjoittelusta, on niiden sisällyttäminen työhöni perusteltua. Niistä pystyy nopeasti hahmottamaan suuret linjat, kun taas itse tekstissä kuvaajien sisältöä on eritelty tarkemmin ja syvällisemmin. Sitä lukemalla pystyy saamaan tarkennusta siihen, mitä kuvaajilla pohjimmiltaan haetaan sekä ymmärtämään syitä eri luokkien määrälle tai osuudelle. Kaikkien kuvaajien jokaista osuutta en ole erittelyt sanallisesti. Näissä tapauksissa kyse on yleensä keskiarvotapauksista, joiden laajempi selventäminen tekisi tekstistä turhan raskasta ja veisi huomiota mielenkiintoisemmilta tilastomuuttujilta. Selventävä merkitys on lisäksi kahdella lehtien levikkilukuja listaavalla taulukolla, joiden avulla on hyvä tehdä vertailua toisiin samassa alaluvussa käsiteltyihin lehtiin. Tutkimuksen ainoa kartta helpottaa puolestaan sodan tapahtumien paikantamista.

Ajatus Lapin sota -aiheisesta pro gradu -työstä virisi kandidaatintutkielmastani, jossa tein selkoa samaisen sodan evakoiden evakkoajan kokemuksista. Evakoista muodostukin yksi tutkimukseni neljästä teemasta, mutta työn laajuuden takaamiseksi mukaan tuli ottaa muitakin aihepiirejä. Näiden kahden työn välillä löytyy eroja käsittelynäkökulmastakin, sillä muistitietohistoriallisessa kandidaatintutkielmassa alkuperäislähteitä ovat evakon kokeneiden henkilöiden omat muistot ja kokemukset. Tässä työssä vastaava aineisto on lehdistö, jonka kiistattomana etuna on ollut selkeän rajaamisen mahdollisuus ja haasteena tutkimukseen kelpaavan aineiston etsintä hyvin laajasta materiaalista.

Tutkimukseni aihe tarkentui varsin nopeasti, samoin kuin alkuperäislähteinä käyttämäni lehdet. Aikarajauksen suhteen tein sen sijaan linjanmuutoksia, vaikka alun alkaenkin tarkoitukseni oli tutkia lehtiä ainoastaan kymmenen vuoden välein silloin kun sodasta oli kulunut pyöreitä vuosia. Ensin tavoitteenani oli tutkia 1900-luvun jälkimmäisen puoliskon

ohella myös 2000-luvun lehtiainestoa, mutta se alkoi tuntua turhan laajalta aikaväliltä. Ajatuksena oli lisäksi tarkastella koko sodan aikaista aikaväliä syyskuusta huhtikuuhun, mutta havaitsin varsin nopeasti etteivät edes lappilaiset sanomalehdet juuri huomioineet sotaa Käsivarren asemasodan kuukausina joulukuusta maaliskuuhun, joten päädyin jättämään kyseisen aikavälin tutkimukseni ulkopuolelle. Edellä mainituista rajauksista huolimatta runsaasti keräämisaikaa vaatinut alkuperäisaineisto on laaja.

Minulla ei ollut kovin suuria ennakko-oletuksia ennen tutkimukseen ryhtymistä. Toki aavistin tiettyjä itsestään selviltä vaikuttavia asioita, kuten lappilaisten sanomalehtien kattavaa sodan käsittelyä tai tiettyjen tapahtumien kuten Rovaniemen palon runsasta tarkastelua. Evakkoteeman osalta kandidaatintutkielmani loi ennakkokäsityksiä, jotka osin pitivät paikkansa ja osin tulivat haastetuiksi. Aiemmin mainittu lehdistön varsin positiivinen kuva evakkoajasta ja evakkopaikkakuntien sekä evakoiden välisistä suhteista tuli siis pienoisena yllätyksenä.

Lappilaiset sanomalehdet ovat toki antaneet Lapin sodalle runsaasti palstatilaa, mutta oli yllätys ettei useimmassa numerossa tapahtumat huomioon julkaisu ollut lopulta kumpikaan niistä. Yksittäisistä tapahtumista suosituimmaksi paljastui itselleni ennakkoon melko vieras Tornion maihinnousu. Olin kyllä kuullut siitä, mutta maihinnousun suuri merkitys avautui itselleni vasta tutustuessani sodan kulkuun tutkimuskirjallisuuden avulla. Johtuen sodan vähäisestä käsittelystä kouluopetuksessa yksittäisille tapahtumille ei jää juurikaan tilaa, vaikka tässä tapauksessa se olisi paikallaan tapahtuman merkittävydestä ja siihen liittyneestä poikkeuksellisesta rohkeudesta johtuen. Gradua työstäessäni olen siis saanut vastauksia paitsi tutkimuskysymyksiini niin myös Lapin sotaa yleisesti koskeviin seikkoihin. Uutta tietoa on löytynyt lisäksi etenkin lehdistön ja eri lehtien kehityksestä, Suomen ulko- ja sisäpolitiikan virtaukset sekä kulttuurielämä 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla olivat jo ennestään tuttuja.

LÄHTEET

ALKUPERÄISLÄHTEET

Helsingin Sanomat 1.9.–30.11.1954, 1.–30.4.1955, 1.9.–30.11.1964, 1.–30.4.1965, 1.9.–30.11.1974, 1.–30.4.1975, 1.9.–30.11.1984, 1.–30.4.1985, 1.9.–30.11.1994 & 1.–30.4.1995. Julk. Sanoma, Helsinki.

Hufvudstadsbladet 1.9.–30.11.1954, 1.–30.4.1955, 1.9.–30.11.1964, 1.–30.4.1965, 1.9.–30.11.1974, 1.–30.4.1975, 1.9.–30.11.1984, 1.–30.4.1985, 1.9.–30.11.1994 & 1.–30.4.1995. Julk. Hufvudstadsbladet, Helsinki.

Kaleva 1.9.–30.11.1954, 1.–30.4.1955, 1.9.–30.11.1964, 1.–30.4.1965, 1.9.–30.11.1974, 1.–30.4.1975, 1.9.–30.11.1984, 1.–30.4.1985, 1.9.–30.11.1994 & 1.–30.4.1995. Julk. Kaleva, Oulu.

Keskisuomalainen 1.9.–30.11.1954, 1.–30.4.1955, 1.9.–30.11.1964, 1.–30.4.1965, 1.9.–30.11.1974, 1.–30.4.1975, 1.9.–30.11.1984, 1.–30.4.1985, 1.9.–30.11.1994 & 1.–30.4.1995. Julk. Keskisuomalainen, Jyväskylä.

Koillis-Lappi: koilliskuntien väestön äänenkannattaja 1.9.–30.11.1964, 1.–30.4.1965, 1.9.–30.11.1974, 1.–30.4.1975, 1.9.–30.11.1984, 1.–30.4.1985, 1.9.–30.11.1994 & 1.–30.4.1995. Julk. Tampereen kirjapaino, Tampere.

Lapin Kansa: Peräpohjolan ja Lapin väestön äänenkannattaja 4.–5.6.1950–1999, 1.9.–30.11.1954, 1.–30.4.1955, 2.–3.8.1964, 1.9.–30.11.1964, 1.–30.4.1965, 16.–17.8.1973, 1.9.–30.11.1974, 1.–30.4.1975, 1.–2.10.1979, 1.9.–30.11.1984, 1.–30.4.1985, 1.–2.1.1989, 13.–14.9.1993, 21.–22.3.1994, 1.9.–30.11.1994 & 1.–30.4.1995. Julk. Lapin Kansa, Rovaniemi.

Pohjolan Sanomat: Peräpohjolan ja Lapin väestön äänenkannattaja 4.–5.6.1950–1999, 1.9.–30.11.1954, 1.–30.4.1955, 2.–3.8.1964, 1.9.–30.11.1964, 1.–30.4.1965, 16.–17.8.1973, 1.9.–30.11.1974, 1.–30.4.1975, 1.–2.10.1979, 1.9.–30.11.1984, 1.–30.4.1985, 1.–2.1.1989, 13.–14.9.1993, 21.–22.3.1994, 1.9.–30.11.1994 & 1.–30.4.1995. Julk. Pohjolan Sanomat, Kemi.

Suomen Kuvalehti 1.9.–30.11.1954, 1.–30.4.1955, 1.9.–30.11.1964, 1.–30.4.1965, 1.9.–30.11.1974, 1.–30.4.1975, 1.9.–30.11.1984, 1.–30.4.1985, 1.9.–30.11.1994 & 1.–30.4.1995. Julk. Yhtyneet Kuvalehdet, Helsinki.

HAASTATTELUT

Sami Kasurinen, Koti-Lapin päätoimittaja, 22.4.2016.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aalto Eeva-Liisa & Santonen Pirjo (1985). Teoksessa (toim.) Tommila Päiviö, Paikallislehdistön historia. Julk. Kustannuskiila Oy, Kuopio. Pain. Graafiset palvelut/SSKOY, Kuopio.

Ahto Sampo (1980), Aseveljen kuva: Lapin sota 1944–1945. Julk. Kirjayhtymä, Helsinki. Pain. Arvi A. Karisto Oy, Hämeenlinna.

Alamäki Yrjö (1994), Lapin sota ja evakuointi 1944-1945. Julk. Tornionlaakson neuvosto, Tornio.

Aslama Minna, Hellman Heikki, Lehtinen Pauliina & Sauri Tuomo (2007). Teoksessa (toim.) Wiio Juhani, Television viisi vuosikymmentä: suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan. Julk. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. Pain. Tammer-paino.

Autio Kalevi (1988), Lapin Kansa, osa lappilaista elämää. Julk. Lapin Kansa, Rovaniemi. Pain. Sevenprint Oy LTD, Rovaniemi.

Danneberg Eino (1994). Aikakauslehdessä Lapin sotaveteraanin joulukuu 1994. Julk. Lapin sotaveteraanipiiri, Rovaniemi.

Erola Rauha (1991). Teoksessa (koonnut) Heikkilä Paavo, Veteraanimuisteluksia: "sama kaiku on askelten": evakkotie 1939, talvisota 1939-1940, jatkosota 1941-1945, evakkotie 1944-1945, Lapin sota 1944-1945: yhdessä kestimme. Julk. Heikkilä Paavo, Rautiosaari. Pain. Pohjolan Painotuote Ky, Rovaniemi.

Erätuuli Matti, Leino Jarkko & Yli-Luoma Pentti (1996), Kvantitatiiviset analyysimenetelmät ihmistieteissä. Toinen painos. Julk. Kirjayhtymä, Helsinki. Pain. Kirjapaino Oy West Point, Rauma.

Forsberg Tuomas & Vaahtoranta Tapani (1993), Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan: kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Julk. Gaudeamus, Helsinki. Pain. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Grönfors Matti (1982), Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät. Julk. WSOY, Porvoo. Pain. WSOY:n graafiset laitokset, Juva.

Halsti Wolf (2004), Lapin sodassa: JR 11:n mukana Oulusta Kaaresuvantoon. Toinen painos. Julk. Otava, Helsinki. Pain. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu.

Hautala-Hirvioja Tuija (2001). Teoksessa (toim.) Annanpalo Heikki, Tuomaala Ritva & Tuominen Marja, Saatiin tämä vapaus pitää: tutkija kohtaa rovaniemeläisveteraanin. Julk. Lapin yliopiston taiteiden tiedekunta, Rovaniemi. Pain. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Hirvonen Pauli (1967), Lapin sodan lentäjät kertovat. Julk. Otava, Helsinki. Pain. Kustannusosakeyhtiö Otavan laakapaino, Helsinki.

Hustich Ilmari (1946), Tuhottu ja tulevaisuuden Lappi. Julk. Kustannustalo, Helsinki. Pain. Kirjapaino Tapo Oy, Helsinki.

Huttunen Pentti (1990), Saksalaisten linnoittamistyöt Lapin sodassa 1944. Julk. Oulun yliopisto, Oulu.

Jansson Jan-Magnus (1968). Teoksessa (toim.) Hakalehto Ilkka, Suomen ulkopolitiikan kehityslinjat 1809-1966. Julk. WSOY, Porvoo & Helsinki. Pain. WSOY:n laakapaino, Porvoo.

Jussila Pentti (2005), Eikö sitä totuutta saisikaan sanoa: Pohjolan Sanomien yhdeksän vuosikymmentä. Julk. Pohjolan Sanomat, Kemi. Pain. Kainuun Sanomat Oy:n kirjapaino, Kajaani.

Kaila, Toivo T. (1950), Lapin sota. Julk. WSOY, Porvoo & Helsinki. Pain. Kauppalehti Oy:n Kirjapaino, Helsinki.

Kallio Veikko (1992). Teoksessa (toim.) Päiviö Tommila, Aikakauslehdistön historia: aikakauslehdistön kehityslinjat. Julk. Kustannuskiila Oy, Kuopio. Pain. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Klemola Pentti (1981), Helsingin Sanomat: sananvapauden monopoli. Julk. Otava, Helsinki. Pain. Otava, Keuruu.

Kortti Jukka (2013), Ylioppilaslehden vuosisata. Julk. Gaudeamus, Helsinki. Pain. Gaudeamus Oy, Tallinna.

Kortti Jukka & Salmi Hannu (2007). Teoksessa (toim.) Wiiro Juhani, Television viisi vuosikymmentä: suomalainen televisio ja sen ohjelmat 1950-luvulta digiaikaan. Julk. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. Pain. Tammer-paino.

Kulju Mika (2013), Lapin sota 1944-1945. Julk. Gummerus, Helsinki. Pain. Bookwell Oy, Juva.

Kulju Mika (2012), Tornion mairinnousu 1944: Lapin sodan avainoperaatio. Toinen painos. Julk. Gummerus, Helsinki. Pain. Bookwell Oy, Juva.

Kuuva Sammeli (1975). Teoksessa (toim.) Etto Jorma, Evakkotaival: kuvia ja muisteluksia Lapin evakosta 1944-1945. Julk. Lapin maakuntaliitto. Pain. Pohjolan Sanomat Oy offsetpaino.

Lahti Markus (2009), 6. divisioonan huollon johtaminen Lapin sodassa. Julk. Maanpuolustuskorkeakoulu.

Landgren Lars (1988). Teoksessa Tommila Päiviö (toim.), Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Julk. Kustannuskiila Oy, Kuopio. Pain. Graafiset palvelut/SSKOY, Kuopio.

Latvala Pauliina (2013), Kerrottu politiikka: Muistitietotutkimus arjen poliittisesta kulttuurista. Julk. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. Pain. Hansaprint Oy, Vantaa.

Lehto Keijo (2006), Aatteista arkeen: suomalaisten seitsemänpäiväisten sanomalehtien linjapapereiden synty ja muutos 1971-2005. Julk. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Leino-Kaukiainen Pirkko (1988). Teoksessa (toim.) Tommila Päiviö, Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Julk. Kustannuskiila Oy, Kuopio. Pain. Graafiset palvelut/SSKOY, Kuopio.

Lähteenmäki Maria (1999), Jänkäjääkäreitä ja parakkipiikoja: Lappilaisten sotakokemuksia 1939-1945. Historiallisia tutkimuksia 203. Julk. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Löyttyniemi Veikko (1988). Teoksessa (toim.) Tommila Päiviö, Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Julk. Kustannuskiila Oy, Kuopio. Pain. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Malmberg Raili (1991). Teoksessa (toim.) Päiviö Tommila, Aikakauslehdistön historia: yleisaikakauslehdet. Julk. Kustannuskiila Oy, Kuopio. Pain. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Martikainen Tyyne (2005), Jatkosodasta Lapin sotaan: Lapin tuho – sotarikos. Julk. & Pain. Mainos- ja painotalo Värisuora Oy, Kemi.

Meinander Henrik (2012), Tasavallan tiellä: Suomi kansalaissodasta 2010-luvulle. Toinen, uudistettu laitos. Suom. Paula Autio. Julk. Schildts & Söderströms, Helsinki. Pain. Bookwell Oy, Porvoo.

Mikkonen Elina (1975). Teoksessa (toim.) Etto Jorma, Evakkotaival: kuvia ja muisteluksia Lapin evakosta 1944-1945. Julk. Lapin maakuntaliitto. Pain. Pohjolan Sanomat Oy offsetpaino.

Möttölä Kari (1993). Teoksessa (toim.) Forsberg Tuomas & Vaahtoranta Tapani, Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan: kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Julk. Gaudeamus, Helsinki. Pain. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Niemelä Tuomo (2015), Lapin sodan evakoiden henkinen huolto ja kirkollinen jälleenrakennus Oulun hiippakunnassa 1944-1947. Julk. Itä-Suomen yliopisto.

Paavonkallio T.W. (1946), Lapin tuho 1944: suurtaapahtumien varjossa nähtyä ja koettua. Julk. & Pain. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.

Pasanen Jukka (2004), Sanomalehdistön näkökulmia Lapin sotaan: Helsingin Sanomien, Uuden Suomen, Ilkan ja Pohjolan Sanomien kirjoittelu Lapin sodasta 1944–45. Julk. Jyväskylä.

Perko Touko (1988). Teoksessa (toim.) Tommila Päiviö, Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Julk. Kustannuskiila Oy, Kuopio. Pain. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Pietilä Veikko (1976), Sisällön erittely. Toinen painos. Julk. Helsinki. Pain. Oy Gaudeamus Ab, Helsinki.

Pynnönen Anu (2013), Diskurssianalyysi: tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen. Julk. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Rautio Erkki (2005). Teoksessa (toim.) Korteniemi Tuomo & Vuopio Mirja, Pohjoiset pakolaiset: tietoa ja tarinoita Lapin sodasta ja lappilaisten evakkotaipaleelta. Toinen painos. Julk. Pohjan väylä, Pello. Pain. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Rautio Marjatta (1990), Paikallislehti, yhteisö ja konflikti: paikallislehden tehtävien ja sidonnaisuuksien tarkastelu Koillis-Lappi-lehden Vuotos-kirjoittelun pohjalta. Julk. & Pain. Tampereen yliopisto, Tampere.

Rimpiläinen Tuomas (2007), Aseveljistä lapinpolttajiksi: saksalaiset suomenkielisessä lehdistössä Lapin sodan aikana 1944-1945. Julk. Turun yliopisto.

Rossi Leena (2012). Teoksessa (toim.) Mähkä Rami & Nivala Asko: Tulkinnan polkuja, kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä. Julk. Turun yliopisto, Turku. Pain. Uniprint, Turku.

Ruonaniemi Arvo (1978), Lapin parhaaksi 50 vuotta: Lapin kansa 1928-1978. Julk & Pain. Lapin Kansa, Rovaniemi.

Rusi Alpo M. & Salovaara Jukka (1993). Teoksessa (toim.) Forsberg Tuomas & Vaahtoranta Tapani, Johdatus Suomen ulkopoliittiseen: kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen. Julk. Gaudeamus, Helsinki. Pain. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Salminen Esko (1988). Teoksessa (toim.) Tommila Päiviö, Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Julk. Kustannuskiila Oy, Kuopio. Pain. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Salokangas Raimo (1987). Teoksessa (toim.) Tommila Päiviö, Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Julk. Kustannuskiila Oy, Kuopio. Pain. Graafiset palvelut/SSKOY, Kuopio.

Santonen Pirjo (1985). Teoksessa (toim.) Tommila Päiviö, Paikallislehdistön historia. Julk. Kustannuskiila Oy, Kuopio. Pain. Graafiset palvelut/SSKOY Kuopio.

Suistola Jouni (1999), Kaleva: sata vuotta kansan kaikuja. Julk. Kaleva, Oulu. Pain. Kalevan kirjapaino, Oulu.

Tikkanen Anja (1975), Lapin evakot. Julk. Arvi A. Karisto Osakeyhtiö. Pain. Arvi A. Karisto Osakeyhtiön kirjapaino, Hämeenlinna.

Tommila Päiviö (1974). Teoksessa (toim.) Keränen Kaija & Tommila Päiviö, Lehtihistoria ja sen tutkimus. Julk. Turun yliopisto, Turku.

Tommila Päiviö (1988), Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Julk. Kustannuskiila Oy, Kuopio. Pain. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Tommila Päiviö (1980). Teoksessa (projektisihteeri) Uino Ari, Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 16: Lehdistöhistoriallisia tutkimuksia 2. Julk. Suomen sanomalehdistön historia -projekti, Helsinki.

Tommila Päiviö (1982), Taustasidonnaisuus ja maailmankuva – lehdistöhistorian tutkimusongelmia. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 20. Julk. Suomen sanomalehdistön historia -projekti, Helsinki. Pain. Helsingin Yliopiston Monistuspalvelu, Helsinki.

Uino Ari (1991). Teoksessa (toim.) Päiviö Tommila, Aikakauslehdistön historia: yleisaikakauslehdet. Julk. Kustannuskiila Oy, Kuopio. Pain. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

VERKKOLÄHTEET

http://www.academia.edu/1058233/Vertaileva_tutkimus_-_yhteiskunnan_peili, 3. Viitattu 27.5.2017.

<http://www.hs.fi/paivanlehti/05012014/a1388812645255> Viitattu 27.5.2017.

<http://www.lappi.fi/lappi/seutukunnat> Viitattu 27.5.2017.

http://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-09-24_006.html?s=3 Viitattu 27.5.2017.